

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Rigorózní práce

ALTERNATIVNÍ TRESTY K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY
V ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Mgr. Milena Řeháková, LL.M.

Plzeň 2018

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra trestního práva

Rigorózní práce

ALTERNATIVNÍ TRESTY K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY
V ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Mgr. Milena Řeháková, LL.M.

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, říjen 2018

Mgr. Milena Řeháková, LL.M.

Poděkování patří těm, kteří přispěli svou radou či připomínkou ke vzniku této práce. Pochopitelně děkuji vedení Generálního ředitelství vězeňské služby ČR za umožnění kontaktu s odsouzenými osobami ve Věznici Praha – Pankrác. Zvláště pak řediteli odboru výkonu vazby a trestu plk. PhDr. Pavlu Horákovi za ochotný a vstřícný přístup při četných konzultacích, díky nimž jsem mohla zaujat střízlivý pohled na praktickou realizaci trestního práva.

Obsah

Úvod	10
1 Trest a trestání	14
1.1 Obecně k trestu a trestní politice	14
1.1.1 Problém vykonávání trestů.....	17
1.2 Pojem trest.....	19
1.2.1 Teoretické definice pojmu.....	19
1.2.2 Trestný čin de lege lata	21
1.3 Účel trestu	25
1.4 Funkce trestu	27
1.5 Zásady ukládání trestů.....	28
1.5.1 Zásada zákonnosti	30
1.5.2 Zásada přiměřenosti	30
1.5.3 Zásada individualizace trestu	31
1.5.4 Zásada personality sankce.....	32
1.5.5 Zásada neslučitelnosti	33
1.5.6 Zásada humanity sankcí	34
1.6 Trestní sankce.....	35
2 Alternativní opatření	37
2.1 Restorativní justice a její pojem	38
2.1.1 Účel restorativní justice.....	39
2.1.2 Principy restorativní justice.....	40
2.1.3 Výhody a meze restorativní justice	42
3 Systém alternativních opatření	45
3.1 Odklony.....	45
3.2 Alternativy k potrestání.....	47
3.3 Alternativní tresty.....	49
3.4 Alternativy u právnických osob	50

4 Historický vývoj alternativních trestů.....	53
4.1 Trestání raně feudálního státu	53
4.2 Trestní zákoník Josefa I. a Tereziana	54
4.3 Trestní zákoník Josefa II.	55
4.4 Trestní zákon č. 117/1852 ř. z.	56
4.5 Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n.	57
4.6 Protektorátní trestní právo	58
4.7 Trestní zákon č. 86/1950 Sb.	60
4.8 Trestní zákon č. 140/1961 Sb.	61
4.8.1 Polistopadové změny	64
4.8.2 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže	66
4.9 Trestní zákon č. 40/2009 Sb.	68
5 Mezinárodní vlivy na vývoj alternativních trestů	71
5.1 Vliv OSN.....	71
5.2 Vliv Rady Evropy.....	73
5.3 Vliv Evropské unie	74
6 Alternativní tresty v užším pojetí.....	78
6.1 Domácí vězení.....	78
6.1.1 Hmotněprávní úprava	80
6.1.2 Přeměna domácího vězení na trest odnětí svobody	82
6.1.3 Výkon trestu domácího vězení.....	83
6.1.4 Domácí vězení v zahraničí	84
6.2 Obecně prospěšné práce	86
6.2.1 Hmotněprávní úprava	87
6.2.2 Přeměna trestu obecně prospěšných prací.....	90
6.3 Peněžitý trest	92
6.3.1 Hmotně právní úprava	92
6.3.2 Zahlazení odsouzení.....	97

6.3.3 Peněžítý trest v zahraničních úpravách	98
6.4 Podmíněné odsouzení.....	101
6.4.1 Hmotněprávní úprava.....	104
6.5 Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem	107
6.5.1 Hmotně právní úprava.....	107
6.6 Peněžité opatření jako sankce ukládaná mladistvým pachatelům	108
6.6.1 Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu.....	110
6.7 Hodnocení empirickými výzkumy	111
6.7.1 Domácí vězení.....	111
6.7.2 Obecně prospěšné práce	112
6.7.3 Peněžítý trest	113
6.7.4 Podmíněné odsouzení, problematika dohledu.....	114
7 Porovnání se slovenskou úpravou.....	116
7.1 Domácí vězení.....	118
7.1.1 Přeměna domácího vězení na trest odnětí svobody	120
7.2 Trest povinné práce	121
7.3 Peněžítý trest	125
7.4 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem	126
8 Aplikační problémy a úvahy de lege ferenda.....	131
8.1 Pohled na současnou trestní politiku - rozhovor	131
8.2 Pohled odsouzených na alternativní tresty – věznice Pankrác	133
8.2.1 Prvotrestanci.....	133
8.2.2 Recidivisté.....	135
8.2.3 Shrnutí.....	135
8.3 Úvahy de lege ferenda.....	136
Závěr.....	142

Resumé	146
Seznam použité literatury	149

Seznam použitých zkratk

EU	Evropská unie
ČR	Česká republika
IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
MPOPP	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
OSN	Organizace spojených národů
PMS	Probační a mediační služba
STZ	Slovenský trestný zákon
STP	Slovenský trestný poriadok
TOPO	Trestní odpovědnost právnických osob
ZSVM	Zákon o soudnictví ve věcech mládeže
TR	Trestní řád
TZ	Trestní zákoník
EKS	Elektronický kontrolní systém
ESMO	Elektronický systém monitorování osob
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody

Úvod

„Aby byl trest věrohodný, je důležité, aby byl předvídatelný, aby vzkazoval veřejnosti i soudním orgánům, že je uskutečňován vážně, a aby se zajistilo jeho přijetí.“

(H. J. ALBRECHT)¹

Prostředkem k dosažení účelu trestního zákoníku jsou pohrůžka tresty, ukládání a výkon trestů i ochranná opatření. Tresty lze ukládat jen na základě zákona.² Je více než jisté, že dosud základní kámen konvenčního trestního systému tvoří uvěznění. To zůstává rozhodujícím měřítkem jistoty přísnosti trestu. Dnes, stejně jako před sto lety, má být trest odplatou za spáchaný zločin. Alespoň podle veřejného mínění. Trestní právo i kriminologie se od počátků minulého století tento názor snaží vyvrátit jako zásadně nesprávný. Sankce pozitivní je však stále brána spíše jako nedostatek postihu. Ve společnosti přetrvává názor, že účinnějším nástrojem jsou sankce negativní, ačkoliv sociálně psychologické výzkumy ukazují zhruba trojnásobně vyšší efektivnost pozitivní odměny.³

Tématem předkládané rigorózní práce jsou „Alternativní tresty k trestu odnětí svobody v české právní úpravě“. Tato problematika byla zvolena nejen z důvodu toho, že se jako právník oddělení právních analýz a legislativy Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR setkávám s problematikou vězněných osob ve své praxi, ale také proto, že se jedná o téma aktuální a neustále se vyvíjející.

V celosvětovém měřítku, a tedy i na území České republiky se už v minulosti dostávala do pozornosti otázka účelu trestu. Trest je reakcí prostředí na určité projevy chování, které představují porušení norem uznávaných společností. V právu se tak trest uplatňuje jako sankce uložená soudem pachateli uznanému vinným za spáchaní trestného činu. Myšlenka, že tradiční metody trestu nemusí být nejlepším způsobem boje se zločinem, není nijak nová. Retributivní koncepce se zaměřuje na potrestání pachatele, tedy na preventivně represivní charakter. Uložení

¹ ALBRECHT, H. J. *Sanctions and their Implementation*. Twenty –first Criminological Research Conference, Dokument PC-CRC (96) 5. Strasbourg. Concil of Europe, s. 51.

² Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 39.

³ VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 153.

a výkon trestu odnětí svobody však není jediným řešením. Cíl restorativní koncepce je mírnější, který umožňuje obnovu, navrácení do původního stavu, tedy nápravu pachatele. Právě restorativní koncepce umožnila vstup alternativních trestů do právní praxe. Samotné novodobé koncepce trestního práva jsou tedy založeny na jiném způsobu trestání v podobě alternativních trestů. Snaha o zjednodušení tohoto moderního způsobu trestání patří v České republice, tak jako v řadě jiných zemí, dlouhodobě k nejvýraznějším tlakům ve vývoji trestního práva procesního i systému trestní justice jako celku. Vždyť právě Česká republika patří mezi země s vysokým počtem vězněných osob. Amnestie prezidenta republiky z roku 2012, jakkoliv byla širokou i odbornou veřejností kritizována, pomohla dočasně vyřešit přeplněnost věznic. Žádná amnestie ovšem problematiku nevyřeší. Novou cestou (levnější a rychlejší) je právě odkriminalizování legislativní úpravou. Zvyšování počtu odsouzených pachatelů k trestu odnětí svobody totiž představuje růst nákladů na zajištění výkonu tohoto trestu. Z toho plyne větší zatížení státního rozpočtu a daňových poplatníků.

Vývoj evropského práva posouvá v posledních letech do nových rozměrů mnoho právních oborů. Mezi ně bezesporu patří i oblast trestního práva. Již dnes existuje soubor trestněprávních standardů (procesně právních, hmotněprávních a vězeňských), které sdílejí evropské státy s cílem lépe čelit náporu trestné činnosti. Můžeme zde proto sledovat vzájemné vlivy i v oblasti trestání, neboť právní úprava zahraniční působí na naše zákonodárství a judikaturu, národní praxe usměrňují právní úpravu evropskou a v neposlední řadě se ovlivňují jednotlivé státy mezi sebou. V reakci na vývoj společenských vztahů se tak právo stává složitějším, podrobnějším a měnícím se. Jednoznačně platí, že se rozšiřuje okruh právem regulovaných vztahů.

Oblast trestního práva prochází již několik let změnami. Nový trestní zákoník – zákon č. 40/2009 Sb., v platném znění (TZ), nastartoval v roce 2010 proces přijímání dalších trestních předpisů. Byl přijat například zákon o obětech trestných činů, zákon o mezinárodní justiční spolupráci či zákon o trestní odpovědnosti právnických osob, který je účinný od roku 2012. V současné době se navíc pozornost ubírá směrem k novému procesnímu kodexu.

Úsilí o zjednodušení trestního řízení a trestání samotného lze pokládat za jednu ze základních tendencí trestní politiky v zemích kontinentálního i anglo-

amerického právního systému již řadu desetiletí. V trestní justici došlo v posledních letech k rozsáhlým změnám, které se sebou přinesly zavedení zejména tzv. alternativních trestů a nových institutů probace a mediace v trestně právní činnosti soudů. Filosofickým základem těchto změn se stala idea restorativní justice. S určitou nadsázkou můžeme poznamenat, že restorativní justice je spravedlnost budoucnosti. Idea restorativní spravedlnosti nejen chápe udělování trestu odnětí svobody jako poslední možnost v případě, že není možno najít jiné řešení trestní věci, ale také se snaží aktivně pomáhat při resocializaci pachatele a jeho bezproblémovém návratu do společnosti po spáchání trestného činu a rovněž posiluje práva poškozených trestnými činy. *“Ambicí restorativní spravedlnosti je humánnější, etičtější a efektivnější způsob řešení problémů, které jsou spjaté se zločinem.”*⁴

Rigorózní práce se pomyslně skládá z obecné a aplikační části. Práce je zpracována kromě úvodu do osmi samostatných kapitol a závěru. Úvod teoretické části práce se zabývá vymezením základních pojmů, které souvisejí se zkoumanou problematikou. První kapitola bude zaměřena především na pojem trestu a jeho účel či na zásady ukládání trestů. Zde budou vzpomenuy také kriminologické aspekty. Následující kapitoly se blíže soustředí na jádro práce v podobě systému alternativních opatření. V práci bude vzpomenuo, že tak jak se rozvíjela společnost, tak se vyvíjel i samotný pohled na alternativní tresty. Ústředním tématem bude kapitola věnovaná rozboru alternativních trestů dle právní úpravy *de lege lata*, a to k datu termínu odevzdání práce.⁵ Následně bude zařazena kapitola, která ve stručnosti představí slovenskou úpravu alternativ.

Na výše zmíněné kapitoly teoretické části bude navazovat analytická část, ve které se pomocí exploratorní metody pokusíme zjistit formou rozhovorů, a to nejdříve se zaměstnancem odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR a dále pak vybraných odsouzených, jejich náhled na trestní politiku a alternativní tresty. Empirická část práce se dále zaměří na aplikační problémy a úvahy *de lege ferenda* v souvislosti se zkoumanou problematikou.

Základními použitými metodami při zpracování jsou zejména metody kompilativní, analytická a syntetická. Analýza dokumentů platné české

⁴ MICHANČOVÁ, S. *Restorativna spravedlnost jako výzva*. Prešov: Prešovská uversita v Prešově, 2011, s. 7.

⁵ Pozn. září 2018.

trestněprávní úpravy, odborné literatury a relevantních oficiálních dokumentů poskytla bližší pohled na využívání alternativních trestů a postupů v trestním řízení. Dostupnou odbornou literaturu reprezentují monografie, odborná periodika a komentář k trestnímu zákoníku. Aktuálně byla zohledněna i soudní judikatura.

Cílem práce je podat nejen přehledný výklad současné právní úpravy alternativních trestů, ale po provedené analýze vytipovat aplikační problémy a navrhnout jejich praktická řešení.

1 Trest a trestání

Typickým rysem trestního procesu je jeho kolizní povaha a z toho pramenící napětí mezi povinnostmi právního státu zajistit ochranu občanů před kriminalitou a nutností garantovat ochranu individuálních lidských práv a svobod.⁶ Trestní vědy mají pochopitelně vztah k souvislým oborům, neboť „*pracují především s normativními systémy, analyzují delikt z hlediska normativních definic, dodržování procesních podmínek a stanovení možných trestněprávních následků. K tomu využívají hodnoticích myšlenkových postupů a analýz.*“⁷ Jsou zde proto využívány poznatky tzv. forezních disciplín, penologie, viktimologie, kriminologie a dalších.

Trestní právo je jedním z odvětví právního řádu. Stanoví, které činy jsou soudně trestné a jakých opatření je třeba užít vůči jejich pachatelům. Těmito opatřeními jsou pohrůžka tresty, ukládání a výkon trestů, ochranná opatření. Chceme-li blíže zkoumat problematiku alternativ k trestu odnětí svobody, je nezbytné vymezit hned na začátku základní pojmy související s tématem.

1.1 Obecně k trestu a trestní politice

Je známo, že kodifikace práva je typickým rysem kontinentálního právního systému.⁸ Gerloch k tomuto dodává: „*V zákoně je možné předem stanovit, co je dobré a co je špatné, a vytvořit ideální normativní svět.*“⁹ Stabilizaci chování nebo stabilizaci sociálních vztahů a vazeb můžeme následně považovat za základní funkci všech norem ve společnosti.¹⁰ Co je v daném stádiu vývoje společnosti pouze škodlivé a co je navíc trestné, závisí na konkrétní, určité společnosti.

V případě porušení norem, reaguje společnost soustavou sankcí. Z toho důvodu zde významné místo náleží právě trestnímu právu. Pachatelé trestných činů

⁶ MUSIL, J. Ochrana práv obviněného v trestním řízení – tendence. *Trestní právo*, 2006, č. 11, s. 3 – 8.

⁷ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. Praha: C.H.Beck, 1999, s. 7.

⁸ Pozn. Kodifikací rozumíme legislativní shromáždění právních norem určitého právního odvětví v jednom velkém zákoně, který se nazývá kodex, tj. zákoník. Blíže k tomu KNAPP, V. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací vědy*. Praha, 1996, s. 120.

⁹ GERLOCH, A. Má zákon budoucnost? In GERLOCH, A., MARŠÁLEK, P. a kol. *Zákon v kontinentálním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 18.

¹⁰ RYFFEL, H. *Rechtssoziologie. Eine systematische Orientierung*. Neuwied: Luchterhand, 1974, s. 128.

svým chováním ohrožují systém hodnot společnosti, normy společenského soužití a vlastní fungování společnosti. Je zřejmé, že názory na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům, způsoby zacházení s nimi, vždy odráží kulturní a ekonomickou úroveň společnosti. Systém sankcí tak přiřazuje závažným sociálně deviantním druhům chování sankce – trest.¹¹ Trest je například dle idealistických filosofů „účelem sám v sobě“. Solnař si všímá, že například Hegel považuje trest „za negaci negace práva, tedy obnovení práva“.¹² Na trest a trestání nahlížíme v průběhu doby jako na odplatu, izolaci, odstrašení, nápravu.

Sankce je jednou z funkcí trestní represe. Jedná se o postup vedoucí k potvrzení a posílení sociální normy. Tento stimulační systém vytvořený společností nutí jednotlivce přijmout společenskou skutečnost (vzory chování, obsah rolí apod.) a přizpůsobit se jí.¹³

Lidé spojují s funkcí trestního práva velmi různorodá očekávání, která se pohybují mezi dvěma extrémními body. Jak zmiňuje J. Musil:

- „trestní právo je pokládáno za všelék na téměř všechny neduhy lidstva – proto je prý žádoucí jeho účinky rozšiřovat na další a další oblasti regulace společenských procesů,
- trestní právo je zcela neúčinný a proto též zbytečný nástroj, který prý v zápase se zlem trapně selhává a který je třeba nahradit něčím jiným.“¹⁴

Na trest a trestání by se pochopitelně dalo dívat z mnoha úhlů a pohledů. Přes veškerou nejednoznačnost dosavadního vývoje trestní politiky lze vysledovat určité základní linie, a sice dodržování vůdčího principu subsidiarity trestní represe. Princip subsidiarity trestního práva je uznáván již dlouho dobu, stejně tak je zdůrazňován současnými autory – např. Novotným¹⁵ nebo Kratochvílem.¹⁶

¹¹ KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 184 – 185.

¹² SOLNAŘ, V. *Tresty a ochranná opatření*. Praha: Academia, 1979, s. 17.

¹³ URBANOVÁ, M. *Sociální kontrola a právo*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 59.

¹⁴ MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? *Kriminalistika*, 2007, č. 3.

¹⁵ Blíže k tomu NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 5. vydání. Praha: ASPI, s. 45.

¹⁶ Blíže k tomu KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 28.

Nový trestní zákoník zavedl počínaje rokem 2010 formální pojetí trestného činu omezené právě zmíněnou subsidiaritou trestní represe.¹⁷ Mezi formálními hledisky má kardinální význam zásada „žádný trestný čin, žádný trest bez zákona“. Jedná se o ústavněprávní zásadu, která je v ustanovení čl. 39 Listiny základních práv a svobod vyjádřena slovy: „*Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.*“¹⁸ Stupeň represivity se posuzuje podle rozsahu kriminalizace, který stát postihuje trestními sankcemi, věkovou trestní odpovědností, okolností vylučující protiprávnost, podmínkách trestnosti, přísnosti výkonů trestů či přísnosti procesně právních předpisů.

V páté hlavě Listiny základních práv a svobod je vyjádřeno právo na soudní a jinou právní ochranu. Článek 40 Listiny je významný z toho důvodu, neboť její odst. 1 jednoznačně hovoří, že „*jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy.*“ Stejně tak v odstavci šestém stanoví, že trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, pokud je to pro pachatele příznivější.¹⁹

Dle ustanovení § 13 odst. 1 TZ je trestný čin definován jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Trest může být uložen pouze pachateli trestného činu, a to pouze na základě zákona jako prostředek *ultima ratio*, tzn. že by měl být ukládán v případech, kdy nelze účelu trestu dosáhnout jiným způsobem.²⁰ Stejně tak zásada subsidiarity trestní represe říká, že trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené je možné uplatňovat v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu (§ 12 odst. 2 TZ).²¹ Pokud tedy stát neuplatňuje prostředky trestního práva zdrženlivě, tj. jen v případě, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, postupuje stát nezákonně, resp. protiústavně. Tento trend potvrzuje i judikát Ústavního soudu:

¹⁷ Pozn. V odborné literatuře se tento princip označuje ještě jinými termíny - pomocná role trestního práva, omezení trestního práva nebo princip *ultima ratio*.

¹⁸ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 39.

¹⁹ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 40.

²⁰ Nebo řečeno jinými slovy: Zásada subsidiarity trestní represe, někdy též nazývána jako princip *ultima ratio*, vyjadřuje, že trestní právo je prostředek určený k ochraně zákonem stanovených zájmů, který musí být užíván jen tehdy, pokud užití jiných právních prostředků ke sjednání nápravy nepřichází v úvahu, neboť již byly vyčerpány nebo jsou zjevně neúčinné či nevhodné.

²¹ JELÍNEK, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J (ed.). *O novém trestním zákoníku*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, s. 21.

„Jestliže obecné soudy neaplikují zásadu subsidiarity trestní represe, ačkoliv skutkové okolnosti svědčí o tom, že k tomu byly splněny podmínky, poruší ústavní princip nullum crimen, nulla poena sine lege zakotvený v čl. 39 Listiny základních práv a svobod.“²²

Jelínek však upozorňuje na skutečnost, že při řešení praktických procesních otázek se projevuje v novém trestním zákoníku zpřísnění trestní represe a tvrdí: *„Ačkoliv nový trestní zákoník deklaruje zásadu subsidiarity trestní represe jako jednu ze zásad v novém trestním zákoníku, přesto je celkově založen na zostření trestní represe.“²³* S tímto názorem nelze nesouhlasit. Vždyť jak již bylo zmíněno výše, uvedené se odráží zejména novou kriminalizací jednání, která dříve nebyla posuzována jako trestný čin, nebo byla kriminalizována teprve nedávno při předchozích novelizacích. Není se proto čemu divit, že věznice jsou přeplněny. Přehlízíme totiž, že počet odsouzených je v první řadě důsledkem trestněprávní politiky státu a rozhodovací praxe soudů. Jinými slovy: tvrdost trestů a skutečná délka trestů je přinejmenším stejně rozhodující jako vývoj kriminality. Ve většině evropských států přitom kriminalita zhruba od roku 2000 klesá. Počet odsouzených však přesto stoupá v důsledku tvrdé trestněprávní politiky.²⁴

Tradiční reakce na tento problém lze rozdělit do tří okruhů – zvyšování kapacity systému trestní justice, snížení počtu projednávaných trestních věcí cestou dekriminace, depenalizace a využívání odklonů a alternativních opatření, a zkracování délky trestního řízení zaváděním zjednodušených forem procesu.²⁵ Na druhé straně musíme poznamenat, že rozpínání kriminalizace ještě není jediným důvodem pro zavádění nových alternativních způsobů řešení trestních věcí.

1.1.1 Problém vykonávání trestů

Od 80. let minulého století čelily evropské země vážným ekonomickým potížím (naftová krize), které měly řadu souvislostí a politických důsledků.

²² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 3113/13-1.

²³ JELÍNEK, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J (ed.). *O novém trestním zákoníku*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, s. 21.

²⁴ NEUBACHER, F. Násilí mezi odsouzenými. *Trestně právní revue*, Praha: C. H. Beck, 2009, č. 2, s. 45

²⁵ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 5.

V trestní justici došlo ke zvyšování počtu zejména krátkodobých trestů.²⁶ Přitom kriminologické teorie již z konce 19. století ústy významného představitele trestního práva a kriminalistiky, jakým byl Franz von Liszt, upozornily, že „*krátkodobý trest ve své současné podobě není k ničemu, v podstatě je škodlivý. Neodstraňuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí.*“²⁷

České vězeňství od roku 1990 prochází rozsáhlým humanizačním procesem, ale doposud se nepodařilo odstranit přeplněnost věznic samotných. Nadále zde proto dochází k vysoké koncentraci osob s výraznými poruchami chování, což s sebou přináší další konflikty. Penologové upozorňují na to, že uvěznění ve svých důsledcích vede k závažným negativním změnám v osobnostní struktuře člověka. Bývají zpřetrhány nebo narušeny žádoucí sociální vazby odsouzeného s rodinou, spolupracovníky, přáteli, což může způsobovat po propuštění z vězení závažné problémy při reintegraci do společnosti.²⁸ Bohužel se v mnoha případech (především u nebezpečných agresivních pachatelů) zločinů bez uvěznění nelze obejít a tento stav bude ještě dlouhou dobu přetrvávat.²⁹

Uvěznění člověka je fenoménem, který se na začátku roku 2018 v České republice přímo dotýkalo celkem 21 806 osob,³⁰ nepřímo pak odpovídajícího počtu osob příbuzných nebo jinak jim blízkých. Navíc naše republika patří do první pětice zemí³¹ s nejvyšší průměrnou délkou pobytu ve vězení. Vyplývá to ze studie SPACE zveřejněného Radou Evropy, kterou provedl Ústav kriminologie a trestního práva se sídlem v Lausanne. V Česku lidé ve vězení stráví v průměru 21 a čtvrt měsíce.³²

V současné době pro příklon k rozvoji alternativních trestů přesvědčivě hovoří ekonomické důvody. „*Co se týká finančních nákladů přirovnávají kvalifikované odhady vybudování jednoho místa ve vězení k výstavbě rodinného*

²⁶ KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. *České vězeňství*, 2000, č. 2, s. 48 – 49.

²⁷ F. VON LISZT. Kriminalpolitische Aufgaben. In *Strafrechtliche Ausfsatze unt Vortrage*, 1875 – 1871, vol 1 Berlin, 1905, s. 346 – 347.

²⁸ HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení – penologické eseje*. Praha/Kroměříž: TRITON, 2007, s. 45.

²⁹ HÁLA, J., KRELL, W., MOLLER, E. *Que vadis poena*. Praha: TRITON, 2014, s. 11.

³⁰ Pozn. údaje jsou k datu 3. září 2018. Podle internetové prezentace Vězeňské služby ČR se nacházelo ve výkonu vazby 1 950 obviněných, ve výkonu trestu 19 460 odsouzených a 59 chovanců v detenčních ústavech. Zdroj - Vězeňská služba ČR: Stavby vězňených osob. Přístupno [on-line 05-09-2018] z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

³¹ Pozn. Delší dobu v průměru za mřížemi než u nás stráví už jen lidé v Moldavsku, Portugalsku, Azerbajdžánu a Rumunsku.

³² ČTK: Češi jsou rekordmany v pobytu ve vězení. *Hospodářské noviny*, 9. března 2016, s. 3.

*domu. Částka nutná k dotování pobytu jednoho vězně za mřížemi je porovnatelná s výdaji nezbytnými pro zajištění studia na dobré soukromé vysoké škole.*³³

Vzhledem k přetíženosti českých věznic je nepochopitelné, že politici hovoří právě o rozšíření věznic a tedy výstavbě věznic nových.³⁴ Je nutno mít na paměti, že v přeplněných věznicích je třeba stavy spíše snižovat. Toho lze dosáhnout tím, že budeme posílat za mříže méně lidí a že využijeme možnosti výkonu trestu mimo věznic. Právě tato idea nás bude provázet celým následujícím textem.

1.2 Pojem trest

Mezi důležité otázky trestní odpovědnosti patří pojmové vymezení soudně trestného deliktu a jeho odlišení od dalších protispoločenských činů (např. správního deliktu). Jak bylo uvedeno výše, pojem trestu se v průběhu vzniku a rozvoje společnosti měnil, proto nebyl jednoznačně vyhraněný a jeho teoretická vymezení se mnohdy neshodují. V souvislosti se zadáním práce proto budeme v následujících podkapitolách rozebírat jednotlivé přístupy k pojmu. Pochopitelně začneme vymezením toho, jak se na zkoumaný pojem dívá teorie práva a následně vymezíme pojem dle platného českého řádu *de lege lata*. V dalších podkapitolách nastíníme účel a funkce trestu či vzpomeneme základy ukládání trestů.

1.2.1 Teoretické definice pojmu

Otázkou trestu se zabývaly již dávné civilizace a neexistuje společnost, která tresty neznala či nezná. Obecně lze říci, že trest je prostředkem vedoucím k potrestání za prohřešek a zároveň motivující potrestanou osobu k odnaučení se společensky nepřijatelnému chování, návyku. „*Trest (a uvažujme nadále především odnětí svobody) bývá charakterizován jako újma, bolest v některé ze svých podob záměrně způsobená provinilci. Bolest je atributem, charakteristickým znakem, nezbytnou vlastností trestu.*“³⁵ Spolu s Karabecem můžeme o trestu polemizovat tak, „*zda je trest cílem sám o sobě, nebo prostředkem k dosažení jiných či dalších*

³³ HÁLA, J., KRELL, W., MOLLER, E. *Que vadis poena*. Praha: TRITON, 2014, s. 11.

³⁴ Pozn. V České republice je zřízeno cca 40 věznic (včetně vazebních). V roce 2011 představovala jejich obsazenost 112,65 %. Blíže k tomu KARABEC, Z., VLACH, J., DIBLÍKOVÁ, S., ZEMAN, P. *Systémy trestní justice v Evropě a Severní Americe: Česká republika*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 78.

³⁵ HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení – penologické eseje*. Praha/Kroměříž: TRITON, 2007, s. 8. ISBN

výsledků (převýchovy pachatele, odstrašení dalších potenciálních pachatelů, apod.), jak určit přiměřenost trestu, (...) jaký je vztah mezi spravedlivostí trestu a jeho zákonností.“³⁶

Uvedená oblast práva je významná tím, že pracuje s celou řadou filosofických termínů (úmysl, omyl, nedbalost, škoda, trest, vina, spravedlnost...) „*Co ve filosofii může být předmětem teoretizování, se v trestním právu stává ne snad již otázkou života a smrti, ale přinejmenším svobody a nesvobody.*“³⁷

Musíme si přiznat, že i náhled filosofický stojí za zamyšlení. Současná západní společnost zastává názor, že trestat pachatele například fyzickými tresty není přípustné, neboť takto trestat je morálně špatné. Kevin J. Murtagh³⁸ však proti uvedenému argumentuje tvrzením, že některé formy tělesných trestů jsou morálně přípustné. Mimo jiné tvrdí, že tyto tresty jsou ve skutečnosti morálně lepší, než jiné populární formy trestů, především trest odnětí svobody. Stejný autor přitom dále hájí tělesné tresty proti námitkám, že tyto jsou kruté, nelidské a ponižující. Murtagh vysvětluje také proč je vhodnější, aby byla mnohdy zvolena bolest fyzická než věznění pachatelů.³⁹ Vždyť kdybychom měli na výběr, sami bychom mnohdy volili spíše fyzický než psychický trest.

Není však bez zajímavosti Latův pohled a porovnání definic trestu uváděné prostřednictvím předních právních teoretiků. Na tomto místě si dovoluujeme upozornit, že vzhledem k respektu ke zmíněným autoritám, zůstává následující text bez větších autorských zásahů.

H. L. Hart určuje trest pěti prvky:

1. zahrnuje bolest či jiný následek pokládaný za nepřijemný,
2. je ukládán za přestupek proti právním normám,
3. je ukládán skutečnému či alespoň předpokládanému pachateli za jeho skutek,
4. je vykonán (proveden) jinou osobou než je pachatel,

³⁶ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 229 – 230.

³⁷ NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK J., VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné – I. Obecná část*. Praha: ASPI Publishing, 2003, s. 16.

³⁸ Pozn. doktor filosofie působící převážně v New Yorku, jehož články jsou publikovány South Parku (Blackwell, 2006), Časopisu o politické filosofii a trestního práva a filozofii.

³⁹ MURTAGH, K.J. *Corporal Punishment: A Humane Alternative to Incarceration*. Hardcover, 2012, 198 s.

5. je uložen a vykonán autoritou ustanovenou právním systémem, proti kterému byl spáchán přestupek.⁴⁰

Podle Johna Rawlse je trestána za porušení právní normy ta osoba, která je legálně zbavena některého obvyklého občanského práva. Zbavení práva je vykonáno příslušným státním orgánem. Trest je stanoven platným právním řádem v době spáchání přestupku.⁴¹

N. Walker charakterizuje trest následujícími šesti rysy:

1. trest zahrnuje způsobení újmy,
2. tato újma je způsobena úmyslně a cíleně,
3. trest je ukládán osobou, která k tomu má autoritu,
4. trest je ukládán za konání či opominutí, jež porušuje právo, pravidlo nebo zvyklost,
5. toto porušení musí být zaviněné, tj. trestané osobě musí být vytknutelné,
6. trest je ukládán z ospravedlnitelného důvodu, nikoliv svévolně.⁴²

Výše uvedené definice se v mnohých pohledech různí, neshodují se. Nicméně je jisté, že klíčovým aspektem trestu je újma uložená za porušení právní normy. Otázka ospravedlnění instituce trestu je totožná s ospravedlněním trestního práva jako celku. Zjednodušeně lze říci, že existují dvě základní koncepce ospravedlnění trestu neboli trestní teorie – retribuční a utilitární. Vzhledem k tomu, že této problematice byla věnována řada publikací a teoretických příruček, považuji rozbor trestní teorie v tomto textu za nadbytečný.⁴³

1.2.2 Trestný čin *de lege lata*

Je obecně známo, že trest je vedle ochranných opatření⁴⁴ donucovacím prostředkem, kterého se používá podle platného trestního zákona. Účel trestních

⁴⁰ LATA, J. *Účel a smysl trestu*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007, s. 6.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² LATA, J. *Účel a smysl trestu*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007, s. 6.

⁴³ Pozn. Dle retribučních teorií je trest ospravedlněn samotným spácháním zločinu a žádný sebestopovědnější účel trestu nemůže plně ospravedlnit jeho uložení. Trest je nutno uložit tomu, kdo spáchal zločin, kterému trest musí být úměrný, výše trestu tak závisí jen na spáchaném zločinu a na žádných jiných aspektech. Naopak utilitární teorie se zajímají o budoucí následky uloženého trestu, který má být ukládán s ohledem na cíle trestní politiky. Spáchaný zločin je z hlediska ukládání trestu druhotný. Trest může sloužit k převýchově, odstrašení, izolaci pachatele a působit výchovně i na společnost. Blíže k tomu např. LATA, J. *Účel a smysl trestu*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007, s. 7 a násl.

⁴⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění, § 36, 39 a násl. § 96 a násl.

sankcí není již v současné právní úpravě oproti předchozí vyjádřen, tak jak následně zmíníme v kapitole ad) 1.3 Účel trestu.

Český právní řád pojem trestu nevynezuje. V Právnickém slovníku se dočteme, že trest je „*nejtypičtější trestní sankcí v českém trestním právu, kterou jako opatření státního donucení ukládají soudy v trestním řízení jménem státu pachatelům trestných činů za spáchané trestné činy. Trestem se pachateli působí určitá újma na svobodě, právech, majetku a zároveň se tak vyslovuje morální odsouzení činu a toho, kdo jej spáchal.*“⁴⁵ Trest je tedy vždy právním následkem spáchaného trestného činu a je pojmově vymezen jako opatření státního donucení, které je v trestním řízení ukládáno příslušnými soudy jménem státu pachateli trestného činu.

Nový trestní zákoník přinesl v této oblasti řadu drobných, ale i podstatných změn. Tyto se dotýkají jak obecné, tak i zvláštní části. Praxe ukazuje, že ne vždy byly přínosem. Přitom problematika upouštění od materiálního pojetí trestného činu a zavedení pojetí formálního byla těsně spjata s úvahami o nedostatecích trestněprávní úpravy a se snahami o její nezbytné zdokonalení. Jak uvádí Jelínek: „*obecně lze říci, že se ukazuje nejasné pojetí trestného činu v obecné části, dlouhá řada kazuistických skutkových podstat a velké množství tzv. předčasně dokonaných trestných činů.*“⁴⁶

Zákonodárce charakterizuje trestný čin v ustanovením § 13 odst. 1 TZ takto: „*Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“⁴⁷ Nauka trestního práva zmiňuje, že nové, formální pojetí trestného činu vyjádřené předchozí definicí přináší určité výhody:

- přesněji vymezuje jednotlivé skutkové podstaty trestných činů, protože neumožňuje ponechat řešení vágních nebo širokých zákonných pojmů na judikatuře soudů,
- důsledně naplňuje požadavek nullum crimen sine lege,

⁴⁵ HENDRYCH, D., BĚLINA, M., FIALA, J. a kol. *Právní slovník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1133.

⁴⁶ ŽILOVÁ, D. Nový trestní řád ano, ale jak? *Právní rádce*, 2014, č. 6, s. 13.

⁴⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění, § 13 odst. 1.

- pouze soudům nechává možnost rozhodovat, zda se v konkrétním případě jedná o trestný čin,
- povaha a závažnost činu, která nahradila vágní pojem nebezpečnosti činu pro společnost, se uplatní v legislativním procesu při stanovení, jaká typová jednání jsou trestnými činy, a dále jako kritéria při ukládání trestů.⁴⁸

Základním problémem nové právní úpravy je určit skutečný význam zásady subsidiarity trestní represe pro výklad pojmu trestného činu v souladu s ustanovením § 12 odst. 2 TZ, jež hovoří o případech „společensky škodlivých“. Za nešťastný lze v tomto směru považovat neurčitý pojem „společenské škodlivosti“, neboť tím, že „není ani přibližně vyměřitelný, se už tím stává vhodným k rozšiřování penalizace společenského života, může lehce svádět soudce k myšlence, aby místo výměry trestu z hlediska potřeb resocializace daného člověka vyměřoval trest s přídavkem – jako odstrašující příklad pro jiné.“⁴⁹ Přitom uplatnění zásady subsidiarity trestní represe vyžaduje splnění dvou kumulativních podmínek, a to, že se jedná nejen o případy společensky škodlivé a současně také nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.⁵⁰

Jak vidíme, dle formálního pojetí je za trestný čin považováno jednání naplňující znaky trestného činu společensky škodlivé. Tedy ne jakékoliv společensky nepatřičné jednání, ale jen jednání společensky škodlivé. Toto by se ale mělo odrážet již ve výběru znaků trestných činů a v předpokládané výši společenské škodlivosti. Ne vždy je totiž předpokládaná intenzita vyjádřena ve skutkové podstatě. Princip *nullum crimen sine lege* je posílen těsným propojením podmínky společenské škodlivosti s formálními znaky trestného činu. Formální náležitosti trestného činu splňují jen činy společensky škodlivé (nestačí jen formální naplnění znaků skutkové podstaty, nejde-li o jednání společensky škodlivé – korektiv bezdůvodného stíhání). Naopak činy společensky škodlivé jsou trestné, spadají-li jen pod přesně vymezené znaky skutkové podstaty trestného činu. Tím by mělo být odstraněno i nebezpečí, které plyne ze široce a obecně formulovaných

⁴⁸ ŠÁMAL, P. K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku. *Trestně právní revue*, 2009, č. 5, s. 129.

⁴⁹ ŠÁMALÍK, F. Trestání a humanismus. *Socialistická zákonnost*, 1965, č. 2, s. 31.

⁵⁰ JELÍNEK, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J. (ed.). *O novém trestním zákoníku*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, s. 25.

skutkových podstat, kde k neodůvodněnému postihu může docházet s využitím materiální podmínky trestného činu.⁵¹

Nyní se zaměříme na kategorizaci trestných činů. Ustanovení § 14 TZ hovoří o dvou typech trestných činů, a to o přečinech a zločinech. Přečiny jsou definovány pozitivně jako nedbalostní trestné činy a všechny úmyslné trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Zločiny jsou vymezeny negativně jako trestné činy, které nejsou přečiny. Dělení na zločiny a zvláště závažné zločiny jako podkategorie zločinů je podle horní hranice trestní sazby. Se spácháním zvláště závažného zločinu jsou spojeny další důsledky pro pachatele.⁵² Trestné je jak jednání úmyslné (§ 15), tak nedbalostní (§ 16).

Trestní zákon vychází z toho, že zavinění je předpokladem pro vyvození subjektivní odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Tato zásada je obsažena v ustanovení § 13 odst. 2, podle kterého „*k trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li tento zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.*“⁵³ Na základě bipartice zavinění trestní zákoník stanoví subjektivní podmínky přičítání okolností přitěžujících a okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby (§ 17). Jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, trestní zákoník v ustanovení § 15 odst. 1 rozlišuje úmysl přímý a nepřímý, stejně tak v ustanovení § 16 odst. 1 nedbalost vědomou a nevědomou. „*Vědomá nedbalost je vybudována na schopnosti pachatele rozpoznat a zhodnotit možnost vzniku následku porušením zájmu chráněného trestním zákonem.*“⁵⁴ Při nevědomé nedbalosti tato schopnost dána není. Ustanovení § 16 odst. 2 TZ definuje rovněž tzv. hrubou nedbalost. Jedná se o vyšší stupeň intenzity nedbalosti, ať vědomé nebo nevědomé, a to na základě postoje pachatele k požadavku náležité opatrnosti, který svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele.⁵⁵

Odborníci zdůrazňují, že nový trestní zákon v hlavě páté nazvané „Trestní sankce“ vychází z toho, že trestní právo s jeho sankcemi je jedním z hlavních

⁵¹ NEZKUSIL, J. K otázce formálního pojetí trestného činu v chystané rekodifikaci. *Právník*, 2008, č. 2, s. 168 – 170.

⁵² JELÍNEK, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J (ed.). *O novém trestním zákoníku*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009, s. 29.

⁵³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění, § 13 odst. 2.

⁵⁴ ENGELMANN, J. *Trestní zákoník s komentářem*. Český Těšín: 2012, s. 18.

⁵⁵ ENGELMANN, J. *Trestní zákoník s komentářem*. Český Těšín: 2012, s. 18.

nástrojů sloužících „k udržení společenského pořádku, k ochraně základních právních hodnot a zájmů, na nichž má společnost životní zájem.“⁵⁶

1.3 Účel trestu

Problematika trestání má pestrou a dlouhou historii ovlivněnou rozdíly ve filosofických směrech a školách, které ji spoluvytvářely. Jednotlivé koncepce účelu trestu se mění s vývojem společnosti a jednoznačně směřují k humanizaci trestu odnětí svobody. Solnař výstižně označuje hlavní účel trestu - ochranu společnosti - za účel konečný, zatímco jeho jednotlivé aspekty za účely prostředecné, které slouží k dosažení konečného účelu.⁵⁷

Mezi nejznámější teorie o důvodech a smyslu trestání pachatelů patří teorie absolutní, relativní a smíšená (slučovací) teorie. Nyní si v krátkosti řekneme jejich základní zásady.

Hegel nebo Kant se zabývali absolutní teorií, jehož podstatou je náhled, že trest je odplatou za trestný čin. Tato teorie trestání nepřikládá trestu žádnou sociální funkci. „*Trest nelze odůvodňovat nějakými pro společnost užitečnými účely, neboť je účelem sám o sobě.*“⁵⁸ Vzhledem k tomu, že bylo nedovoleným činem spácháno zlo, tak proto dochází k trestání. V tomto případě by měl trest způsobovat stejné utrpení a odpovídat povaze provinění.

Na druhé straně teorie relativní (preventivní) trestu připisuje sociálně užitečné funkce (odstrašení atd.). Relativní teorií se zabývali např. Beccaria, Lombroso či Ferri. Tato teorie spatřuje účel trestu jako ochranu společnosti před pácháním další trestné činnosti. Relativní teorie tímto položila základ preventivním aktivitám spojených s ukládáním trestů.

Lata však považuje toto dělení za příliš úzké a překonané a doporučuje dělení na retribuční a utilitární teorie, které jsou méně hodnotící a v anglosaské literatuře běžně používané. Kompromisem mezi shora jmenovanými základními směry jsou teorie smíšené (slučovací), které kladou důraz jak na odplatný prvek

⁵⁶ SCHEINOST, M., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 41.

⁵⁷ SOLNAŘ, V. *Systém československého trestního práva – tresty a ochranná opatření*. Praha: Academia, 1979, s. 24.

⁵⁸ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. I. obecná část*. 4. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2003, s. 230.

trestu, tak na jeho jednotlivé společenské účely.⁵⁹ Na této teorii je vybudován i náš koncept trestu.⁶⁰

„V trestním právu České republiky není trest sám o sobě účelem a nepředstavuje odplatu za trestný čin. Základním účelem a cílem trestu je ochrana společnosti před trestnými činy a před jejich pachateli. Pokud je smyslem existence a případné aplikace norem trestního práva to, aby trestné činy nebyly páčány vůbec či v co nejmenší míře, pak tento cíl sleduje i trest, přičemž jeho další účinky, vyjádřené pod pojmem účel trestu, vyjadřují prostředky k jeho dosažení. Ochrana společnosti před pachateli trestných činů, včetně ochrany práv a svobod jednotlivých občanů, činí z trestu prostředek sebeobrany společnosti před trestnými činy.“⁶¹

V nedávné historii bylo v již neplatném trestním zákoně č. 140/1961 Sb., v ustanovení § 23 odst. 1 uvedeno, že účelem trestu je *„chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“⁶²* S tímto vymezením můžeme souhlasit. Nicméně lze zdůraznit, že dalším účelem trestu je také kompenzace škody (újmy) způsobené oběti trestného činu.

Nový trestní zákoník však účel trestu již neuvádí. Spolu s kriminologem Scheinostem autorka textu lituje, že právě účel trestu nebyl v TZ explicitně uveden.⁶³ Účel trestních sankcí je nahrazen promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení trestních sankcí. Obecné zásady trestně právních sankcí je třeba lišit od předpokladů a podmínek pro ukládání sankcí.

Je zřejmé, že trestní zákoník se vyhýbá stanovení účelu trestu. Z tohoto tvrzení však nelze učinit závěr, že trest žádný účel nemá. U fyzických osob coby pachatelů trestné činnosti je účelem chránit společnost před pachateli trestných činů. Toto je konečným a nejdůležitějším účelem trestu – *„zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti (tzv. zábranný účinek trestu) a vychovávat*

⁵⁹ LATA, J. *Účel a smysl trestu*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007, s. 8.

⁶⁰ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. I. obecná část*. 4. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2003, s. 230 – 231.

⁶¹ Blíže k tomu Nález Ústavního soudu 47/1998.

⁶² Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 23 odst. 1.

⁶³ SCHEINOST, M. a kol. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prence, 2010, s. 53.

odsouzeného k tomu, aby vedl řádný život, a tím výchovně působit i na ostatní členy společnosti.“⁶⁴

Můžeme shrnout, že trest plní zejména regulativní, ochrannou, preventivní a represivní funkci a jeho účelem je udržení společenského řádu.⁶⁵ Trest by měl být vždy chápán především jako prostředek k tomu, aby si pachatel uvědomil škodlivost svého jednání a tím byl motivován k odstranění nebo zmírnění následků spáchaného činu.⁶⁶

1.4 Funkce trestu

Vedle účelu trestu rozlišujeme i jeho funkci. Současné nahlížení na funkci trestu vychází zejména z pozitivistické filosofie. Ta odmítá spojovat v trestném činu výsledek volby mezi dobrem a zlem⁶⁷

V počátečních formách trestního práva měl trest především odplatnou (vyrovnávací) funkci. Odplata byla jakousi sociální mstou. Uložení trestu zde bylo pokládáno za přirozený důsledek trestného činu. Závažnosti trestného činu mají odpovídat výše, druh trestu a újma pro pachatele. Tato vyrovnávací funkce však sama o sobě nemohla dostatečně zajistit ochranu společnosti, a proto byla postupně nahrazena funkcí regulativní. Účelem této funkce je ochránit společnost před nebezpečných deviantním chováním a ukládáním sankcí pachatelům trestných činů. Toho lze dosáhnout především izolací, odstrašením a rehabilitací.⁶⁸

Na rozdíl od odplaty je izolace jen vyloučení pachatele ze společnosti, které má společnost chránit před jeho další trestnou činností. Podobně jako teorie odplaty, je i teorie izolace problematická. Pokud je jejím cílem prevence a ochrana společnosti, potom by musely být sankce dosti tvrdé, aby byly účinné.

Proces odstrašení má však individuální charakter. Pro splnění odstrašovací funkce má důležitou úlohu rychlost odhalení a potrestání pachatele. Svůj význam má rovněž publicita a s tím spojená ztráta společenské prestiže. Rozhodující je, aby

⁶⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 2. vydání, Praha: Leges, 2010, s. 353.

⁶⁵ LATA, J. *Účel a smysl trestu.* Praha: Lexis Nexis, 2007, s. 67.

⁶⁶ ZEMAN, P. a kol. *Veřejnost a trestní politika.* Praha: IKSP, 2011, s. 30.

⁶⁷ MEZNÍK, J., KUČHTA, J., KALVODOVÁ, V. *Základy penologie.* Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 5.

⁶⁸ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 27 – 28.

byl pachatel zbaven všech výhod, které získal trestnou činností. Černíková však upozorňuje, že „*odstrašující účinek mají i nežádoucí důsledky trestů jako je stigma kriminálního jednání (labeling effect)*“⁶⁹

Rehabilitace neboli náprava je nejpřitažlivější zdůvodnění trestu prevence budoucí trestné činnosti změnou pachatelova jednání. Tato teorie vychází z předpokladu, že osoba páchající trestnou činností má k takovému jednání jisté důvody. Ty se dají odhalit, řešit a změnit. Cílem je zacházet s pachatelem tak, aby již trestnou činností dále nepáchal.⁷⁰

S trestem můžeme spojovat i preventivní funkci (zajistit ochranu společnosti díky výchovnému působení na konkrétního pachatele i na možné potenciální pachatele) a represivní funkci (ochrana společnosti individuálním represivním působením na pachatele trestného činu).⁷¹

1.5 Zásady ukládání trestů

Z předcházejícího textu víme, že trest je porušení zákonem stanovených norem a je jedním z prostředků vedoucích k dosažení účelu trestního práva – nápravy pachatele, ochrany společnosti, ale také odstrašení. Chceme-li naplnit co nejlépe účel trestu, musíme respektovat určité zásady, které vycházejí ze základů právního státu. Stejně tak Ústavní soud se ve svých nálezech jednoznačně vyjadřuje, že principy moderního trestního práva a trestání zahrnují mimo jiné také aspekt resocializace odsouzeného a aspekt individuální prevence.⁷² Ve vztahu k trestání zaujímá zákonodárce, ale i Ústavní soud utilitární stanovisko.

Autoři učebnice trestního práva hmotného již v minulosti zdůrazňovali, že ukládání trestů se řídí dvěma základními zásadami: zásadou zákonnosti a zásadou individualizace trestu.⁷³ Tyto zásady pochopitelně zůstávají, nicméně ve srovnání s dřívější úpravou platí mnohem více výslovně stanovených okolností, k nimž musí soud přihlížet při ukládání trestu a dovoluje tak lepší diferenciaci druhu a výměry

⁶⁹ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 190.

⁷⁰ ŠTABLOVÁ, R. *Kriminologie – studijní texty*. Praha: Policejní akademie ČR, 2008, s. 27 – 28. Přístupno [on-line 02-01-2018] www.html.vssr.cz/predmety/kestazeni/kriminologie.pdf.

⁷¹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 28 – 29.

⁷² Nález Ústavního soudu ze dne 12. května 2011, sp. zn. III. ÚS 1735/10.

⁷³ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné*. I. obecná část. 4. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2003, s. 338.

trestu. Zrovna tak „*obecné zásady pro ukládání sankcí nejsou definovány v zákoně, ale jsou přímo promítnuty do formulací jednotlivých ustanovení upravujících obecné přístupy k ukládání trestních sankcí, ale i konkrétních trestů a ochranných opatření a jejich ukládání*“.⁷⁴

Je zřejmé, že ve srovnání s dřívější úpravou (§ 31 trestního zákona) obsahuje v současné době ustanovení § 39 TZ mnohem více výslovně stanovených okolností, k nimž musí soud přihlížet při ukládání trestu, a dovoluje tak lepší diferenciaci druhu a výměry trestu. Za tím účelem byly na jedné straně posíleny alternativní tresty a na druhé straně, jak už bylo zmíněno výše, se rozšířily nástroje zpřísnění trestního postihu.⁷⁵ Na tomto místě musíme spolu s Musilem vyslovit obavu, že nový trestní zákoník se projevil zpřísněním represe, což se odrazilo zejména novou kriminalizací jednání, která původně nebyla posuzována jako trestný čin nebo nebyla kriminalizována.⁷⁶ Z logiky věci vyplývá, že pokud by se v právní úpravě snížil počet nezákonných činů, bylo by i méně trestných činů. „*V některých případech nemá trest na zločinnost vůbec žádný vliv, a dokonce může celou situaci zhoršit.*“⁷⁷

Při ukládání trestu je nutno zvolit takový druh trestu a takovou jeho výměru, aby byl ukládaný trest úměrný zejména hlediskům dle ustanovení § 39 odst. 2 TZ, kterým určují povahu a závažnost trestného činu. Jedná se o podobná hlediska, která určovala v dřívější úpravě stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Jejich výčet je demonstrativní, ale v konkrétních případech mohou být i širší. V jednotlivých oddílech nyní zmíníme jejich základní zásady. Tyto však nebudou vyčerpávající. Níže uvedený katalog rozšiřuje Kratochvíl s kolektivem o další základní zásady, mezi které řadí také:

- zásadu demokratismu,
- zásadu vyrovnanosti zájmů individuálních a zájmů celku.⁷⁸

⁷⁴ ENGELMANN, J. *Trestní zákoník s komentářem*. Český Těšín: 2012, s. 36 - 37.

⁷⁵ PŮRY, F. Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku. *Trestně právní revue*, 2010. č.1

⁷⁶ MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? *Kriminalistika*, 2007, č. 3, s. 31-32.

⁷⁷ LYONS, L. *Historie trestu*. Praha: Nakladatelství Svojtka, 2004, s. 185.

⁷⁸ ŠACHOVÁ MASOPUST, P. Restoratívní potenciál trestního práva hmotného. *Trestní právo*. 2014, č. 10, s. 233.

1.5.1 Zásada zákonnosti

Zásada zákonnosti nově zakotvena v ustanovení § 37 odst. 1 spočívá v tom, že soud může za trestný čin uložit jen ty druhy trestu a v takovém odstupňování, které stanoví zákon. Toto je uplatněním hlavní zásady trestního práva - *nulla poena sine lege* (žádný trest bez zákona). Tato zásada představuje základní rámec, na níž navazují zásady další.

Dovolíme si zároveň malé zastavení a vzpomeneme zakotvení na mezinárodní úrovni např. ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, Úmluvě o ochraně lidských práv a základní svobod prostřednictvím zásady *nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege*. Jediným pramenem trestního práva je psané právo, zákony nebo vyhlášené mezinárodní smlouvy. Vzhledem k tomu, že naše republika prohlásila ratifikované mezinárodní smlouvy ve smyslu článku 10 Ústavy za součást našeho právního řádu, tak Ústava upřednostňuje mezinárodní smlouvy před zákony. Článek 1 odst. 2 Ústavy je toho důkazem: „*Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva.*“⁷⁹ Na základě tohoto jsou uvedené mezinárodní smlouvy přímo aplikovány obecnými soudy a jinými státními orgány, takže jejich nerespektování by mělo stejný dopad, jako kdyby soud či jiný orgán neaplikoval příslušný zákon. To by zatížilo jeho rozhodnutí takovou vadou, že by je Ústavní soud musel zrušit z důvodu porušení práva na soudní ochranu dle čl. 36 odst. 1 Listiny.⁸⁰

1.5.2 Zásada přiměřenosti

Otázka přiměřenosti trestu je záležitostí týkající se aplikace hmotného práva, zejména ustanovení § 37 odst. 2 TZ a § 38 TZ týkající se přiměřenosti trestních sankcí a ustanovení § 39 odst. 1 TZ o hlediscích rozhodných pro stanovení druhu trestu a jeho výměry.⁸¹ Zásadou přiměřenosti zákonodárce zamýšlí přiměřenost nejen co se týká druhu trestu, ale také jeho samotné výměry. Spáchanému trestnému činu musí odpovídat příslušný trest. Trest musí být úměrný, jinak by mohl ztratit na své účinnosti. Podle § 38 odst. 1 TZ je nutno trestní sankce

⁷⁹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v platném znění.

⁸⁰ FILIP, J. Nález č. 403/2002 Sb. Jako rukavice hozená ústavodárci Ústavním soudem. *Právní zpravodaj*, 2002, č. 11, s. 12.

⁸¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR čj. 7 Tdo 894/2013 ze dne 16. 10. 2013.

ukládat s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. V druhém odstavci téhož ustanovení je vyjádřen požadavek subsidiarity přísnější sankce, který je formulován tak, že „*tam kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější*“.⁸² Nelze však uložit sankci, kterou trestní zákoník v konkrétním případě uložit nedovoluje. Zájem poškozeného při ukládání trestních sankcí ukládá ustanovení § 38 odst. 3 TZ.

O přiměřenosti jedná i ustanovení § 39 odst. 1 TZ, o stanovení druhu a výměry trestu, podle něhož jsou okolnostmi, k nimž je nutno přihlížet při stanovení druhu a výměry trestu povaha a závažnost spáchaného trestného činu, osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele, dosavadní způsob života pachatele, možnost nápravy chování pachatele po činu, zejména jeho snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, u pachatele označeného jako spolupracující obviněný rovněž to, jak významným způsobem přispěl k objasnění zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny. Přihlíží se k tomu, jak spolupracující obviněný přispěl k objasnění kteréhokoliv zločinu, nikoliv pouze zvláště závažného zločinu (jak tomu bylo do 31. srpna 2012), a naopak se již nepřihlíží k tomu, že spolupracující obviněný pomohl zabránit pokusu nebo dokonání kteréhokoliv zločinu.⁸³

1.5.3 Zásada individualizace trestu

Zásada individualizace trestu se vyznačuje tím, že ukládaný trest musí odpovídat všem zvláštnostem konkrétní trestné činnosti i osobnosti pachatele. Zároveň musí být brány v úvahu přitěžující či polehčující okolnosti v souladu s ustanovením § 39 odst. 3, ale také k možnostem reintegrace pachatele a jeho poměrům a v neposlední řadě i s přihlédnutím k přiměřené satisfakci osob poškozených trestným činem. Ustanovení § 39 trestního zákoníku uvádí kritéria, ke kterým by měl soud přihlídnout.

Trestní zákoník v ustanovení § 39 odst. 2 uvádí hlediska demonstrativního výčtu určující povahu a závažnost trestného činu. Třetí odstavec zohledňuje

⁸² Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění, § 38 odst. 2.

⁸³ SCHEINOST, M. a kol. *Trestní sankce a jejich obraz v praxi, tisku, názorech a veřejnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2013, s. 10 – 14.

například dobu od spáchání trestného činu nebo délku trestního řízení apod. Ustanovení § 39 odst. 4 zamezuje dvojímu přičítání téže okolnosti k tíži nebo ve prospěch pachatele apod.

Z jednotlivých ustanovení trestního zákoníku je zřejmý požadavek individualizace trestu. Jedním z prostředků individualizace trestu je např. institut přitěžujících (§ 42 TZ) a polehčujících (§ 41 TZ) okolností.

Povaha vztahů mezi pachatelem a trestným činem je určujícím limitem pro diferenciaci trestů a ochranných opatření. V praxi neexistují zcela identické případy, i když je typově lze podřadit pod stejná zákonná ustanovení. Tyto vztahy nemají stejnou váhu, např. jde-li o recidivisty nebo o osoby, které spáchaly trestný čin poprvé, u různých druhů trestných činů apod. V určitých případech je to druh trestného činu, v jiných je to osobnost pachatele, které tuto váhu dílem ovlivňují.⁸⁴

1.5.4 Zásada personality sankce

Z této zásady vyplývá, že sankce má postihovat jen pachatele trestného činu. Minimalizován by měl být především vliv na okolí. Myšlenka této zásady je tak trochu idealistická, neboť ji zcela nemůžeme vyhovět. Z logiky věci vyplývá skutečnost, že pokud pachatele odsoudíme, a to jakýmkoliv trestem, tak ten bude mít dopad i na blízké osoby pachatele. Ať uložíme trest odnětí svobody, trest propadnutí majetku či uložíme peněžité trest, vždy se tyto dotknou i rodiny pachatele.

Všimněme si věty dovolání obviněných z důvodu uložení druhu trestu, která zákoník nepřipouští:

„I. Trestní zákoník (stejně jako dříve trestní zákon) vychází ze zásady personality ukládaných trestů a neumožňuje uložení jednoho trestu společně několika pachatelům (např. společného trestu propadnutí majetku podle § 66 tr. zákoníku).

II. Námitka spoluobviněných manželů, že jim byl podle § 66 tr. zákoníku nesprávně uložen společný trest propadnutí majetku, je podřaditelná pod dovolací

⁸⁴ SUCHÝ, O. *Příčiny a prevence recidivy*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při generální prokuratuře ČSSR, 1983, s. 85.

důvod podle § 265b odst. 1 písm. h) tr. ř., neboť jde o nepřijatelný druh uloženého trestu. ⁸⁵

1.5.5 Zásada neslučitelnosti

Zásada neslučitelnosti je vyjádřena v ustanovení § 39 odst. 4 TZ: „*K okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, včetně okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby, nelze přihlídnout jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující. K okolnosti odůvodňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody nelze přihlídnout jako k okolnosti polehčující.*“⁸⁶ Podle citovaného ustanovení není například možné, aby matce, která v rozrušení způsobené porodem úmyslně usmrtila dítě, byla přiznána polehčující okolnost v souladu s ustanovením § 41 písm. b), že spáchala trestný čin v silném rozrušení.

Kdo se blíže s trestním zákonem neseznámí, bude se domnívat, že za trestný čin lze uložit jen ty tresty, které jsou uvedeny v trestní sankci stanovené na daný trestný čin. Možnosti ukládání trestů jsou však širší a vyplývají také z ustanovení obecné části trestního zákona. Trestní sankce je samozřejmě východiskem pro volbu trestu. Soud může uložit každý z těchto trestů samostatně (jako trest jediný) nebo může uložit několik trestů uvedených v trestní sankci zároveň. Tresty jsou uvedeny alternativně, ale není to alternativa vylučující. K trestům vybraným může soud podle ustanovení obecné části připojovat další tresty. Některé tresty nelze vedle sebe uložit. Výjimku tvoří trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání a trest ztráty vojenské hodnosti, které nelze uložit samostatně, ale jen vedle jiných druhů trestů (§ 78 odst. 1, § 79 odst. 1 a 2 TZ). Tyto tresty mají povahu vedlejších trestů. Obdobnou povahu má částečně i trest propadnutí majetku, pokud ho lze v některých případech uložit jen vedle výjimečného trestu (§ 66 odst. 1 TZ), za předpokladu, jestliže některá ustanovení zvláštní části trestního zákoníku umožňují uložení trestu propadnutí majetku jen vedle trestu odnětí svobody (jiného než výjimečného).⁸⁷

Velmi zajímavou se ve vztahu k zákazu dvojího přičítání jeví následující judikatura: „*O dvojí přičítání téže okolnosti, která je znakem tzv. kvalifikované*

⁸⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR Tdo 172/2011 ze dne 15. 6. 2011.

⁸⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění, § 39 odst. 4.

⁸⁷ PŮRY, F. Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku. *Trestně právní revue*, 2010, č.1.

skutkové podstaty trestného činu okolnosti k tíži obviněného, však nejde, jestliže soud přihlíží k tomu, že je obětí dítě předškolního věku (např. pěti let a méně). V případě takto mimořádně nízkého věku je vyjádřena intenzita negativního důsledku činu, jíž se uvedená okolnost vymyká obecné okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby činu spáchaného na dítěti mladším patnácti let (srov. rozhodnutí č. 45/1972-I. Sb. rozh. tr.)“⁸⁸

Některé tresty nelze uložit vedle sebe (§ 53 TZ). Jedná se např. o trest domácího vězení vedle trestu odnětí svobody a trestu obecně prospěšných prací, dále trest obecně prospěšných prací vedle trestu odnětí svobody (a vedle trestu domácího vězení) a peněžitý trest vedle trestu propadnutí majetku a v neposlední řadě trest zákazu pobytu vedle trestu vyhoštění.

1.5.6 Zásada humanity sankcí

Z této zásady vyplývá zákaz kruté a nepřiměřené sankce ve vztahu ke konkrétnímu pachateli a v konečném důsledku i požadavek, aby tam, kde postačí k dosažení společensky prospěšného účelu sankce méně intenzivní, nebyla ukládána sankce intenzivnější. Při stanovení druhu a výměry trestu v konkrétním případě je nutno se důsledně řídit pravidly obsaženými v zákoně. V ustanovení § 37 odst. 2 TZ je vyjádřena zásada humanity sankcí, ze které vyplývá zákaz ukládání krutých a nepřiměřených trestních sankcí ve vztahu ke konkrétnímu pachateli. Toto ustanovení rovněž zakazuje výkonem trestní sankce ponižovat lidskou důstojnost. Ochranu těchto práv zajišťuje nejen Listina základních práv a svobod, ale rovněž mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána.⁸⁹ Lze konstatovat, že svým negativním vymezením tato zásada doplňuje zásady výše zmíněné.⁹⁰

⁸⁸ Blíže k tomu Usnesení Nejvyššího soudu 8 Tdo 550/2014 ze dne 28. 5. 2014.

⁸⁹ Pozn. Patří k nim čl. 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (vyhláška č. 120/1976 Sb.), čl. 3 EÚLP s protokoly k této Úmluvě vydanými (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 09/1992 Sb.), Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (vyhláška č. 143/1988 Sb.) a Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 9/1996 Sb.). Plný zákaz trestu smrti obsahuje Dodatkový protokol č. 13 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který pro ČR vstoupil v platnost v roce 2004 (publ. pod č. 114/2004 Sb. m. s.).

⁹⁰ ENGELMANN, J. *Trestní zákoník s komentářem*. Český Těšín: poradce. 2012, s. 36.

1.6 Trestní sankce

V ustanovení § 36 TZ jsou z hlediska trestního práva zakotveny trestní sankce, a to tresty a ochranná opatření.

Taxativně jsou v ustanovení § 52 TZ vyjmenovány druhy trestů, kde se hovoří o trestu odnětí svobody,⁹¹ domácího vězení, obecně prospěšných prací, propadnutí majetku, peněžitým trestu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákazu činnosti, zákazu pobytu, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztrátě čestných titulů nebo vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, vyhoštění. K trestům je systematicky přiřazeno upuštění od potrestání.

Ustanovení § 98 TZ vyjmenovává druhy ochranných opatření. Jsou jimi: ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochranná výchova.

Na tomto místě musíme vzpomenout, že byl dne 1. září 2012 novelou č. 193/2012 Sb. zaveden do trestního řízení nový právní institut – dohoda o vině a trestu. Tento institut zcela jednoznačně usiluje o racionalizaci trestního řízení. Zjednodušeně řečeno se jedná o dohodu mezi pachatelem, kterému za to, že přizná svoji vinu, státní zástupce navrhne nižší trest.⁹²

Výše trestu a druh trestních sankcí se zaměřuje na osobnost toho, komu je sankce ukládána, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům. Jak zmiňuje Vávra: „*Mladí, duševně nemocní a ženy představují zvláštní případy v trestním právu. Jsou výjimkami, které potvrzují pravidlo.*“⁹³

Aby byl výčet trestních sankcí ukládaných v České republice úplný, musíme zmínit i odpovědnost právnických osob za trestné činy. Dle § 15 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim lze uložit právnickým osobám tyto tresty: zrušení právnické osoby, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, zákaz plnění veřejných zakázek, účasti na koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži, zákaz přijímání dotací

⁹¹ Trestem odnětí svobody se rozumí dle § 52 odst. 2 TZ nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

⁹² ŠČERBA, F. a kol. *Dohoda o vině a trestu*. Praha: Leges, 2012, s. 9, 13.

⁹³ VÁVRA, M. *Kdo je vinen? Sociologie trestního práva a trestání*. Plzeň: A. Čeněk, 2012, s. 73.

a subvencí, uveřejnění rozsudku. Jako ochranné opatření je možné uložit zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty.⁹⁴

⁹⁴ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění.

2 Alternativní opatření

Trestní politika v České republice je založena na tradičním kontinentálním trestním procesu a na poměrně rigidní hmotně právní a procesní úpravě. Tato koncepce poskytuje jen malý prostor pro volnou úvahu hledání nejvhodnějších postupů pro řešení trestních věcí nejen v zájmu společnosti, ale i obětí a pachatelů. Trestní právo v České republice nepovažuje trest za pouhou odplatu za spáchaný čin. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Vedle základní ochranné funkce, trestní právo usiluje také o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů. Z toho důvodu navrhuje významný švýcarský kriminolog Kunz novou strategii humanity sledující za cíl zmenšit lidské utrpení v dosahu kriminality a kriminalizace.⁹⁵

Systém opatření státních orgánů zaměřených na kontrolu kriminality vychází, resp. má vycházet z poznatků kriminologie i z poznatků jiných společenských věd a praxe. Trestní politika následně vybírá z nabízených řešení to, které odpovídá současným politickým poměrům ve státě. Je zřejmé, že česká trestní justice je ovlivňována současnými trendy existujícími v ostatních evropských demokratických zemích, jako je zejména rozšiřování alternativních trestů a možností odklonů v trestním řízení. Postupně se tak tyto stávají centrem zájmu koncepce restorativní justice. V tuzemské odborné literatuře se setkáváme s obecně přijímaným názorem, že za součást myšlenkové koncepce restorativní justice považujeme systém tzv. alternativních trestů. Nicméně již Zehr upozorňuje, že „*restorativní justice nepředstavuje nezbytně alternativu k uvěznění.*“⁹⁶ Je to tím, že přístupy restorativní justice mohou být využity v kombinaci nebo paralelně s trestem odnětí svobody. Stejný autor totiž nevnímá restorativní justici jako alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, ale jako ucelený systém trestní spravedlnosti existující vedle retributivní justice.⁹⁷

Právě z toho důvodu je považována oblast hmotného práva za jednu z těch, do které nový trestní zákoník zasáhl poměrně výrazně, a to úpravou alternativních trestů. Oproti dřívější právní úpravě doznala právní úprava již existujících alternativních trestů podstatných změn. Dříve než se jim budeme věnovat blíže,

⁹⁵ KUNZ, K. L. Souvislosti mezi kriminologií a kriminální politikou a jejich odlišnosti. *Právník*, 1997, č. 8, s. 679.

⁹⁶ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003, s. 6.

⁹⁷ Tamtéž.

nastíníme účel, podstatu alternativních opatření a seznámíme se základními principy restorativní justice.

2.1 Restorativní justice a její pojem

K tradičnímu systému trestní justice se v poslední době vyvíjí jako doplňující alternativa koncept restorativní justice. Oba modely se vzájemně ovlivňují, prolínají. „*Restorativní justice je nový přístup k řešení problémů, který zahrnuje strany konfliktu a komunitu v aktivním vztahu s orgány trestní justice.*“⁹⁸ Obdobně jako Zehr i Kratochvíl zmiňuje, že „*problematika trestněprávních alternativ je neoddělitelně spjata s postavením nepodmíněného trestu odnětí svobody v sankčním systému trestního práva.*“⁹⁹ Restorativní justici rovněž nazýváme obnovující spravedlnost. Tuto lze aplikovat pouze ve vhodných případech. Zvažována je přitom osoba pachatele, závažnost a okolnosti trestného činu, situace oběti. Na druhé straně však koncepce restorativní justice přináší řadu možností diferenciací a individuálního způsobu projednání spáchaného deliktu.

Restorativní justice si plně uvědomuje, že trestným činem dochází k narušení mezilidských vztahů, ale třeba také k lidské újmě. Její ideou je, že má zajistit nápravu těchto vztahů prostřednictvím ne státního monopolu, nýbrž konkrétních zainteresovaných subjektů (tj. na pachatele a komunitu, na oběť). Tito společně formou mediace mají najít akceptovatelné řešení problému a společně napravit narušené vztahy, ochránit společenské hodnoty a obnovit pocit bezpečí. „*Hlavním závazkem je dát věci do pořádku.*“¹⁰⁰

Výstižně tuto koncepci charakterizuje Diblíková: „*Restorativní justice může být definována jako systematická odezva (schopnost reagovat) na porušení práva, která klade důraz na zhojení ran oběti, pachatele a komunity způsobených nebo odkrytých trestným činem. Praktiky a programy zohledňující restorativní cíle identifikují a přijímají postupy k nápravě způsobené újmy, snaží se ovlivňovat*

⁹⁸ MARSHALL, T. Restorative justice: an overview. In JOHNSTONE, G. *A restorative justice reader*. Portland: Willan Publishing, 2003, s. 28 – 43.

⁹⁹ KRATOCHVÍL, V. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck. 2012. s. 549.

¹⁰⁰ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003, s. 14

všechny nezúčastněné osoby a pokouší se transformovat tradiční vztahy mezi komunitami a jejich vládami.“¹⁰¹

Obdobně se k definici pojmu vyjadřuje Zehr: „Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.“¹⁰²

Plně se lze rovněž ztotožnit s názorem Karabce, který hovoří o tom, že „restorativní justici lze chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti. Jde o takové pojetí trestní justice, ve kterém jsou hojně zastoupeny prvky zdůrazňující práva obětí a jejich ochranu, mimosoudní projednávání trestních věcí, aj.“¹⁰³

Pojem „restorativní justice“ je však někdy odborníky vykládán různě a stejně tak pohledy na ni se mohou lišit. Společně s Howardem Zehrem¹⁰⁴ můžeme polemizovat o účelnosti a snaze vymezit pojem restorativní justice. Podstatné však je, že skoro všichni autoři jsou stejného názoru, že základní hodnotou, resp. základním kamenem úspěšného restorativní procesu, je vzájemný respekt všech jeho účastníků.

Restorativní justice se v čase a dle odlišných kulturních podmínek neustále vyvíjí. Není se proto čemu divit, že se jedná o složitý a otevřený koncept. To je také jeden z důvodů, proč je laickou i odbornou veřejností stále vnímán jako sporný a kontroverzní. Tyto skutečnosti ovšem neznamenají, že není možné představit základní východiska a principy restorativní justice.

2.1.1 Účel restorativní justice

Koncem minulého století byl zaznamenán obecný nárůst kriminality v celosvětovém měřítku. Z toho byly nuceny jednotlivé státy přehodnocovat

¹⁰¹ DIBLÍKOVÁ, S. Restorativní justice a vězeňství. In. Karabec, Z. *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 55-69.

¹⁰² ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003, s. 26.

¹⁰³ KARABEC, Z. *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 8.

¹⁰⁴ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003, s. 25.

účinnost svého trestního systému a zároveň změnit přesvědčení, že spácháním trestného činu se pachatel sám vyčlenil ze společnosti a stát s ním může v průběhu trestního řízení, při ukládání trestu a při jeho výkonu, ale i po něm, nakládat jako mocenské manipulace. Takovéto vyloučení ze společnosti lze nazvat exkluzí.¹⁰⁵ Ze zhodnocení účinností trestních sankcí vyplynula nízká účinnost trestu odnětí svobody projevující se následnou recidivou. Stejně tak represivní zacházení s vězňenými nepřineslo žádoucí výsledky. Česká republika se vyznačovala velmi častým používáním trestu odnětí svobody – tedy realizací značně represivní a ekonomicky nákladné trestní politiky. Na základě tohoto zjištění byla otevřena cesta k odlišnému přístupu řešení trestních věcí pomocí pojetí restorativní justice.

Novodobé koncepce trestního práva jsou založeny na tzv. inkluzi (začlenění) pachatele do procesu jeho stíhání a trestání. Je jaksí samozřejmostí, že pachatel je nositelem základních lidských práv a svobod. Ideou je optimistický předpoklad možného polepšení pachatele a jeho reintegrace do společnosti. Snahou orgánů činných v trestním řízení je vzbudit, resp. posílit u pachatele sebekritický náhled na zavrženíhodnost jeho činu a vyvolat snahu o nápravu. S pachatelem se nakládá jako se subjektem, komunikuje se s ním, působí se na něj a spolupracuje se s ním na jeho nápravě. Pachatel je i nadále pokládán za člena občanské společnosti. Samotný pachatel se musí chtít zapojit do tohoto procesu a musí v něm sehrát aktivní roli. Toto lze očekávat jen tehdy, jestliže lze uložený trest pokládat za spravedlivý.¹⁰⁶

2.1.2 Principy restorativní justice

V českých podmínkách se o restorativní justici začalo hovořit v posledních letech, a to v souvislosti s tzv. alternativním řešením trestních věcí, tj. alternativními tresty a procesními odklony. Jak bylo zmíněno v úvodu, v tom však základní myšlenka restorativní justice nespočívá, nýbrž alternativní řešení trestních věcí představuje spíše jakýsi průvodní jev uplatňování principu restorativní justice.

¹⁰⁵ MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? *Kriminalistika*, 2007, č. 3, s. 26 - 28.

¹⁰⁶ MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? *Kriminalistika*, 2007, č. 3, s. 26 - 28.

Zehr konstatuje, že „*restorativní justice není mapou, ale kompasem*,“¹⁰⁷ který nám pomyslně ukazuje jakou cestou se můžeme vydat v každém jednotlivém případě. Restorativní justici lze odprezentovat několika principy a hodnotami:

1. *Respekt* je jednou z hlavních hodnot, který je projevován nejen k osobě poškozeného (oběti) a dalším dotčeným osobám, ale také k pachateli.
2. *Zodpovědnost* přebírá pachatel trestného činu za způsobenou škodu a tento proces posilňuje jeho motivaci k nápravě a obnově narušených vztahů.
3. *Participace*. Je usilováno o to, aby do řešení konfliktu byli zapojeni všichni účastníci trestného činu. Samotné řešení konfliktu je v rukou těch, kterých se dotýká a ne v rukou formální autority.
4. *Dobrovolnost*. Z pohledu restorativní justice tzn., že participace účastníků na řešení konfliktu je vždy založena na dobrovolnosti, tedy bez jakéholiv donucení autoritou.
5. *Vyváženost*. V podstatě se jedná o vyvážení zájmů zúčastněných a hledání forem řešení, které budou přijatelné pro všechny strany.
6. *Pospolitost (spoluúčast)*. Cílem je vždy zapojit členy komunity, kde oběť a pachatel žijí. Trestný čin není vnímán jako oddělený a izolovaný akt.
7. *Individualita* vyjadřuje respektování jedinečnosti každého jedince.¹⁰⁸

Jak jsme si mohli všimnout, trestní spravedlnost by měla být co nejvíce zaměřena na ozdravení a nápravu škod způsobených trestným činem. Přes výše uvedený výčet hodnot a principů nenalezneme konkrétní návod nebo program k řešení soudobých kriminologických problémů, neboť žádný z restorativních přístupů není ideální. Zastánci restorativní justice jsou převážně kriminologové, nicméně upozorňují, že tato trestní politika není všespásná, a proto nelze zcela opustit klasické zásady trestního práva. Odborníci s odkazem na Karabce zdůrazňují, že by to přineslo nebezpečí ve fungování trestního práva a doba pro úplné upuštění od zásad tradičního procesu ještě nenastala.¹⁰⁹ Nicméně hlavní

¹⁰⁷ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 8.

¹⁰⁸ CEHLÁR, V. Restorativná spravedlnost jako výzva. In MICHANČOVÁ, S. *Restorativná spravedlnost jako výzva*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2011, s. 46 – 47.

¹⁰⁹ FRYŠTÁK, M., ŽATECKÁ, E. Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku. Přístupno: [on-line 24-02-2018] z http://www.law.muni.cz/sborniky/Days-of-public-law/files/pdf/trest/Frystak_Zatecka.pdf.

myšlenkou restituce zůstává, že především oběť zasluhuje odškodnění a až následně se hovoří o tom, že by měl být potrestán pachatel. Tam, kde si to pachatel zaslouží, by měla být použita restorativní justice.

Je více než jasné, že na základě osobnosti a povahy trestné činnosti může vést restorativní program k beztrestnosti pouze u prvopachatelů. Tato úvaha je vhodná zejména při řešení nedbalostních trestných činů. U prvopachatelů méně závažných deliktů by proto měl soud pečlivě zvažovat vhodnost uložení trestu odnětí svobody a raději zvolit některé z alternativních trestů. Pro existenci trestů vykonávaných na svobodě existují početné důvody, včetně humanitárních, pragmatických, a jak už bylo zmíněno, finančních. Pro nápravu pachatelů, kteří nepředstavují pro společnost přílišné riziko, nemusí být zbavení svobody nezbytné. Tento přístup může minimalizovat riziko recidivy, neboť výkon odnětí svobody s sebou nese riziko návratu k trestné činnosti.

Na druhé straně by byl program restorativní justice nevhodný a zcela by se minul účinkem právě u recidivních pachatelů. Kriminální recidiva však představuje interdisciplinární problém. Suchý předpokládá, že *„ty vlastnosti osobnosti, které korelují s trestnou činností pachatele, korelují i s trestnou činností pachatele recidivisty. Osobnost pachatele recidivisty ve srovnání s osobností pachatele nerecidivisty je však charakterizována rozvinutějším komplexem sociálně a psychologicky negativních vlastností a jejich intenzivnějším vzájemným působením a v důsledku toho, větší pohotovostí spáchat trestný čin.“*¹¹⁰

Alternativní opatření zohledňují a rozvíjejí možnosti a schopnosti pachatele řešit vzniklou situaci sociálně odpovědnějším způsobem a neobsahuje nežádoucí důsledky nepodmíněného trestu odnětí svobody.¹¹¹

2.1.3 Výhody a meze restorativní justice

Není pochyb o tom, že právě restorativní justice nabízí možnost vhodného řešení nespočtu kriminologických problémů. V současné době je její politika

¹¹⁰ SUCHÝ, O. *Příčiny a prevence recidivy*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při generální prokuratuře ČSSR, 1983, s. 35.

¹¹¹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana, terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 186.

vnímána jako znamení naděje a budoucí směr. Zahraniční zkušenosti vidí hlavní přednost alternativních sankcí spojených s výkonem práce pro společnost díky:

- většímu zapojení veřejnosti do procesu převýchovy a resocializace pachatelů,
- v uvolnění místa ve věznicích pro těžší zločince,
- vytváření pocitu odpovědnosti za činnost trestní justice u veřejnosti,
- zájmu občanů o způsoby zacházení s pachateli,
- ve snížení nákladů na výkon trestu.¹¹²

Od politiky restorativní justice s využitím alternativních trestů očekáváme zejména snížení počtu vězeňské populace. Věznice se obecně považují za „totalitní instituce“ či jakousi „školu zločinu“ s totalitním ovládnutím pocitů a myšlení dotčených osob. To se samozřejmě velmi často projeví v budoucím jednání (např. recidivou), a tak náklady na uvěznění rostou (ošacení, strava, výstavba a rekonstrukce věznic, eskorty, správa a personál věznic atd.).¹¹³ V České republice dosahovaly v roce 2017 náklady na jednoho vězně za jeden den po započtení všech příjmů a výdajů na 889 korun za den. Tzn., že průměrné roční náklady na uvězněného představovaly částku Kč 446 030 Kč. Na veškeré vězně bylo zapotřebí objem 7,883 miliard korun.¹¹⁴

Navíc proces uvěznění se mnohdy dostává do konfliktu v souvislosti lidskými právy. Vzhledem k přeplněnosti věznic dochází ke zdravotním problémům spojených s nedostatečnou lékařskou péčí, nedostatkem soukromí na celách, nevhodného hygienického prostředí či ponižujícího zacházení ze strany dozorců a personálu věznic. Přitom se velmi často do tohoto prostředí dostávají pachatelé méně závažné trestné činnosti či vazebně stíhaní.¹¹⁵

Hlavním problémem zůstává fakt, že restorativní přístupy je možno aplikovat pouze ve vhodných případech, a to vzhledem k osobě pachatele, závažnosti trestného činu, k situaci oběti apod. Na rozdíl od toho trestní justice musí

¹¹² KARABEC, Z. a kol. *Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studia z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, s. 16.

¹¹³ NEUBACHER, J. Násilí mezi odsouzenými *Trestněprávní revue*. Praha: C. H. Beck, 2008, č. 8, s. 43.

¹¹⁴ Vězeňská služba ČR: Základní informace, říjen 2015. Přístupno: [on-line 03-09-2018] z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/prezentace%20VS%20C4%8CR/vscr_rijen_2016.pdf

¹¹⁵ SMIT, D. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, s. 6.

reagovat na veškeré spáchané trestné činy. Na druhé straně však koncept restorativní justice přináší mnoho možností diferenciací a individualizace nejen ukládané sankce, ale také individualizace i způsobu projednávání spáchaného deliktu, kdy lze tímto způsobem diferencovat i trestní proces. Nejedná se tedy jen o opatření ke zrychlení a zjednodušení trestního řízení při projednávání méně závažných případů, ale také o možnost přihlídnout ke specifické situaci pachatele i oběti.¹¹⁶

Nicméně musíme si být vědomi toho, že ani restorativní justice nemůže adekvátně reagovat na veškeré situace, se kterými se můžeme v oblasti trestního práva setkat. Zcela zásadním limitem této politiky je okolnost, že soubor myšlenek předpokládá, že lidé jsou empatičtí, šlechetní, navzájem se podporující a racionální. Dále vychází z toho, že oběti dovedou odpustit pachatelům a tito budou ochotni se přiznat, omluvit a převzít odpovědnost.¹¹⁷

Z uvedeného textu je zřejmé, že alternativní tresty představují stále jisté riziko pro společnost tím, že se pachatel pohybuje na svobodě a jedinou možností, jak odsouzenému zabránit pokračování v nezákonné činnosti je pravidelná a účinná kontrola probačních úředníků.¹¹⁸

S ohledem na výše uvedené a z logiky věci vyplývá, že restorativní justice je zcela vhodná a použitelná především u nedbalostních trestných činů.

¹¹⁶ KARABEC, Z. *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 18.

¹¹⁷ SULLIVAN, D., TIFFT, L. *Handbook of Restorative Justice*. Abingdon: Oxon, 2008, s. 134 – 145.

¹¹⁸ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 9 – 10.

3 Systém alternativních opatření

Alternativy k potrestání zahrnují takové prostředky, které se po vyslovení viny užijí namísto uložení jakéhokoli trestu, tedy nejen trestu odnětí svobody.¹¹⁹

Za nejpřísnější a současně za universální trest pro fyzické osoby je trestním zákoníkem považován nepodmíněný trest odnětí svobody. Alternativami k němu jsou pak všechny ostatní tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody, které je možno uložit samostatně, aniž by současně musel být uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. V českém trestním právu rozeznáváme trestněprávní alternativy v rámci trestního práva hmotného coby *alternativy k potrestání* a *alternativní tresty*. V rámci práva procesního se pak jedná o *odklony*. *Mediace* je využívání vně systému trestního práva jak hmotného, tak i procesního.¹²⁰ V následujících podkapitolách se zaměříme nejen na vybrané alternativy v rámci trestního práva hmotného, ale rovněž se krátce zmíníme o odklonech.

3.1 Odklony

Pojem odklonu trestní zákon ani trestní řád výslovně neuvádí. „*Odklon sleduje řadu kriminálně politických strategií, mimo jiné mimosoudní vyřízení trestní věci, za splnění podmínek stanovených zákonem.*“¹²¹ Synonymem pro termín odklon je alternativní opatření procesní, neboť zákonodárce jej zcela nesystematicky řadí mezi tzv. zvláštní způsoby řízení. S tím zcela nesouhlasíme, neboť spolu s Jílovcem se domníváme, že se nejedná o žádný „zvláštní způsob“ řízení, ale o způsob alternativního řešení trestních věcí, resp. alternativního trestního řízení vůči řízení standardnímu.¹²²

Za odklony v trestním řízení považujeme tedy zvláštní způsoby trestního řízení, které jsou alternativními ve vztahu ke standardnímu projednání věci

¹¹⁹ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck. 2012. s. 550.

¹²⁰ MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativních programů u závězné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, č. 6, s. 31.

¹²¹ JELÍNEK, J. Trestní příkaz jako forma odklonu v trestním řízení. In JELÍNEK, J. a kol. *Alternativní řešení trestních věcí (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právní dny, květen 2015, trestní sekce. Praha: Leges, 2015, s. 11.

¹²² JÍLOVEC, M. Alternativní opatření v trestním řízení a jejich budoucnost. In JELÍNEK, J. a kol. *Alternativní řešení trestních věcí (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)*. Praha: Leges, 2005, s. 149.

v hlavním líčení. Institut odklonů je možné ve vztahu k účinkům na obviněného porovnávat s důsledky některých alternativních trestů proto, neboť jsou spojeny s určitou formou výchovného působení.¹²³ Většinou se zde neuplatní stadium soudního projednání trestní věci. Toto je však vázané na specifické podmínky (závažnost trestného činu, doznání pachatele atd.). Zcela zásadní význam při této úvaze soudu by měl mít současně zájem poškozeného.¹²⁴ Konkrétně nelze rozhodnout o schválení narovnání, pokud trestným činem nebyla způsobena škoda či jiná újma, kterou by bylo možno nahradit nebo jinak odčinit v procesu narovnání a v řízení o tomto trestném činu nevystupuje poškozená osoba ve smyslu ustanovení § 43 trestního řádu, s nímž by obviněný případně mohl jednat o uzavření dohody o narovnání jejich vzájemných vztahů dotčených spáchaným trestným činem.¹²⁵

Problematickým místem využití odklonů se v praxi jeví jejich kolize s několika základními zásadami ústavněprávní úrovně, což bylo zmiňováno některými trestněprávními odborníky (např. Terynglem).¹²⁶ Nabízí se polemika o tom, zda vůbec takový druh rozhodnutí vydaný bez projednání věci v hlavním líčení je v souladu s principy spravedlivého procesu. Stejně tak pro využití podmíněného zastavení trestního stíhání je nutné doznání obviněného v souladu s § 90 a násl. trestního řádu, což může být problémem. Toto doznání může být totiž použito jako důkaz proti obviněnému. Jednodušší je situace u nedbalostních přečinů. *„Ve věcech, v nichž připadá v úvahu zavinění ve formě nevědomostní nedbalosti, je možno za doznání považovat i výpověď, ve které obviněný neuvádí některé podstatné okolnosti významné pro posouzení trestnosti činu, neboť je právě kvůli své nepozornosti, v níž lze spatřovat nedbalost, nepostřehl, ale připouští, že tyto okolnosti nastaly, a nevznáší žádné výhrady vůči trestní odpovědnosti.“*¹²⁷

K těmto tzv. odklonům řadíme:

- podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 - § 308 trestního řádu),
- instituty narovnání (§ 309 - § 314 trestního řádu),

¹²³ LICHNOVSKÝ, F. Účel využívání odklonů v trestním řízení při postihu trestné činnosti. *Trestní právo*, 2015, č. 3, s. 17.

¹²⁴ Nejvyšší státní zastupitelství ČR: Odklony v trestním řízení. Přístupno [on-line 20-01-2018]

¹²⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 9. 2008, sp. zn. 11 Tdo.

¹²⁶ LICHNOVSKÝ, F. Účel využívání odklonů v trestním řízení při postihu trestné činnosti. *Trestní právo*, 2015, č. 3, s. 17.

¹²⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn. 5 Tdo.

- podmíněné odložení návrhu na potrestání (§ 179g - § 179h trestního řádu),
- odstoupení od trestního stíhání (v řízení proti mladistvému - § 70 - § 71 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Lze doplnit, že od 1. září 2012 bývá mezi odklony rovněž zařazován institut dohody o vině a trestu dle § 314o - § 314z trestního řádu. Za zmínku stojí, že mnozí autoři jej však nepovažují za odklon trestního řízení, nýbrž jej charakterizují jako zvláštní druh řízení.¹²⁸ Zvláštní pozornost věnují odborníci otázce, zda lze považovat za formu odklonu v trestním řízení rovněž trestní příkaz.¹²⁹ Konkrétně Jelínek trestní příkaz považuje za formu odklonu. Upozorňuje však na rozdíly mezi trestním příkazem (a dohodou o vině a trestu) na straně jedné a ostatními druhy odklonu na straně druhé. Rozdíl spočívá v tom, že trestní příkaz má povahu odsuzujícího rozsudku, je meritorním rozhodnutím o vině a trestu, což instituty podmíněného zastavení trestního stíhání, schválení narovnání a odstoupení od trestního stíhání v řízení ve věcech mladistvých nejsou. Jejich charakteristikou je naopak upuštění od trestního stíhání.¹³⁰

Nutno poznamenat, že odklony jsou pojímány jako způsob vyvarování se stigmatizace vyplývající z průběhu trestního řízení a odsuzujícího rozsudku. Jedná se tedy o metody a opatření, které mají za důsledek odklon údajných pachatelů od formálního řízení v podobě obžaloby, soudu a odsouzení.

3.2 Alternativy k potrestání

Jak bylo zmíněno, alternativy k potrestání znamenají hmotně právní instituty, které lze uplatnit pouze v řízení před soudem. Jsou výrazem humanity a vytvářejí podmínky ovlivňování pachatele pozitivní cestou v jeho přirozeném prostředí. Stát tak reaguje na spáchaný trestný čin. Výsledkem je, že dochází

¹²⁸ SVRČEK, L. Dohoda o vině a trestu po roce v českém trestním procesu aneb jak je tento institut v praxi (ne)využíván. *Státní zastupitelství*, 2014, č. 6, s. 38.

¹²⁹ Pozn. Trestní příkaz je rozhodnutím ve věcech trestních, které může vydat samosoudce v řízení před okresním soudem bez projednání věci v hlavním líčení, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy (§ 314e odst. 1 a násl. tr. řádu). Trestním příkazem lze uložit jen omezený okruh trestů. Podle doporučení Rady Evropy 2/87/18 mají být trestním příkazem uloženy pouze sankce peněžité a ztráta práv s vyloučením uložení trestu odnětí svobody.

¹³⁰ JELÍNEK, J. Trestní příkaz jako forma odklonu v trestním řízení. In JELÍNEK, J. a kol. *Alternativní řešení trestních věcí (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právní dny, květen 2015, trestní sekce. Praha: Leges, 2015, s. 12.

k uznání viny ze strany pachatele, ale nedochází k uložení trestu, není spojena s žádnou sankcí. „*Jediným institutem, který lze v současném českém trestním právu řadit mezi tzv. alternativy k potrestání, je upuštění od potrestání, resp. upouštění od uložení trestního opatření (u mladistvých pachatelů).*“¹³¹ V platném trestním zákoníku rozeznáváme následující alternativy k potrestání:

- upuštění od potrestání (§ 46 TZ),
- upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence (§ 47 TZ),
- podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ),
- u mladistvých upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 zákona o soudnictví ve věcech mládeže),
- u mladistvých podmíněné upouštění od uložení trestního opatření (§ 14 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Z uvedeného výčtu alternativ k potrestání dochází k největší polemice u upouštění od potrestání za současného uložení léčení nebo zabezpečovací detence dle § 47 TZ. Ochranné léčení může být vykonáváno ambulantně nebo ústavně (odsouzený je umístěn do příslušného ústavu – nejčastěji do psychiatrické léčebny).¹³² Tato skutečnost je právě pachateli vnímána nelibě. Nicméně v mnohých případech dává za pravdu pachatelům i soudní judikatura: „*Ochranné léčení v ústavní formě je mimořádně závažným omezením osobní svobody léčeného, které někdy může znamenat větší újmu než nepodmíněný trest odnětí svobody, a to zejména díky neurčitosti svého trvání.*“¹³³

Z výše uvedeného důvodu, a nejen pro něj, je nutno vždy řádně posoudit účel ochranného léčení, tak jak například judikoval Nejvyšší soud ČR: „*Zákonné podmínky pro uložení ochranného léčení, které jsou uvedeny v § 99 odst. 2 písm. a) a b) TZ, nelze navzájem nahrazovat. Negativní podmínka obsažená v § 99 odst. 2 písm. b) větě za středníkem TZ, podle které soud ochranné léčení neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout, je naplněna zejména tehdy, když s ohledem na výsledky provedeného dokazování u pachatele*

¹³¹ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 192.

¹³² *Zabezpečovací detence*. Přístupno [on-line 20-01-2018] z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/zabezpecovaci-detence>.

¹³³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR čj. 8 Tdo 394/2015.

nejsou objektivní ani subjektivní předpoklady pro výkon tohoto léčení. Závěr o tom, zda lze dosáhnout účelu ochranného léčení podle § 99 odst. 2 písm. b) TZ, je nutné založit na přísné individualizaci tohoto druhu ochranného opatření ve vztahu ke konkrétní osobě pachatele. Nesprávné posouzení zmíněné negativní podmínky zakládá existenci dovolacího důvodu podle § 265 b odst. 1 písm. j) TŘ.“¹³⁴

3.3 Alternativní tresty

Stejně jako tomu bylo u restorativní justice, tak ani pojem alternativních trestů není v zákoně definován. Jak již jsme několikrát upozorňovali, jejich podstatou je, že jsou jakousi alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Pachatel trestného činu tak není uvězněn, nýbrž má povinnost dodržovat určité povinnosti a respektovat omezení. Alternativní tresty neplní tzv. odplatnou funkci, ale jejich cílem je dosáhnout nápravy delikventa, eliminovat negativní důsledky spojené s uvězněním (ztráta sociálního postavení, ohrožení rodinných a osobních vazeb, ztráta profesního uplatnění apod.) a působit na něj tak, aby se nevrátil zpět na kriminální dráhu.

Pokud bychom se zaměřili na užší pojetí alternativních trestů, kterým je náhrada za trest odnětí svobody, pak do této skupiny můžeme zařadit v souladu s názorem Ščerby pouze následující:

- trest domácího vězení (§ 60 TZ),
- trest obecně prospěšných prací (§ 62 TZ),
- peněžitý trest (§ 67 TZ),
- podmíněné odsouzení (§ 81 TZ),
- podmíněný odklad výkonu trestu svobody s dohledem (§ 84 TZ),¹³⁵
- u mladistvých pachatelů – peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu (§ 28 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Vzhledem k tomu, že i další tresty nejsou spojeny se ztrátou svobody, tak někteří odborníci mezi alternativní tresty v užším smyslu počítají rovněž:

- trest propadnutí majetku (§ 66 TZ),

¹³⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. dubna 2015, sp. zn. 7 Tdo 387/2015.

¹³⁵ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 31.

- trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 70 TZ),
- trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 76 TZ),
- trest zákazu činnosti (§ 73 TZ),
- vyhoštění (§ 80 TZ).

Tyto tresty však nejsou spojeny se ztrátou svobody (s nepodmíněným trestem odnětím svobody), a proto jejich zařazení považujeme spolu se Ščerbou za polemické.¹³⁶

3.4 Alternativy u právnických osob

Od ledna 2012 nabyl účinnosti zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob, v platném znění (TOPO). Tato norma upravuje pravidla trestní odpovědnosti právnických osob, jejich trestání a trestní řízení proti nim. Je nutno zmínit, že ve vztahu k novému trestnímu zákoníku se jedná o speciální normu, tzn., že pokud speciální zákon zvláštní úpravu nemá, tak obecné trestněprávní předpisy (trestní zákoník a trestní řád) se uplatní pouze subsidiárně.

V minulosti existovala správně právní odpovědnost právnických osob za protiprávní jednání (tzv. správní delikty), která se ovšem neosvědčila pro svou roztržitost, nejednotnost, komplikovanost atd. Nyní vedle sebe existují oba typy odpovědnosti a v praxi je někdy problém, kterou z nich využít. „*V takovém případě by měla mít přednost speciálnější a později přijatá trestněprávní úprava za současného uplatnění zásady ne bis in idem.*“¹³⁷ Z toho plyne, že nelze aplikovat oba druhy odpovědností vedle sebe za tentýž skutek.

Je zřejmé, že právnické osobě nelze uložit jako nejpřísnější trest odnětí svobody. Nejpřísnějším druhem trestu je u právnické osoby její zrušení s trvalým účinkem. Uložení tohoto trestu směřuje k úplnému zániku existence právnické osoby jako subjektu práva a má likvidační charakter. Nadneseně ho lze přirovnat nejen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, ale dokonce i k trestu smrti u osoby

¹³⁶ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 31.

¹³⁷ KUCHTA, J. *Alternativy v rámci trestní odpovědnosti a trestání právnických osob v ČR se zaměřením na trestné věci*. Brno: Masarykova universita. Přístupno [on-line 25-01-2018] z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravnialternativy/KuchtaJosef.pdf

fyzické. Ke zrušení některých významných (zejména finančních) institucí je však třeba souhlas zákonem uvedených orgánů.

Ostatní druhy trestů lze až na výjimky uložit samostatně. Jejich katalog a pořadí podle stupně přísnosti a závažnosti určuje § 15 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Při rozhodování o individualizaci druhu trestu a jeho výměry je nutno využít § 14 stejného zákona.¹³⁸

Velmi často bývá uváděn vedle upuštění od potrestání jako alternativa k potrestání pachatele institut účinné lítosti. V této souvislosti je nutno zmínit, že zánik trestní odpovědnosti právnické osoby účinnou lítostí nemá vliv na existenci nebo zánik trestní odpovědnosti jednající fyzické osoby a naopak. „*Úprava účinné lítosti je u právnických osob podstatně širší, než je tomu u fyzických osob, neboť se vztahuje na všechny trestné činy, kterých se může ve smyslu § 7 TOPO dopustit právnická osoba, včetně zvláštních případů účinné lítosti podle § 242 a § 362 trestního zákona. Vyloučeny jsou obecné úplatkářské trestné činy podle § 331 až § 333 trestního zákona.*“¹³⁹

Upuštění od potrestání jako alternativa potrestání není v TOPO výslovně uveden, ovšem dle názoru Kuchty, ho lze na trestání právnických osob přiměřeně vztáhnout (mimo § 47, § 48 či § 50 TZ).¹⁴⁰ Stejně tak není vyloučeno podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti uloženého právnické osobě podle § 20 TOPO za použití § 90 a 91 TZ, neboť chování právnické osoby lze poměrně snadno kontrolovat. Stejně tak nebude vyloučeno ani podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži a zákazu přijímání dotací a subvencí.¹⁴¹ Upuštění od potrestání bude přicházet v omezeném rozsahu i u daňových trestných činů.

Vůči právnickým osobám lze rovněž jako trestně procesní alternativy řízení aplikovat podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání. Kombinujícím

¹³⁸ KUCHTA, J. Alternativy v rámci trestní odpovědnosti a trestání právnických osob v ČR se zaměřením na trestné věci. Brno: Masarykova universita. Přístupno [on-line 25-01-2018] z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravnialternativy/KuchtaJosef.pdf

¹³⁹ KUCHTA, J. Alternativy v rámci trestní odpovědnosti a trestání právnických osob v ČR se zaměřením na trestné věci. Brno: Masarykova universita. Přístupno [on-line 25-01-2018] z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravnialternativy/KuchtaJosef.pdf

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 340.

prvkem však zde může být pochybnost o tom, kdo je povinen nahradit škodu poškozenému (zda fyzická nebo právnická osoba).¹⁴²

Typů alternativ může být celá řada a můžeme jimi rozumět nejen alternativy k potrestání, ale také k ukládání trestu, alternativy procesního charakteru apod. Za pozornost by stály hmotněprávní alternativy mezi typy odpovědností, mezi způsoby trestání a ukládanými tresty.

¹⁴² KUCHTA. J. Alternativy v rámci trestní odpovědnosti a trestání právnických osob v ČR se zaměřením na trestné věci. Brno: Masarykova universita. Přístupno [on-line 25-01-2018] z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravnialternativy/KuchtaJosef.pdf

4 Historický vývoj alternativních trestů

Stejně jako jiná právní odvětví, tak rovněž trestní právo je ovlivněno určitými společenskými, hospodářskými a kulturními poměry, které se v průběhu historie proměňují a vyvolávají následně změny v právu. „*Tato závislost trestního práva na vnějších podmínkách je mimořádně silná. Je tomu tak proto, že trestání se dotýká zvláště důležitých a citlivých civilizačních hodnot.*“¹⁴³ Jen na každé konkrétní společnosti závisí, co je v daném stádiu jejího vývoje škodlivé a co trestné. Je tedy více než jasné, že hodnotová orientace trestního práva hmotného se odvíjí od formy státního (ústavního) zřízení, od preference zájmů, které chce společnost chránit. Jde o to, že se trestním právem vždy nejvýrazněji zasahuje do základních práv a svobod pachatele.¹⁴⁴

V této kapitole si všimneme vývoje trestů na českém území se zaměřením především na tresty alternativní.

4.1 Trestání raně feudálního státu

V této době bylo trestní právo závislé na obyčejích předstátní společnosti. Tyto obyčeje byly aplikovány v zájmu státu a šlechty. Docházelo proto jak k rozdílnému hodnocení osoby pachatele podle jeho společenského postavení, tak i v hodnocení jednotlivých deliktů. Tyto přežitky se projeví i v systému a způsobu výkonu jednotlivých trestů (kamenování, ručení osady, soukromá msta apod.).

V době předhusitské zná trestní právo řadu deliktů ohrožující život, zdraví, čest a důstojnost člověka, tak i feudální vlastnictví, bezpečnost státu, osobu panovníka či katolickou víru. Plného rozvinutí se trestnímu právu dostalo až v období stavovské monarchie, jenž vytvořilo řadu trestních norem, kterým se však blíže věnovat nebudeme. Systém trestů, tak jak jej známe dnes, naše právo neznalo. Pokusil se o něj Koldín v městském právu, který je dělí na tresty právem stanovené a uložené dle uvážení soudců. Městské právo znalo jako tresty: ztrátu cti, vypovězení, vězení dočasné nebo doživotní, trest smrti, tresty peněžité. Často byl využíván trest smrti různými způsoby (oběšení, stětí, upálení, zahrabání za živa,

¹⁴³ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní.* Praha. C. H. Beck, 1999, s. 67.

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné – I. Obecná část.* Praha: Aspi, 2007, s. 44.

probodění srdce kulem, lámání kolem, vláčení atd.). Stejně tak byly známy tresty zmrzačující nebo zneuctvující. Z majetkových trestů byly užívány pokuty a především trest konfiskace majetku ve prospěch panovníka.¹⁴⁵

Na našem území lze jako příklad uvést období třicetileté války. Vzpomeňme učebnicově známý případ z 21. června 1621, kdy bylo 27 českých pánů veřejně popraveno na Staroměstském rynku v Praze, a dokonce na Moravě bylo následujícího roku vyneseno 20 rozsudků smrti. Horším trestem než popravy a věznění však byly konfiskace. Všichni, kdo byli ve spojení s povstalci, byli potrestáni konfiskacemi majetku a peněžitými pokutami. Výsledkem těchto přísných trestních opatření bylo, že polovina stavovského společenství byla přivedena na mizinu, polovina půdy v Čechách byla po roce 1620 přerozdělena a byly zabaveny statky. Z vyvlastňování majetku a jejich prodeje hluboko pod cenou těžila králova komora a vojevůdcové císařského vojska.¹⁴⁶ „*Byl to víc než trest – byl to zločin. Aspoň způsob, jakým toto pokutování bylo prováděno v praxi, prozrazuje mnohonásobně, že to, co mělo být trestem, stalo se namnoze loupeží a podvodem.*“¹⁴⁷ Historik Bílek zmiňuje, že v Čechách bylo zkonfiskováno odhadem za 30 miliónů zlatých, na pokutách za 5 miliónů a konfiskace frýdlantská r. 1634 zabrala statky za 13 miliónů. To bylo celkem 48 miliónů zlatých čili asi 576 miliónů korun předválečných. Tato ohromná suma padla největším dílem právě na pohledávky vojenských velitelů a dodavatelů, zčásti na dary z milosti, zčásti byla pohlcena podvodnými manipulacemi. Pozdějšími trestními revizemi táhnoucími se až do doby Leopoldovy, se podařilo jen nepatrnou část nepoctivých machinací zjistiť a potrestat.¹⁴⁸

4.2 Trestní zákoník Josefa I. a Tereziana

Do vývoje trestního řízení na území našich zemí přinesl podstatné změny trestní zákoník Josefa I. z roku 1707 (česky byl vydán roku 1708) *Constitutio criminalis Josephina*. Tento zákoník platil pouze pro české země, sjednotil postup řízení u všech soudů v zemích České Koruny a zakotvil pravidla inkvizičního

¹⁴⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 119 – 125.

¹⁴⁶ POHL, W., VOCELKA, K. *Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu*. Praha: Grafoprint-Neubert, 1996, s. 206 – 207.

¹⁴⁷ PEKAŘ, J. *Postavy a problémy českých dějin*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 190.

¹⁴⁸ PEKAŘ, J. *Postavy a problémy českých dějin*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 191 – 192.

procesu.¹⁴⁹ Tento zákoník ve svém článku XIX. uvádí, jakým způsobem se mají zločinci dle zásluh a okolností trestat. Mezi tresty pochopitelně nalezneme dle jednotlivých spáchaných trestných činů tělesné tresty, které historicky byly vyhrazeny neurozeným a vykonávaly se veřejně. Jednalo se např. o vytržení jazyka, utnutí končetin, setnutí hlavy, upálení, bičování apod. Dalším trestem bylo zostuzení a věznění. V ustanovení § 32 tohoto zákona se můžeme doslovně dočíst: „*Ti lidé, kteří potřebné a k obživení lidskému bezelstně zboží jakož obilí mouku (...) k tomu cíli skupují, nepořádné míry a váhy užívají, býti mají všichni podle povahy škody a velikosti lichevnictví buď ze země vypovězeni neb vězněním anebo podstatnou peněžitou pokutou trestáni.*“¹⁵⁰

Constitutio Criminalis Theresiana (hrdelní řád Marie Theresie) z roku 1768 byl již ve své době zaostalým zákoníkem, který byl poplatný feudálním přežitkům. Podle něho mělo potrestání pachatele zejména pomstít škodu způsobenou jednotlivci či společnosti a tresty měly charakter msty na odsouzeném, která se projevila zvláště v těžkých a komplikovaných trestech. Tento zákoník nerespektoval požadavek úměrnosti mezi mírou provinění a trestem. Vyznačoval se značnou krutostí.¹⁵¹

4.3 Trestní zákoník Josefa II.

Do doby josefínského osvícenství spadá novodobá historie trestního práva spolu se Všeobecným zákoníkem o zločinech a trestech z roku 1787. Toto dílo vycházelo z myšlenek italského právníka Caesara Beccaria, jehož průlomová myšlenka je obsažena v částce první ustanovení § 4: „*Kdož bez předsevzetí zlého zločinu se dopustí, ač vina z jeho strany při tom jest, zločincem není. Tím méně čin nějaký za provinění hrdelní držen býti nemůže, kde zlé pouhou náhodou pošlo.*“¹⁵² Tento úplný a stručný kodex přitom zakotvil trestnost pokusu, přitěžující i polehčující okolnosti, podmínky zániku trestnosti a další instituty. Tresty měly přispívat k převýchově pachatele a opustit staré formy trestů a krutých zákroků na

¹⁴⁹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 159.

¹⁵⁰ ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích. II*. Plzeň: Fakulta právnická ZUČ, 1997, s. 88 – 91.

¹⁵¹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 160 – 161.

¹⁵² ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích. II*. Plzeň: Fakulta právnická ZČU, 1997, s. 117.

těle odsouzeného (mimo vypalování cejchů a trestu bití). Tresty smrti byly ponechány jen pro řízení v případě výjimečného (stanného) stavu. „*Zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudců či analogie. Přináší úplný výčet deliktů kriminálních a politických (správních přestupků) a rozlišuje mezi nimi především podle společenské nebezpečnosti.*“¹⁵³ Tak došlo v našem právním řádu poprvé k uplatnění zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*, a to v ustanoveních § 12, 13 a 19.¹⁵⁴

Po Josefově smrti v roce 1795 jeho nástupci připravily některé dílčí reformy a v roce 1803 byl přijat nový trestní kodex – Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, který se skládal ze dvou částí. V první se pojednávalo o zločinech, v druhé o přestupcích. K těm byla připojena příslušná ustanovení o procesu. Na svou dobu byl tento zákoník vynikající a ovlivnil vývoj trestního práva u nás prakticky až do roku 1949, neboť další zákoník byl jeho novelizací.¹⁵⁵

4.4 Trestní zákon č. 117/1852 ř. z.

Chronologicky posledním z řady trestních zákoníků habsburské monarchie je kodex z roku 1852, který žádné podstatné změny nepřinesl. „*Vyniká přehledností, přesností formulací, je dostatečně obecný, aby se vyhnul kasuistice.*“¹⁵⁶

Od poloviny 19. století začínají sílit hlasy pro individualizaci trestu, které přinesly výrazné změny v souvislosti s tzv. pozitivistickou školou. Ta viděla základ trestného činu v osobnosti pachatele. Pozitivisté rozlišovali pachatele zvláště nebezpečné a méně nebezpečné, a právě v závislosti na skupině, do které patřili, byli trestáni.¹⁵⁷ Již tento zákoník dělí trestné činy na zločiny, přečiny a přestupky. Zločiny byly trestány nepodmíněným trestem odnětí svobody nebo trestem smrti. Za přečiny a přestupky mohly být uloženy mimo vězení následující tresty: propadnutí zboží, pokuta, propadnutí věcí prodejných nebo nářadí, ztráta práv

¹⁵³ VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 32 – 33.

¹⁵⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 163.

¹⁵⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 163.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 164.

¹⁵⁷ SUCHÝ, O. *Příčina prevence recidivy*. Praha. Výzkumný ústav kriminologický, 1983, s. 100 – 102.

a daných povolení, vyhoštění. Výslovně je za trestný prohlášen návod, pomoc i pokus. Pouhý úmysl trestný nebyl. V ustanovení § 246 je upraven trest domácího vězení takto: „...naléztí se může také vězení domácí, buď jen na přípověď odsouzenec, že se nevzdá, anebo tak, že se mu postaví stráž. Vězením domácím zavazuje se odsouzenec, že se pod nižádnou záminkou z domu nevzdá pod pokutou, žeby ostatní čas vězení přestáti musel ve věznici veřejné.“¹⁵⁸

Tento zákoník platil s dílčími úpravami téměř celé století. Asi do konce 60. let devatenáctého století byly jeho novelizace prováděny v liberálním duchu. Později (v 70. a 80. letech) byly vydány speciální předpisy postihující např. tuláctví a žebrotu a další. Trestní řád z roku 1873 komplexně upravil trestní řízení a definitivně zakotvil jeho liberální koncepci.¹⁵⁹

Předmětný zákon byl nejen základem rakouského, ale později i československého trestního práva.

4.5 Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n.

Vznik Československé republiky vyvolal problém, jaké právo bude v novém státě platit.¹⁶⁰ Rakouské právo, které vznikalo v první polovině 19. století, platilo v našich zemích nejen do roku 1918, ale prakticky i po celou dobu československé republiky a v letech 1945 až 1950. Snaha o přijetí nových trestních předpisů se projevila i v právu trestním.

Vzhledem k našemu tématu stojí za zmínku zákon č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění. Jeho účinností došlo ke snížení postavení nepodmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody. Výkon peněžitého trestu a trestu odnětí svobody do jednoho roku mohl být odložen za předpokladu, že odsouzený povede řádný život. Pokud trest přesahoval šest měsíců, byla stanovena zkušební doba na dvě až pět let. Soud mohl rovněž ustanovit ochranný dohled, uložit omezení pohybu nebo způsobu života, nařídít nahrazení

¹⁵⁸ ADAMOVIÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích. III.* Plzeň: Fakulta právnická ZUČ, 1999, s. 143.

¹⁵⁹ ADAMOVIÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích. III.* Plzeň: Fakulta právnická ZUČ, 1999, s. 116.

¹⁶⁰ VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu.* Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 39.

škody, darování částky na dobročinné účely apod. V případě, že pachatel podmíněný trest splnil se všemi podmínkami, hledělo se na něj jako netrestaného.

Na druhé straně Vlček uvádí, že novinkou byla i tzv. zabezpečovací zařízení (donucovací pracovny), do kterých mohli být provinilci odsuzováni na dobu od jednoho do deseti let. Stejně tak v osnově zákona byla i převýchova. Zde nebyla délka pobytu zákonem stanovena a mohla být prodlužována na neurčito.¹⁶¹

Třicátá léta přinesla řadu dílčích změn v oblasti trestního práva. Do této skupiny můžeme zařadit např. zákon č. 123/1931 Sb., o státním vězení. K dalším novelám trestního práva v souvislosti s naší problematikou řadíme zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. Zákon zavedl pojem mladistvého: rozuměla se jím osoba od 14 do 18 let. „*Osoby pod věkovou hranicí 14 let byly označovány jako nezletilé a nebyly trestně odpovědné za své činy.*“¹⁶²

4.6 Protektorátní trestní právo

Na první pohled by se mohlo zdát, že období Protektorátu Čechy a Morava, co se týká vývoje v oblasti trestů, a především trestů alternativních, s našim tématem jaksi nesouvisí. Opak je pravdou, neboť reakce na drakonické tresty a zločiny nacistického práva v protektorátu přinesla po válce dopad na mezinárodní úrovni přijetím mnoha mezinárodních úmluv,¹⁶³ tak jak o tom bude blíže pojednávat následující kapitola.

Nacistické právo totiž sloužilo jako jeden z prostředků realizace dobytelských cílů nacistické elity a jako účinný nástroj k potlačování odporu domácího obyvatelstva. „*Otázkou proto je, zda v tomto případě ještě vůbec lze mluvit o právu.*“¹⁶⁴ Vždyť docházelo nejen k rasismu, obhajování nerovností lidí,

¹⁶¹ VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 40.

¹⁶² VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 44.

¹⁶³ Pozn. po skončení 2. světové války vzniká a propracovává se koncepce lidských práv, která se promítá jak v přijetí příslušných konvencí, tak i ve vzniku zvláštního, speciálně k tomuto účelu zřízeného soudu. V polovině 20. století, po zkušenostech s fašismem a nacismem, se otázka lidských práv a svobod stala mezinárodní otázkou. Blíže tomu ADAMOVÁ, K., BĚLOVSKÝ, P., CÍSAŘ, J. a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 808.

¹⁶⁴ MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939 – 1945*. Praha: Auditorium, 2012, s. 122.

potlačení základních lidských práv, ale doslova a do písmene ke zločinům proti lidskosti.

Petráš vzpomíná s odkazem na Petrův,¹⁶⁵ že ve zvlášť obtížné situaci se ocitlo židovské obyvatelstvo, na které byly aplikovány německé norimberské zákony z 15. září 1935. Ty umožnily odlišení Židů od ostatního obyvatelstva. K těmto svérázným a v podstatě zločinným zákonům, které se snažily vydělit do značné míry asimilovanou menšinu z ostatního obyvatelstva podle náboženské příslušnosti prarodičů, bychom v českém prostředí nenašli analogii.¹⁶⁶ „*Nacistická posedlost legalitou provázela právní úpravu židovské otázky, od samotného počátku perzekuce Židů v Německu a později v okupovaných zemích. V jeho důsledku se vytvořil nový právní obor – protižidovské právo.*“¹⁶⁷ V letech 1941 až 1945 bylo z českých zemí deportováno do nacistických koncentračních táborů více než 81 tisíc Židů (přežilo zhruba 10 500). Cena za „řešení židovské otázky“ byla i u nás vysoká, když jí podlehl téměř 80 tisíc osob.¹⁶⁸

Co se týká trestního práva, platilo v této oblasti trestní právo domácí a trestní právo německé. Ukládané tresty byly velmi často nepřiměřené povaze deliktu. Jak uvádí Adamová, obvyklý byl trest smrti i za nedbalostní delikty.¹⁶⁹ Byly tomu přizpůsobeny samotné předpisy. Podle § 2 německého trestního zákona „*měl být potrestán ten, kdo spáchá čin, který zákon prohlašuje za trestný nebo který slouží k potrestání podle základní myšlenky některého trestního zákona a podle zdravého cítění lidu.*“¹⁷⁰ Maršálek s odkazem na Mandla upozorňuje, že na základě tohoto ustanovení byl odstraněn zákaz analogie zhoršující postavení obviněného běžně uplatňovaný v trestním právu. Dále už neměla platit zásada „žádný trestný čin bez zákona“, ale princip „žádný trestný čin bez trestu“.¹⁷¹

Ke změně některých ustanovení trestního zákona a trestního řádu došlo vládním nařízením č. 306/1939 Sb. a vládním nařízením č. 143/1942 Sb. bylo

¹⁶⁵ PETRUV, H. Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1941). Praha: Sefer, 2000.

¹⁶⁶ PETRÁŠ, R. a kol. Menšiny a právo v České republice. Praha: Auditorium, 2009, s. 93.

¹⁶⁷ PETRUV, H. *Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011, s. 224.

¹⁶⁸ PETRUV, H. *Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011, s. 246 – 247.

¹⁶⁹ ADAMOVIČ, K. Protektorátní trestní právo. In MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, s. 462. ISBN

¹⁷⁰ MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939 – 1945*. Praha: Auditorium, 2012, s. 125 – 126.

¹⁷¹ Tamtéž.

protektorátní trestní právo přizpůsobeno právu říšskému. Vládní nařízení č. 89/1942 upravovalo preventivní potírání zločinnosti a o dohledu nad určitými osobami (např. cikány či tuláky).¹⁷²

Zcela na závěr této subkapitoly lze konstatovat, že po zřízení protektorátu se nejen trestní právo, ale celý právní řád ocitl v troskách.

4.7 Trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Od poloviny roku 1948 ovlivňoval politický vývoj v Československu postupně se vyhrocující vztah mezi komunistickou mocí a jejími odpůrci. Cílem nového režimu mělo dosáhnout trestní právo a trestní represe.¹⁷³

Pokud bychom měli stanovit zásadní mezník ve vývoji trestního práva, byl by to mimo jiné rok 1950. Zákonem č. 86/1950 Sb. byla zrušena všechna do té doby platná ustanovení trestního práva. Až do té doby platily v Československu trestní zákoníky dva. Pro Čechy a Moravu trestní zákoník z roku 1852 a pro Slovensko pak platil trestní zákoník z roku 1878, v novelizovaných zněních, přičemž většina těchto novel pocházela z období po druhé světové válce.¹⁷⁴

Mezi první normy, které byly společné pro celé území tehdejšího státu, řadíme právě zákon č. 86/1950 Sb. Pro tento zákoník je charakteristické opuštění původní rakouské (středoevropské) právní kultury a ovlivnění sovětským právem a třídním přístupem.¹⁷⁵ Co se týká alternativních trestů, tak zde nedošlo k žádným novinkám. Jedinou alternativou (mimo podmíněné odsouzení) byl trest nápravného opatření, který byl koncipován za daných podmínek k trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři roky. Naopak dochází k přísnějšímu postihování pachatelů s ideovým podtextem ohledně jejich třídního charakteru s ideou, že trestní zákon má chránit lidově demokratickou republiku, zájmy pracujícího lidu apod. Hlavním úkolem nové trestněprávní doktríny byla především ochrana socialistického státu proti trestným činům. Třídní podstata trestního zákoníku byla vyjádřena jednak

¹⁷² ADAMOVIČ, K. Protektorátní trestní právo. In MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010, s. 462 – 463.

¹⁷³ KUKLÍK, J. a kol. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 106.

¹⁷⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 237.

¹⁷⁵ KUKLÍK, J. a kol. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 111.

přímo v textu zákona, jednak vyplývala z jednotlivých ustanovení, zejména zvláštní části. Touto úpravou došlo k přechodu z formálního pojetí na materiální.

Se změnou politiky byla v roce 1956 provedena částečná novelizace zákonem č. 63/1956 Sb. Systém sankcí byl založen na dualismu. Trestní zákon rozlišoval mezi tresty a ochrannými opatřeními. Mezi ochranná opatření patřily ochranné léčení (§70), ochranná výchova (§ 71), zabránění (§ 74).¹⁷⁶ Zákon rozšířil možnosti pro ukládání podmíněného odsouzení, zavedl možnost snížení trestu a zavedl institut upuštění od potrestání a jak zmiňuje dále Gřivna – dokonce i u dospělých pachatelů.¹⁷⁷

Uvedenému zákonu lze vytknout nepřesné a vágní formulace neodpovídající požadavkům ochrany základních práv a svobod. Zákon dosáhl pouze zvýšení trestní represe a byl namířen proti některým skupinám obyvatelstva.¹⁷⁸

4.8 Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Přijetí ústavy v roce 1960 přineslo novou kodifikační vlnu, kdy byl přijat i nový trestní zákoník (č. 140/1961 Sb.) a nový trestní řád (č. 141/1961 Sb.). Jednalo se o kodexy, které v prvním případě platily téměř padesát let a druhém případě platí, pochopitelně se změnami, dosud. Původní podoba trestního zákona za dobu platnosti doznala nespočtu změn.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. byl přes značný počet novelizací ve své koncepci stále poznamenán politicko-právní doktrínou totalitního státu ovládaného komunistickou ideologií založenou na třídním pojetí, jejímž smyslem bylo potlačovat tzv. nepřátelské třídy a tržní pojetí ekonomiky. To bylo vyjádřeno v původním znění § 1 trestního zákona, podle něhož „účelem trestního zákona“ bylo „chránit společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů a vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachování pravidel socialistického soužití“.

¹⁷⁶ GŘIVNA, T. Trestní právo hmotné. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 562 – 563.

¹⁷⁷ GŘIVNA, T. Trestní právo hmotné. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 562 – 563.

¹⁷⁸ KRATOCHVÍL, V. KUCHTA, J., MATES, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 125 – 126.

Nově byla upravena také ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti, a to ve spojení se závažnějšími trestnými činy spáchanými z „nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení“ či „jiné zavrženíhodné pohnutky“, jak zmiňuje Kuklík.¹⁷⁹

Konkrétní projevy tohoto pojetí trestního práva jako prostředku potlačování demokratických složek společnosti byly sice četnými novelizacemi trestního zákona v průběhu devadesátých let potlačeny, když v jednotlivostech došlo dokonce k podstatným změnám, k obnovení klasických institutů (viz § 201a trestního zákona) nebo také k zavedení nových moderních trestů (např. trestu obecně prospěšných prací), ale jeho celková koncepce byla i nadále represivní a nevyhovovala uplatňovaným trendům tzv. restorativní (znovuobnovující) justice (srov. i nový zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě). Pozornost je však v sedmdesátých letech minulého století zaměřena i na otázky kriminologické a na problematiku sankcí, které souvisí se vznikem a činností Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře konstituovaného v roce 1966, když v roce 1960 vznikl meziresortní Vědeckovýzkumný ústav kriminalistiky, v jehož rámci probíhaly i kriminologické výzkumy.¹⁸⁰

Původní podoba zákona byla měněna a upravována pozdějšími zákony: do listopadu 1989 bylo osm novelizací (zhruba jednou za pět let), v následujícím období do konce jeho platnosti došlo k 63 novelizacím. Do textu zákona rovněž třikrát zasáhl svými nálezy Ústavní soud. Při této četnosti novel bylo navíc obsahové zaměření novelizací provedených po roce 1989 vedeno často i s jasným záměrem měnit jeho koncepci, což však nemohlo vést k úspěchu. V důsledku toho byla narušena celková jednota pojetí trestního zákona jako základní normy trestního práva hmotného, byly narušeny a do značné míry i změněny jednotné či jednotící principy, z nichž by platná právní úprava měla vycházet a které by i důsledně respektovala. V tomto trestním zákoně se tak prolínala různá pojetí poznamenaná dobou vzniku určitých normativních konstrukcí.¹⁸¹

¹⁷⁹ KUKLÍK, J. a kol. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 254.

¹⁸⁰ GRIVNA, T. Trestní právo hmotné. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 557 – 558.

¹⁸¹ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku – příloha A/II. Přístupno [on-line 22-01-2018] www.juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc.

V původním znění zákona tvořily systém trestů dle § 27 tyto tresty: odnětí svobody, nápravné opatření, ztrátu čestných titulů a vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věcí nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění a zákaz pobytu. Výjimečným trestem byl dle § 29 trest smrti.¹⁸²

V rámci trestu odnětí svobody došlo v § 58 a § 59 k rozšíření možnosti podmíněného odsouzení. Tento druh sankce nahrazoval trest odnětí svobody podmíněně jiným opatřením. Podstata spočívala v tom, že soud sice vynesl rozsudek a uložil trest odnětí svobody, ale výkon trestu odložil pod podmínkou, že se odsouzený bude během zkušební doby řádně chovat a vyhoví uloženým omezením. Zkušební doba sloužila k tomu, aby se prověřilo, zda je opodstatněný předpoklad budoucího řádného chování obviněného. Pohrůžka výkonem trestu měla vést odsouzeného k nápravě. Tento institut byl výrazem výchovného aspektu trestního práva.¹⁸³

Nyní se krátce vraťme k podstatné novelizaci, kterým byl zákon č. 56/1963 Sb. Změny zasáhly především oblast sankcí a zvláštní část trestního zákona. Novela vyřešila otázku zařazení pachatele do jedné ze tří nápravně výchovných skupin, doplnila úpravu trestu propadnutí majetku a peněžitého trestu, úpravu trestné odpovědnosti mladistvých, a dokonce zvláštní část rozšířila o nové skutkové podstaty trestných činů.

Do trestního zákona byl do systému trestů v roce 1969 (zákon č. 148/1969 Sb.) především doplněn trest zákazu pobytu (§ 57 a). Byla vyloučena promlčitelnost trestního stíhání a trestu u některých trestných činů apod. Zákonem č. 45/1973 Sb. byl mezi ochranná opatření vložen ochranný dohled, který byl upraven zvláštním zákonem atd.¹⁸⁴

Před listopadem 1989 došlo z hlediska alternativních trestů k významné změně trestního zákona novelou č. 45/1973 Sb. Jednalo se o novou alternativu trestu smrti, která byla znovu zavedena zákonem č. 140/1961 Sb., jakožto

¹⁸² Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, § 27, § 29.

¹⁸³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou*. Praha: Linde, 2007, s. 83.

¹⁸⁴ GRÍVNA, T. Trestní právo hmotné. In BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, s.571 – 572.

absolutního trestu. Do trestního zákona byl implementován výjimečný trest v sazbě nad 15 do 25 let, aby překlenula mezeru mezi trestem smrti a trestem odnětí svobody do patnácti let. Cílem zákonodárce byla možnost většího rozlišování trestů v závislosti na osobě pachatele a povaze spáchaného trestného činu.

4.8.1 Polistopadové změny

Listopad roku 1989 otevřel cestu nejen ke změnám společenského uspořádání, ale také k novému pohledu na dodržování základních lidských práv a svobod. Tím došlo v celém právním řádu, stejně jako v právu trestním, k velmi důležitým změnám. Změny se promítly v obecné i zvláštní části trestního zákona. Některé trestné činy byly vypuštěny a současně byla vytvořena řada skutkových podstat zcela nových trestných činů, některé skutkové podstaty byly více či méně pozměněny, různě doplněny a nově formulovány. Do úprav se promítla humanizace, depenalizace a pochopitelně deideologizace.

Novelou zákona č. 175/1990 Sb. byl zrušen trest smrti a byla nastolena úprava trestu výjimečného. Z dalších jmenujme například, že místo uložení jiného druhu trestu mohl být použit trest peněžitý apod.

Po vzniku samostatné České republiky byl novelou č. 290/1993 Sb. změněn samotný systém trestů. U trestu zákazu činnosti byl rozšířen okruh zakázaných činností a zejména vzrostla výměra u trestu peněžitého. Spolu s novelou zákona č. 294/1993 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody byly zavedeny čtyři základní typy věznic a jednotlivá kritéria zařazování odsouzených. Tyto změny však dávaly tušit připravované alternativy (nyní máme pouze dva typy věznic).

V rovině procesně právní se velmi významným institutem staly tzv. odklony vložené do trestního řádu v letech 1993 a 1996,¹⁸⁵ a to novelou zákona č. 293/1993 Sb., která do trestního řádu zakotvila první druh odklonu (v užším smyslu), tj. institut podmíněného zastavení trestního stíhání a následně novelou č. 152/1995 Sb., která z účinnosti od 1. ledna 1996 zavedla nový druh trestu: obecně prospěšné práce. Tento trest šlo uložit pachateli trestného činu, na který zákon stanovil horní hranici trestní sazby nepřevyšující pět let, a pokud měl soud vzhledem k povaze spáchaného činu a osobě důvodně zato, že výkonem tohoto

¹⁸⁵ NEČADA, V. *Přehled novel trestních kodexů od listopadu 1989 do konce roku 1999*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, s. 9.

trestu bude dosaženo účelu stejně, jako by na pachateli byl vykonán trest odnětí svobody. Soud odsouzenému zpravidla uložil, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.¹⁸⁶ Po počátečním váhání trestní justice je trest obecně prospěšných prací ukládán poměrně často.¹⁸⁷ Stejnou novelou byl do trestního řádu zaveden první druh odklonu v užším smyslu, tj. institut podmíněného zastavení trestního stíhání.¹⁸⁸ Stejná novela zakotvila další druh odklonu – narovnání.

Novelou trestního zákona z roku 1997 (č.253/1997 Sb.) byly v českém trestním zákoně rozšířeny prvky probace zavedením dvou nových institutů: podmíněného upuštění od potrestání (§ 26) a podmíněné odsouzení i trestu odnětí svobody s dohledem (§ 60a a § 60b). K významné změně došlo u trestu vyhoštění, když novela umožnila tohoto trestu i na dobu určitou (§ 57).

Samotné rozšíření probace bez vytvoření zákonných a profesionálních podmínek pro aplikaci těchto institutů se míjelo účinkem. Jak uvádí Jelínek: *„Zákon o Probační a mediační službě přijatý v roce 2000 definoval pojem probace a mediace (...) ke škodě věci však nebyl dostatečně konkrétně vymezen účel a zejména obsah dohledu, což pochopitelně snižovalo výkon probace.“*¹⁸⁹ Teprve novelou účinnou od 1. ledna 2002 byl definován účel a obsah dohledu, povinnosti pachatele.

Dalším posunem českého trestního práva byla novela trestního řádu – zákon č. 265/2001 Sb., která zasahovala nejen do oblasti trestního řízení, ale i do jiných oblastí souvisejících s problematikou alternativního přístupů k pachatelům a alternativního trestání. Jednalo se zejména *„o významné změny v rámci právní úpravy obecně prospěšných prací a institutu narovnání. Navíc došlo k rozšíření kategorie deliktů, u nichž zákon omezuje ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody jen na případy, kdy vzhledem k osobě pachatele by uložení jiného trestu*

¹⁸⁶ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v novelizovaném znění č. 152/1995 Sb., § 45a odst. 1.

¹⁸⁷ KARABEC, Z. a kol. *Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studia z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, s. 16.

¹⁸⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 420.

¹⁸⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou*. Praha: Linde, 2007, s. 42-43.

*nevedlo k dosažení účelu trestu, a novela také znemožnila ukládat nepodmíněný trest odnětí svobody trestním příkazem.*¹⁹⁰

Tyto legislativní počiny lze charakterizovat jako snahu rychle reagovat na nastalé změny ve společnosti. Snaha zajistit trestněprávní ochranu novým institutům zakotveným ve zvláštních zákonech vedla někdy i k tomu, že trestní zákon byl opakovaně doplňován o kasuistické skutkové podstaty s velmi úzce vymezenými znaky. V této době však již bylo nutno zajistit kompatibilitu trestního práva s mezinárodními úmluvami, kterými byla Česká republika vázána, včetně práva uplatňovaného v Evropské unii.¹⁹¹

4.8.2 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Velmi významným byl v souvislosti se zadáním naší práce zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže či ZSVM), který nabyl účinnosti 1. ledna 2004.

Tento zákon navazuje na myšlenky problematiky trestání mládeže koncipované v zákoně č. 48/1931 Sb., z. a n. Pro trestné činy mladistvých se používá termínu provinění. Hlavním cílem současného zákona nebyla odplatná funkce trestního práva, ale cílem bylo využít prostředků restorativní justice. „*Je zde mimořádně zdůrazněn výchovný, resp. individuálně preventivní účel opatření.*“¹⁹²

Je jisté, že v ZSVM se podařilo poprvé využít ve velkém měřítku alternativních trestů. Idea vyplývá z § 31 odst. 2, který uvozuje: „*nepodmíněné odnětí svobody může soud pro mládež uložit mladistvém jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona.*“¹⁹³

¹⁹⁰ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 421.

¹⁹¹ Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku – příloha A/II. Přístupno [on-line 22-01-2018] www.juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc

¹⁹² ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, s. 338.

¹⁹³ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 31 odst. 2.

Zákon pojímá sankce monisticky spočívající v zavedení jediného typu sankce, a to opatření. Celý systém opatření se dále dělí na tři odvětví – výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření.¹⁹⁴

Mladistvým jsou ukládány jako nejmírnější sankce tzv. *výchovná opatření*, která lze ukládat i samostatně. Při jejich ukládání soud dbá zásad, které jsou známy při ukládání trestů dospělým pachatelům (humanismus, zákonnost, individualizace, demokratismus atd.).¹⁹⁵

Tato opatření však lze ukládat v souvislosti se zvláštním způsobem řízení, v rámci odklonů od standardního řízení a lze je také uložit v průběhu trestního řízení proti mladistvému, a to za jeho souhlasu. Dle § 15 odst. 2 ZSVM jsou jimi:

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,
- výchovná omezení a
- napomenutí s výstrahou.¹⁹⁶

K opatřením můžeme uvést jako zajímavost uvést, že např. u mladistvého může být uložen dohled probačního úředníka dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže i dohled dle zákona o rodině, a to i vedle sebe, tak jak to vyslovil Nejvyšší soud ČR.¹⁹⁷

Mezi *ochranná opatření* řadí § 21 odst. 1:

- ochranné léčení,
- zabezpečovací detenci,
- zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty,

¹⁹⁴ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 10 odst. 1.

¹⁹⁵ NOVOTNÝ, F. SOUČEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 3. vydání. Plzeň. A. Čeněk, 2010 s. 331 – 332.

¹⁹⁶ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 15 odst. 2.

¹⁹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 11. 2007, sp. zn. 8 Tdo 1282/2007. V těchto judikátech bylo řečeno, že probační dohled u mladistvého může být uložen současně s dohledem dle zákona o rodině. Každé z těchto opatření sleduje jiný cíl a jsou i odlišně upraveny i podmínky, za kterých jsou oba tyto typy dohledu vykonávány. Ze smyslu těchto opatření, která nejsou totožná, vyplývá, že mohou být vykonávány i vedle sebe.

- ochranou výchovu.¹⁹⁸

Ustanovení § 24 odst. 1 dále vymezuje druhy *trestních opatření* pro mladistvé takto:

- obecně prospěšné práce,
- peněžitá opatření,
- peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- podmíněné odsouzení,
- podmíněné odsouzení s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.¹⁹⁹

V případě peněžitého opatření zavedl zákonodárce novou koncepci, kdy bylo možno ukládat peněžitá opatření formou tzv. denních sazeb a za podmínek § 28 až § 30 lze podmíněně jeho výkon odložit. Zcela výjimečným je samostatné zakotvení institutu odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu a odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu s dohledem, které mohou být až na výjimky použity obdobně jako v trestním zákoně. Stejně tak se myšlenky restorativní justice promítly do ustanovení týkající se trestu obecně prospěšných prací, vyhoštění či zákazu činnosti.

4.9 Trestní zákon č. 40/2009 Sb.

Dnem 1. ledna 2010 nabyl účinnosti nový trestní zákoník, vyhlášený ve Sbírce zákonů pod č. 40/2009 a současně byl zrušen trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Schválení tohoto zákoníku bylo nejvýznamnějším

¹⁹⁸ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 21 odst. 1.

¹⁹⁹ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 24 odst. 1.

úspěchem trestní legislativy, neboť zásadním způsobem změnilo a modernizovalo české trestní právo.

Nový trestní zákoník především respektuje nový společenský vývoj. Jeho nové pojetí určuje, že zákon musí v první řadě ochraňovat člověka jako jednotlivce, jeho základní práva a svobody – tedy život, zdraví, osobní svobodu, majetek, neboť základem každé společnosti jsou jednotlivci, kteří ji tvoří, a bez svobody jedince není svobody společnosti. Nová kodifikace, která vychází ze zásady subsidiarity trestní represe, se snaží postupovat při ukládání sankcí v souladu se zásadou depenalizace.²⁰⁰

V návaznosti na prohlubující se konflikty ve společnosti a nové negativní jevy, jakož i formy trestné činnosti, stoupající brutalitu pachatelů, mezinárodní zločin a závažnost činů se celkově zpřísňuje trestní represe zvýšením trestních sazeb u některých trestných činů.

Trestní zákoník dělí trestné činy na *přečiny* a *zločiny*, tak tím byla zavedena tzv. bipartice (viz rozdvojení). To znamená, že se vychází z typové závažnosti trestných činů, která je vyjádřena trestní sazbou. Za zločiny jsou pokládány všechny ostatní trestné činy, které nejsou podle zákona přečiny. Tato úprava není samoučelná, ale promítá se i do navazujících ustanovení hmotného i procesního trestního práva (např. trest obecně prospěšných prací lze uložit jen za přečin; u přečinu je přípustný odklon formou podmíněného zastavení trestního stíhání) a navíc vytváří základ pro efektivnější vymezení druhů procesních postupů v budoucí rekodifikaci trestního práva procesního, která umožní zpružnit procesní postupy i ve vazbě na tuto kategorizaci.

Systém trestních sankcí byl doplněn o trest domácího vězení, který je jedním z druhů trestů umožňujících postih pachatele, aniž by musel být vytrhován ze své rodiny a nejbližšího okolí; jde o další konkrétní projev humanizace trestního práva i v oblasti sankční politiky státu. Dále byl doplněn nový trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, který lze uložit za trestný čin až na deset let; odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje účast na stanovených sportovních, kulturních a jiných společenských akcích.

²⁰⁰ ŠÁMAL, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 5, s. 113.

Trestní zákoník obsahuje jen vlastní materii hmotného trestního práva, do něhož se přebírají některá ustanovení trestněprávních norem tvořících v platném právu součást této úpravy. Ze změn zásadnější povahy je třeba zmínit významnou novelizaci trestního řádu, do níž se promítají nejen terminologické změny, ale i některé změny věcné. Jde například o změnu (zúžení) možnosti propuštění obviněného z vazby na kauci u vyjmenovaných trestných činů (§ 73a), zpřesnění vymezení okruhu trestných činů, u nichž se vyžaduje souhlas poškozeného (§ 163 a § 163a), nový institut spolupracujícího obviněného (§ 178a) apod. Nová kodifikace vychází ze zásady subsidiarity trestní represe. Snaží se postupovat při ukládání sankcí v souladu se zásadou depenalizace.²⁰¹ Pokud jsou splněny zákonem požadované podmínky, tak trestní zákon umožňuje se v některých případech odklonit od řádného průběhu trestního řízení. Pachateli je možno například podmíněně přerušit trestní stíhání, zastavit trestní řízení nebo situaci řešit pomocí institutu narovnání apod. Schválením kodifikace došlo ke změně celkové filosofie ukládání sankcí.

V letech 2011 a 2012 došlo k některým novelizacím trestního zákoníku a trestního řádu, které ovlivnily právní úpravu alternativních opatření. Jednalo se o novely č. 330/2011 Sb., č. 459/2011 Sb., č. 193/2012 Sb. a 390/2012 Sb. Změnila se hierarchie sankcí a je kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí k zajištění pozitivní motivace pachatele, to se projevuje formulací nových alternativních sankcí (trest domácího vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce) či snížením trestní sazby u některých trestných činů.

Jednotlivým druhům alternativních trestů dle současného zákona v užším smyslu a jejich zákonného výkladu bude věnována šestá kapitole této práce.

²⁰¹ ŠÁMAL, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekodifikace trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 5, s. 113.

5 Mezinárodní vlivy na vývoj alternativních trestů

V posledních čtyřiceti letech se stále více prosazuje názor, že je nutno ve větší míře aplikovat v trestním soudnictví zejména sankce nespojené s odnětím svobody. Z toho důvodu přestalo být hledání vhodných alternativ k trestu odnětí svobody záležitostí jen vědeckých společností a různých jiných nevládních organizací, stalo se středobodem zájmu příslušných vládních orgánů ve většině západoevropských zemí. Společným jmenovatelem všech alternativních sankcí a postupů zůstává snaha o ponechání pachatele v jeho sociálním prostředí, jeho resocializace a reintegrace, které nabývají různých podob v závislosti na konkrétní trestní politice určité země.²⁰² Významnou roli na tomto poli sehrála zejména Rada Evropy nebo v rámci OSN Výbor pro prevenci a kontrolu zločinnosti a Hospodářská a sociální rada.²⁰³ V posledních letech pochopitelně sílí vliv Evropské Unie.

Musíme však upozornit, že tato kapitola práce nemá ambice vyčerpávajícím způsobem uchopit problematiku alternativních trestů v systému trestněprávního sankčního systému v evropském právním prostředí.

5.1 Vliv OSN

Vzhledem k tomu, že vlastní uvěznění představuje omezení základních lidských práv, je pochopitelné, že základní smluvní dokumenty Organizace spojených národů pečlivě vymezují okolnosti, za kterých je uvěznění oprávněné. Nejvýznamnější z těchto mnohostranných smluv je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (MPOPP) z roku 1966. Pokud chceme určitý článek na tuto problematiku vztáhnout, můžeme vzpomenout znění čl. 6 Právo na život – „*Trest smrti lze uložit pouze na nejtěžší trestné činy. Je zakázáno uložit trest smrti osobám mladším 18 let a těhotným ženám, v zemích, kde trest smrti nebyl zrušen.*“²⁰⁴ Dále

²⁰² VÁLKOVÁ, H. Smysl alternativních sankcí a jejich perspektiva. In SCHEINOST, M., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 77.

²⁰³ ROZUM, J. a kol. *Vybrané problémy sankční politiky. Ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody a jeho alternativy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005, s. 13.

²⁰⁴ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Pozn. problematice trestání se věnují další články tohoto paktu.

článek 1 druhého Opčního protokolu k MPOPP, který pojednává o zákazu trestu smrti bez výjimky či článek 14/2 Presumpce nevinny a právo na obhajobu apod.

Z dalších můžeme jmenovat Úmluvu o právech dítěte, která obsahuje přísnější vymezení aplikovatelná na specifické kategorie potenciálních vězňů.²⁰⁵

Jak se zmiňuje Karabec, v dokumentu připraveném Sekretariátem OSN pro VI. Kongres OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli, který se konal roku 1980 v Carracasu bylo mimo jiné uvedeno: „*Vedle tradičních argumentů týkajících se inherentního rozporu mezi izolační a rehabilitační funkcí vězeňského systému dávají nový podnět k zacházení s pachateli vně vězení nebo bez vězení takové faktory, jako je dehumanizující povaha uvěznění, účinek vězeňského režimu na lidskou osobnost, narůstající obava, že uvěznění nemůže zvýšit naději, že pachatel povede řádný život nebo že ovlivní pokles kriminality.*“²⁰⁶

Pokud se jedná o alternativy k uvěznění, mají zvláštní význam Standardní minimální pravidla OSN pro opatření nespojená s odnětím svobody (tzv. Tokijská pravidla), která byla přijata v roce 1986. Jedním z jejich základních cílů bylo omezení míry využívání uvěznění. Ideou je, že trest odnětí svobody by měl být ukládán jako *ultima ratio*. Tokijská pravidla představují soubor doporučení ze stran právních teoretiků a představitelů z praxe a nabízejí širokou škálu opatření nespojených s odnětím svobody v různých stádiích trestního řízení. Tokijská pravidla nejsou jediným nástrojem OSN v oblasti alternativ k uvěznění. Mezi další patří:

- Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci (Dokument OSN č. A/RES/40/34).
- Základní principy používání programů restorativní justice v trestních věcech (Dokument OSN č. E/2002/99).

V jednotlivých oblastech byla pozornost věnována alternativám k uvěznění pro:

²⁰⁵ Institut pro kriminologii a sociální prevenci. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Překlad agnetura Pvlon. Praha: IKSP, 2010, s. 12.

²⁰⁶ KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. *České vězeňství*, 2000, č. 2, s. 49.

- Mladistvé: Standardní minimální pravidla OSN pro výkon soudnictví nad mládeží (Pekingská pravidla).²⁰⁷
- Uživatelé drog: Hlavní zásady Valného shromáždění OSN pro snižování poptávky po drogách.²⁰⁸
- Duševně nemovné: Principy OSN na ochranu osob s duševní chorobou.²⁰⁹
- Ženy: 7. konference OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli.²¹⁰

Mimo výše uvedeného vydává OSN praktické manuály – např. Soubor nástrojů pro hodnocení trestní justice, v němž je také nástroj pro alternativní opatření pod názvem Alternativní uvěznění nebo pro průřezové problémy Soudnictví ve věcech mládeže apod.²¹¹

5.2 Vliv Rady Evropy

Rada Evropy vznikla jako první evropská mezinárodní organizace kladoucí si za cíl ochranu lidských práv a demokratických hodnot. Je charakteristická nejenom tím, že ve druhém roce své existence, v roce 1950, schválila Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod,²¹² ale také v mnoha rezolucích, studiích a v dalších podkladech iniciativně nastolovala problematiku trestu odnětí svobody, podmínek jeho výkonu a upozorňovala na možnost a účelnost nahrazení jinými tresty. Přijata byla např. již v roce 1976 Výborem ministrů Rady Evropy rezoluce č. (76) 10 – „Některé alternativní tresty k vězení“.

Pět let nato přijalo Parlamentní shromáždění Rady Evropy doporučení, formulující základní princip trestní politiky takto: „*Je žádoucí podporovat současnou tendenci v členských státech Rady Evropy nahradit, tak rychle, jak bude*

²⁰⁷ Dokument OSN č. A/RES/40/33.

²⁰⁸ Dokument OSN č. A/RES/S-20/3.

²⁰⁹ Dokument OSN č. A/RES/46/119.

²¹⁰ Institut pro kriminologii a sociální prevenci. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Překlad agnetura Pvlon. Praha: IKSP, 2010, s. 13.

²¹¹ Institut pro kriminologii a sociální prevenci. *Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění*. Překlad agnetura Pvlon. Praha: IKSP, 2010, s. 13.

*možno, krátkodobé tresty odnětí svobody jinými opatřeními, které jsou stejně efektivní bez zpětných účinků.*²¹³

V 70. a 80. letech minulého století postupně docházelo k poměrně široké aplikaci různých alternativních přístupů při zacházení s pachateli, které nahrazovaly klasický výkon trestu odnětí svobody. Pro změnu v systému trestů hovořily především ekonomické důvody, tak jak o nich bylo hovořeno v rezoluci přijaté na XIII. Konferenci evropských ministrů spravedlnost v roce 1982. Tam mimo jiné zaznělo: „*Finanční náklady na vězeňství stoupají tak strmě, a tak rychle, že na řadě míst se ekonomické problémy stávají určujícím faktorem trestněpolitického vývoje (...)*“²¹⁴

V roce 1986 byla přijata rezoluce „O některých alternativních opatřeních k trestu odnětí svobody“, která vyzvala vlády členských zemí, aby zkoumaly různé nové alternativy k trestu odnětí svobody zejména v podobě probace či peněžitého trestu, a to z hlediska jejich možného začlenění do právního řádu.

Dále stojí za zmínku Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (92) 16 z roku 1992 k Evropským pravidlům v oblasti společenských sankcí a opatření, jehož cílem bylo stanovit soubor norem, který by umožňoval provádět komunitní sankce a opatření, a přitom zachovávat rovnováhu mezi prováděním sankcí a opatření a ochranou společnosti atd.

5.3 Vliv Evropské unie

K výrazným projevům posledního vývoje evropské integrace patří rovněž sbližování trestního práva mezi členskými státy Evropské unie. Jak zmiňuje Tomášek: „*Trestní právo a právo trestat se odvozuje ze suverenity nad určitým územím. Moc trestat se vztahuje na trestní stíhání a na souzení pro trestné činy, spáchané na území suveréna, tedy uvnitř jeho hranic.*“²¹⁵ Různorodost právních systémů členských států však mnohdy přinášela překážky ve sbližování trestního práva hmotného i procesního. V oblasti trestního práva se jedná o to, aby ústavní

²¹³ KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. *České vězeňství*, 2000, č. 2, s. 49.

²¹⁴ KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. *České vězeňství*, 2000, č. 2, s. 49 - 50.

²¹⁵ TOMÁŠEK, M. Srovnání teoretických problémů harmonizace trestního procesu v USA a v EU. *Právník*, 2008, č. 4, s. 391.

práva a svobody byly promítnuty tak, aby se příslušný výklad neodchyloval od jejich ústavního základu. Současný rejstřík základních práv a svobod, který nabízejí mezinárodní dokumenty, směřuje k posilování procesních práv účastníků trestního řízení. Nejinak je to v evropském právu, kde judikatura Evropského soudního dvora, stejně jako Listina základních práv EU posiluje práva (zejména obžalovaných i obětí) k větší rovnoprávnosti s žalobcem.²¹⁶

Nyní se zaměříme na konkrétní výsledky. V roce 1992 byla podepsána Maastrichtská úmluva, která zavedla užší spolupráci mezi členskými státy, a to nejen na tržním poli. Založila nové společenství nazvané Evropská unie a založila pilířovou strukturu a mimo jiné otevřela možnost diskuse o možnostech užší trestní spolupráce, která se projevila následující smlouvou.

Amsterodamská smlouva, s účinností od 1. 1. 1999, rozšířila kompetence Evropského společenství v oblasti sociální politiky, životního prostředí, zdravotnictví, ochrany spotřebitele, ve spolupráci ve věcech civilních a trestních, ale rovněž i otázky migrace a azylu. Z hlediska harmonizace a spolupráce právě v trestních věcech se jednalo o klíčový dokument. Novým cílem EU bylo rozvíjet její prostor svobody, bezpečnosti a práva. Spojením těchto prvků Amsterodamská smlouva zakotvila jednotný koncept této politiky, čímž vytvořila prostor svobody, bezpečnosti a práva, jak je nyní zakotven Lisabonskou smlouvou.²¹⁷

Prvním programem, který směřoval k vytvoření společné azylové a migrační politiky EU, byl přijat na summitu Evropské rady ve finském Tampere v roce 1999. Tedy krátce poté, co vstoupila v platnost Amsterodamská smlouva. Program byl založen na čtyřech blocích, z nichž vzpomeneme dva z nich týkající se naší problematiky:

- *Evropský prostor práva* – týkající se zlepšení přístupu ke spravedlnosti v řízení s příhraničním prvkem, vzájemné uznávání soudních rozhodnutí, přibližování procesních předpisů v oblasti občanského práva.

²¹⁶ TOMÁŠEK, M. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při europeizaci trestního procesu. *Právník*, 2009, č. 5, s. 467 – 474.

²¹⁷ PIKNA, B. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem lisabonské smlouvy*. Linde: Praha 2010, s.134.

- *Celounijní boj proti kriminalitě* – státy se dohodly ke koordinaci opatření a prevenci kriminality spojené s intenzifikací boje proti organizovanému zločinu, zvláště proti obchodu s drogami, lidmi; boj proti terorismu a dále se dohodly, že vyvinou úsilí proti praní špinavých peněz.²¹⁸

Z dalších můžeme uvést tzv. Haagský program (2004) a následně program Stockholmský (2009). Dle B. Pikny je hodnocen jako: „nejširší dokument svého druhu, který pokrývá celou oblast justice a vnitřních věcí Unie.“ Program navazuje na Lisabonskou smlouvu a fakticky ji prolounguje do politické a právní oblasti. Stockholmský program se skládá ze sedmi ucelených oblastí:

1. *Evropa občanů v prostoru svobody, bezpečnosti a práva.*
2. *Podpora práv občanů : Evropa práv.*
3. *Usnadnit život občanům - Evropa jako prostor pro práva a spravedlnosti.*
4. *Evropa jako ochránce.*
5. *Přístup k Evropě v globalizovaném světě.*
6. *Evropa jako prostor odpovědnosti, solidarity a partnerství v záležitostech migrace a azylu.*
7. *Evropa v globalizovaném světě – vnější rozměr svobody, bezpečnosti a práva.*²¹⁹

V Lisabonské smlouvě z roku 2009 je rovněž upravena policejní a justiční spolupráce ve Smlouvě o fungování Evropské unie, a to v čtvrté hlavě nazvané „Prostor svobody, bezpečnosti a práva“. Sbližování sankčních politik po nabytí účinnosti této smlouvy výrazně posílily a trestní právo se stalo součástí komunitárního práva. Článek 83 Lisabonské smlouvy slouží jako „nová báze pro tvorbu minimálních pravidel k definování trestných činů a sankcí v oblasti zvláště závažných zločinů s přeshraničními dopady.“²²⁰ Hlavním zájmem EU zůstává docílit zpřísnění, resp. kriminalizace jednání směřujících např. proti jejím

²¹⁸ PIKNA, B. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem lisabonské smlouvy.* Linde: Praha 2010, s.144.

²¹⁹ PIKNA, B. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem lisabonské smlouvy.* Linde: Praha 2010, s.155-156.

²²⁰ VÁLKOVÁ, H. Smysl a struktura alternativních sankcí a odklonů v kontextu evropských sankčních politik. In SCHEINOST, M., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 68.

finančním zájmům. To je hlavní rozdíl oproti odlišnému vývoji v rámci sankčních politik prosazovaných Radou Evropy, kde je zdůrazňována trestní politika respektující přiměřenost sankce vůči závažnosti spáchaného činu. Válková v této věci zmiňuje, že zde můžeme dovést „nepříliš optimistický závěr o poněkud naivních představách tvůrců tzv. evropské trestní politiky, která v rovině EU na rozdíl do vyvrálejšího a moudřejšího přístupu Rady Evropy až přespříliš spoléhá na efekt odstrašení prostřednictvím represivních sankcí.“²²¹

²²¹ VÁLKOVÁ, H. Smysl a struktura alternativních sankcí a odklonů v kontextu evropských sankčních politik. In SCHEINOST, M., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 69.

6 Alternativní tresty v užším pojetí

V třetí kapitole jsme si vyjasnili, že alternativní tresty lze v nejširší rovině vymezit tak, že se jedná o všechny tresty nespojené s odnětím svobody. S výjimkou nepodmíněného trestu odnětí svobody by potom do této skupiny spadaly veškeré druhy trestů uvedené v ustanovení § 52 TZ. V této kapitole ovšem budou představeny alternativní tresty v užším pojetí, které jsou vymezeny pomocí jejich hlavního účelu, a tím je náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody. Jedná se o následující tresty: domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest a podmíněné odsouzení (včetně podmíněného odsouzení s dohledem). Co se týká sankcionování mladistvých, pak zákon o soudnictví ve věcech mládeže obsahuje trestní opatření, kterým je peněžitý opatření s podmíněným odkladem výkonu, vykazující znaky alternativního trestu v užším smyslu.²²² Alternativní povahu těchto trestů podtrhuje skutečnost, že je nelze ukládat vedle trestu odnětí svobody (s částečnou výjimkou u trestu peněžitého).²²³

Jak uvidíme, alternativní tresty do tuzemského právního řádu postupně pronikly a staly se jeho nedílnou součástí. Nicméně empirické hodnocení v této kapitole představí některé jejich nedostatky.

6.1 Domácí vězení

Ačkoliv by se mohlo zdát, že domácí vězení je novinkou mezi sankcemi, opak je pravdou. Myšlenka omezení svobody pohybu dané osoby na místo svého bydliště je stará jako lidstvo samo. V historii nalezneme řadu osobností, jímž byl tento trest uložen, protože byly z jakéhokoli důvodu politicky či společensky nepohodlní a současně bylo netaktické z jakéhokoli důvodu je odsoudit k trestu odnětí svobody. Za své názory byl v domácím vězení v roce 1633 Galileo Galilei, na ostrově Svaté Heleny pak toto absolvoval Napoleon Bonaparte. Smutný konec měl přísný zákaz vycházení a trest domácího vězení pro členy ruské carské rodiny, kteří byli v roce 1918 popraveni bolševiky. Komunistický režim v Sovětském

²²² Pozn. Jedná se o zúžení problematiky, neboť v rámci ZSVM jsou opatření, která splňují u mladistvých znaky alternativních trestů v užším pojetí [obecně prospěšné práce, peněžitý opatření (i s podmíněným odkladem výkonu), domácí vězení, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem].

²²³ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 31.

svazu, Severní Koreji a Polsku ve druhé polovině 20. století často používal domácí izolace jako nástroj represe proti svým odpůrcům. V Československu byly prvky domácího vězení použity v případě kardinála Josefa Berana. Ale to už by byla zcela jiná kapitola.

Jak uvádí Jitka Čadová, „*pojetí trestu domácího vězení v současné české trestně-právní úpravě je naprosto odlišné od těchto historických zkušeností. Nejde o izolaci politických odpůrců či o pouhou odplatu za spáchaný trestný čin, ale o vhodné zvážení prevence a represe, o kontrolu potlačování kriminality, přičemž se odsouzenému dává prostor žít běžným spořádaným životem, plnit si své povinnosti, neztratit své sociální zázemí a vazby*“.²²⁴

Rovněž i ve čtvrté kapitole této práce jsme se již o domácím vězení zmiňovali s tím, že bylo aplikováno zákonem č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích a v roce 1918 byl přejet generální recepční normou do československého právního řádu. Teprve až zákonem č. 40/2009 Sb., náš zákonodárce navázal na původní rakousko-uherský zákon.

Trest domácího vězení se tak stal alternativou k trestu odnětí svobody a jeho zavedení bylo vedeno požadavkem zachování rodinných a pracovních vazeb pachatele, ale třeba také ekonomickými hledisky. Od tohoto trestu lze očekávat další snížení podílu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody.²²⁵ „*Svou podstatou tento trest představuje kompromis mezi naprostým ponecháním pachatele na svobodě a jeho uvězněním v rámci uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody*“.²²⁶ Jeho ukládání se očekává u pachatelů, kteří nesplňují podmínky pro uložení mírnějšího trestu odnětí svobody podmíněně odloženého a není nutno jim uložit trest odnětí svobody vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, osobě a poměrům pachatele.²²⁷

²²⁴ ČADOVÁ, J. *Nové alternativní tresty a trendy*. In: ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D.: *Probace a mediace. Možnost řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 149-150.

²²⁵ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 331 – 332.

²²⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Leges, 2016, s. 106 – 107.

²²⁷ ČADOVÁ, J. *Nové alternativní tresty a trendy*. In: ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D.: *Probace a mediace. Možnost řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 150.

6.1.1 Hmotněprávní úprava

Trest domácího vězení je upraven v ustanovení § 60 TZ a je ho možno ukládat v délce maximálně dvou let s účinností od 1. ledna 2010. Základní podmínkou pro uložení trestu domácího vězení je skutečnost, že pachatel je odsouzen za přečin (nedbalostní trestný čin), nebo za úmyslný trestný čin, u něhož horní hranice sazby trestu odnětí svobody nepřevyšuje pět let (§ 14 odst. 2 TZ).²²⁸

Podmínky pro uložení trestu domácího vězení jsou stanoveny kumulativně, musí být všechny splněny dle ustanovení § 60 odst. 1 TZ (povaha a závažnost přečinu, osoba a poměry pachatele, písemný slib pachatele). Tento trest může být uložen jako trest samostatný v případě, že vzhledem k povaze a závažnosti činu a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu třeba (§ 60 odst. 2 TZ). Velmi vhodné se jeví zároveň uložení některého majetkového trestu (peněžité trest). Trest domácího vězení je tedy možno uložit s ostatními druhy trestu mimo trest odnětí svobody (ani podmíněně odloženého) a vedle trestu obecně prospěšných prací (§ 53 odst. 1 TZ). Domácí vězení lze uložit jako trestní opatření i mladistvým pachatelům [§ 24 odst. 1 písm. g) ZSVM]. Jak je uvedeno v aktualizovaných poznámkách k Trestnímu zákoníku: „*Soud by měl v rozsudku, jímž obviněnému ukládá trest domácího vězení, specifikovat:*

1. *výměru trestu (tj. maximálně dvě léta),*
2. *časové období, ve kterém je odsouzený povinen zdržovat se v určeném obydlí nebo jeho části, a to na základě kritérií stanovených v § 60 odst. 4 TZ,*
3. *zda se odsouzenému povoluje navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna (§ 60 odst. 4 poslední věta TZ).“²²⁹*

Je zřejmé, že odsouzený se musí zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanovené době s výjimkou důvodů stanovených § 60 odst. 3 TZ. Mezi ně můžeme zařadit zejména výkon zaměstnání nebo povolání. Omezen by neměl být ani v případě čerpání zdravotní péče. Trest domácího vězení by měl být

²²⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016.* Praha: Legex, 2016, s. 107.

²²⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016.* Praha: Legex, 2016, s. 107.

kontrolován dvojím způsobem, a to buď probačními úředníky nebo by měl být zajišťován elektronickým kontrolním systémem (tzv. elektronickým monitorováním).²³⁰ Trest je ukládán pachatelům starším 15 let, přičemž doba trvání domácího vězení může být až dva roky.

Zákonná podmínka písemného slibu pachatele o tom, že se bude po stanovenou dobu zdržovat v určeném obydlí a poskytovat součinnost je nezbytným předpokladem k výkonu tohoto trestu. Zákonodárce však pamatuje na situaci, kdy odsouzený slib sice učiní, ale po uložení trestu jej poruší (nedovolí vstup do obydlí, sabotuje kontrolu, zničí monitorovací zařízení apod.).

Trestní zákoník účinný od ledna 2010 tento problém neřešil, a tedy nebylo možno vůči odsouzenému vyvodit žádné přímé sankce. V úvahu sice přicházela odpovědnost pouze za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí, ale toto nebylo účelem. Tento problém vyřešila novela trestního zákoníku provedená zákonem č. 330/2011 Sb., která konkretizovala způsoby porušení podmínek trestu domácího vězení a důvody pro jeho přeměnu na trest odnětí svobody,²³¹ tak jak se k problematice vyjádřil i Nejvyšší soud: „*Obviněný, jemuž byl uložen trest domácího vězení a který se ve stanovené době nezdržoval v určeném obydlí, nemohl tímto jednáním naplnit znaky skutkové podstaty trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm. g) tr. zákoníku, neboť v takovém případě trestní zákoník upravuje postupy, jimiž se zajišťuje jiný způsob vykonání tohoto trestu. U trestu domácího vězení jde o rozhodnutí podle § 61 tr. zákoníku o jeho přeměně v trest odnětí svobody, resp. podle úpravy účinné do 30. 11. 2011 o nařízení náhradního trestu odnětí svobody.*“²³²

V souvislosti s trestem domácího vězení je nutno zamyslet se nad konfliktem nejen s ochranou domácí svobody samotného pachatele, ale také s ochranou domovní svobody dalších osob obývajících stejné obydlí, typicky tedy rodinných příslušníků. Rodinný příslušník má právo zaručené dle článku 10 odst. 2 Listiny, které zaručuje ochranu před neoprávněným zásahem do soukromého a rodinného života.²³³ Jak uvádí Ščerba, „*jedná se o zásah do soukromí a dalších*

²³⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Legex, 2016, s. 107.

²³¹ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 335 – 336.

²³² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2013, sp. zn. 11 Tz 17/2013.

²³³ Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

*ústavně zaručených práv spolužijících osob spočívajících zejména v instalaci a údržbě technického zařízení pro elektrický monitoring, resp. ve strpění kontrolních návštěv probačního úředníka (...)*²³⁴

Je však patrné, že rodinným příslušníkům nelze ukládat povinnost vpustit probačního úředníka či další osoby do svého obydlí, v němž má být trest domácího vězení vykonáván. Odepření souhlasu se vstupem do obydlí ze strany spolubydlícího nemůže být odsouzenému kladeno za vinu a nemůže být důvodem pro nařízení náhradního trestu odnětí svobody.²³⁵

6.1.2 Přeměna domácího vězení na trest odnětí svobody

Ustanovení § 61 TZ zakotvuje sekundární sankci v podobě přeměny trestu na trest odnětí svobody v případě, že nejsou dodrženy podmínky trestu domácího vězení. O přeměně rozhoduje soud zejména v případě, že odsouzený nesplnil svou základní povinnost, tj. zdržovat se ve stanovené době v určitém obydlí, ale také v případě, pokud jinak mařil výkon tohoto trestu, tj. neposkytoval potřebnou součinnost při kontrole výkonu trestu, tj. porušil svůj slib, anebo pokud nedodržel uložená přiměřená omezení povinnosti či nesplnil uloženou povinnost nahradit dle svých sil způsobenou škodu nebo odčinit nemajetkovou újmu.

Soud trest domácího vězení přeměňuje na trest odnětí svobody v poměru 1:1, každý nevykonaný den domácího vězení se počítá jako jeden den odnětí svobody. V rozhodnutí o přeměně domácího vězení na trest odnětí svobody musí soud specifikovat také výkon odnětí svobody, tzn. musí určit druh věznice, ve které bude tento trest vykonán.²³⁶

Hlavní nevýhodou přeměny domácího vězení na trest odnětí svobody je fakt, že porušení podmínek trestu domácího vězení neznamena, že by výkon tohoto trestu byl přerušen. Rozhodný okamžik přeměny je rozhodnutí soudu, nikoliv samotný fakt porušení povinnosti odsouzeného. Odsouzený je tak dopředu srozuměn s tím, že mu hrozí jen krátkodobě nepodmíněné odnětí svobody, neboť soud nerozhodne o přeměně zpravidla okamžitě poté, co odsouzený porušil své

²³⁴ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 337.

²³⁵ Tamtéž, s. 337.

²³⁶ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Legex, 2016, s.108.

povinnosti. Tento systém tak nevytváří na odsouzeného dostatečný tlak, aby své základní povinnosti související s trestem domácího vězení dodržel.²³⁷

6.1.3 Výkon trestu domácího vězení

Výkon trestu domácího vězení je zakotven v ustanovení § 334a trestního řádu.²³⁸ Ustanovení hovoří o tom, že „*jakmile se rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest domácího vězení stalo vykonatelným, předseda senátu zašle odsouzenému a příslušnému středisku Probační a mediační služby nařízení výkonu tohoto trestu.*“²³⁹ Nařízení o výkonu trestu obsahuje nejen začátek výkonu trestu domácího vězení, ale také místo výkonu tohoto trestu.²⁴⁰

V této fázi hraje velmi významnou roli Probační a mediační služba (dále jen „PMS“) a nelze ji omezit pouze na kontrolní činnost ve vykonávacím řízení.²⁴¹ Pracovník PMS je zapojen ve všech fázích trestního řízení a sehrává svou roli ve třech vzájemně na sebe navazujících fázích.

V předběžném šetření se pracovník podílí na výběru a vyhodnocení vhodných pachatelů, zjišťuje postoj k trestné činnosti, zájem odčinit vzniklé následky včetně konkrétních kroků k náhradě škody.

Ve fázi po pravomocném rozhodnutí soudu je úkolem pracovníka vést odsouzeného k zařízení si svých osobních a rodinných záležitostí tak, aby trest nemusel být v co nejkratší době zahájen bez zbytečných komplikací. Dále pak provádí kontroly a zajištění bezpečnosti pracovníků namátkovou kontrolou. Pracovník PMS zaměřuje pozornost na kontrolu trestu, jestli plní svůj účel a zda klient dodržuje podmínky uložené soudem nebo vyplývající ze zákona. Pracovník je po dobu výkonu trestu rovněž v kontaktu s rodinou klienta. Snaží se tímto způsobem snížit pravděpodobnost nevhodného chování.

Po zavedení elektronického kontrolního systému (EKS) se navíc rozšířila činnost pracovníka o komunikaci s poskytovatelem EKS, dále o koordinaci činností a analýzu zjištění. Na tomto místě je třeba konstatovat, že v době odevzdání této

²³⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 353.

²³⁸ Zákon č. 141/1961 Sb., TŘ.

²³⁹ § 334a odst. 1 TŘ.

²⁴⁰ § 334a odst. 1, písm.a), b) TŘ.

²⁴¹ § 334b TŘ.

práce je systém kontrolního systému („nárámky“) spuštěn něco málo přes měsíc. Smyslem dálkového monitorování vězňů je, aby zmizely jejich namátkové kontroly, které provádějí probační úředníci. Kromě toho budou nárámky kontrolovat i některé obviněné, kteří by jinak skončili ve vazební cele. Ministr spravedlnosti ČR Kněžínek předpokládá, že jejich přínosem bude to, „že vězeň bude v domácím prostředí a nebude hrozit to, co se může stávat, že se ve vězení naučí další nešvar, který ještě neuměl“.²⁴²

Pro všechny fáze jsou společné základní principy PMS – úzká součinnost s příslušným orgánem činným v trestním řízení a zapojení poškozeného do procesu řešení konfliktu.²⁴³

6.1.4 Domácí vězení v zahraničí

Po prostudování zahraničních úprav je nutno podotknout, že legislativa českého trestu domácího vězení se bohužel neinspirovala zkušenostmi ze zahraničí. Spíše šla svou vlastní cestou a první zkušenosti naznačují, že tato cesta není vyhovující.

Obecně lze konstatovat, že trest domácího vězení je v zahraničí nejvíce využíván jako přímá náhrada trestu odnětí nebo její části v případě podmíněného propuštění, jako náhrada vazby či v kombinaci s podmíněným odsouzením, méně často jako samotný trest.

K zavedení trestu domácího vězení v zahraničních úpravách v jeho historických počátcích vedly především ekonomické důvody, neboť domácí vězení je jednoznačně levnější, než pobyt odsouzeného ve vězení. Dalším důvodem byly přeplněné věznice a tlak veřejného mínění na řešení neutušené situace ve vězeňství. Teprve postupně se přešlo od pojetí domácího vězení jako potrestání ve formě izolace pachatele za účelem ochrany společnosti k pojetí začlenění domácího vězení do kontextu probace. Tento evropský přístup ukládání trestu domácího vězení klade větší důraz na jeho nápravnou funkci. Omezení osobní svobody pobytem ve svém bydlišti je spojováno s resocializačními programy, které jsou

²⁴² PRCHAL, L., ZELENKA J. Nárámky pro vězně budou ještě letos, říká ministr. Hospodářské noviny. 13. 8. 2018. Příloha

²⁴³ ČADOVÁ, J. Nové alternativní tresty a trendy. In. ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. *Probace a mediace. Možnost řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 157-158.

zaměřeny na osobnost pachatele. V současné době je domácí vězení zavedeno ve většině západoevropských zemích, k nimž se postupně připojují země střední a jihovýchodní Evropy.

V každé zemi je jiná právní úprava domácího vězení. V posledních letech sílí snahy o elektronický monitoring v rámci EU, včetně možnosti přenosu výkonu trestu do jiné členské země EU. Z komparace současného právního stavu a realizace kontroly domácího vězení ve vybraných zemích²⁴⁴ můžeme vysledovat tyto shodné prvky:

- dostavil se efekt snížení vězeňské populace a obsazenost věznic,
- domácí vězení je kombinováno s prvky dohledu, s povinnou účastí odsouzeného v programech psychosociálního výcviku, s kontrolou dalších uložených povinností (například zákaz užívání alkoholu),
- zavedení podmínky souhlasu odsouzeného s tímto trestem,
- průměrná délka domácího vězení je tři a půl měsíce,
- úspěšnost domácího vězení je ovlivněna typem spáchaného deliktu, osobností pachatele a strachu z vězení,
- osobami v domácím vězení jsou obvykle muži s delší kriminální minulostí (krádeže, drogy, řízení pod vlivem návykové látky, loupež),
- domácí vězení funguje zejména u osob, které žijí ve stabilním sociálním prostředí, mají podporu rodiny a domov a jsou ochotny spolupracovat s trestněprávním systémem.²⁴⁵

Trest domácího vězení má nepochybně místo v systému alternativních trestů. Nesmí být pojímán jako sankce, ale pouze s prvky sociální převýchovy může být účinným nástrojem snížení recidivy a omezení vězeňské populace.²⁴⁶ Naši zemi čeká nelehká cesta k zdokonalení právní úpravy trestu domácího vězení (což je v současné chvíli připomínkováno v meziresortním řízení). Jak funguje monitoring odsouzených můžeme již nyní sledovat v praxi.

²⁴⁴ Pozn. Anglie, Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko.

²⁴⁵ HUCKLESBY, A. *New Developments Media, Myths and Managing Expectations*. Report of the 6th Electronic Monitoring Conference Egmond aan Zee, Centre for Criminal Justice Studies, University of Leeds. 2009.

²⁴⁶ WEENERBERG, I. *6TH Electronic Monitoring Conference Egmond aan Zee, Centre for Criminal Justice Studies, University of Leeds*. 2009.

6.2 Obecně prospěšné práce

„Obecně prospěšné práce představují jeden z moderních alternativních trestů, který je svou povahou určen zejména pro ty pachatele, které nestačí postihnout prostřednictvím podmíněného trestu odnětí svobody a kterým zároveň nelze či z jakéhokoli důvodu není vhodné uložit peněžité trest“,²⁴⁷ tak charakterizuje tento typ trestu Ščerba. Jelínek shodně uvádí, že „trest obecně prospěšných prací představuje jeden z typických a moderních alternativních trestů, tj. trestů nahrazujících nepodmíněné odnětí svobody“.²⁴⁸ Jedná se o určitý druh legální nucené práce, která je zcela v souladu s mezinárodněprávním a ústavněprávním zákazem nucených prací.²⁴⁹ Tento druh trestu není uveden v sankci žádné ze skutkových podstat zvláštní části trestního zákoníku. Je tedy konstruován jako univerzální trest v tom směru, že jej lze uložit za všechny přečiny po splnění zákonných předpokladů. Ukládá se jako trest samotný nebo vedle jiného trestu.²⁵⁰

Zavedení tohoto druhu trestu znamenalo jeden ze základních impulsů směrem k modernímu trestnímu právu. Trest obecně prospěšných prací představuje jeden z typických a moderních alternativních trestů.²⁵¹

Do českého trestního práva byl trest obecně prospěšných prací zaveden novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 152/1995 Sb., s účinností od 1. ledna 1996, jako alternativní trest ke krátkodobým trestům odnětí svobody s úmyslem odlehčit přetíženému vězeňství. Úprava tohoto alternativního trestu byla zasažena dalšími novelami, a to novelou č. 265/2001 Sb., kdy se především změnila koncepce ukládání alternativních trestů, a tak mohl být nově tento trest ukládán jako alternativa nejen k trestu odnětí svobody, ale prakticky ke všem ostatním druhům trestu. Dále došlo k rozšíření okruhu subjektů, v jejichž prospěch lze obecně

²⁴⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 295.

²⁴⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2016, s. 110.

²⁴⁹ Článek 9 odst. 2 písm.a) Listiny a článek 4 odst. 3 písm. a) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

²⁵⁰ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 582.

²⁵¹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016*. Praha: Leges, 2016, s.110.

prospěšné práce vykonávat, včetně demonstrativního výčtu druhů vykonávaných prací s podmínkou, že práce nebudou prováděny za výdělečným účelem.²⁵²

6.2.1 Hmotněprávní úprava

Obecně prospěšné práce jsou řazeny na třetí místo hned za trestem odnětí svobody a trestem domácího vězení, a to v § 62 - § 65 TZ. Možnost uložit trest obecně prospěšných prací je omezen na případy, kdy je pachatel odsuzován za přečin (§ 14 odst. 2 TZ). Uvedené vymezení je velmi rozporuplné, protože trest lze uložit u jakéhokoli nedbalostního trestného činu, třeba i velmi závažného (například trestný čin obecného ohrožení z nedbalosti dle § 273 odst. 4 TZ). Diskutabilní je rovněž uložení i u některých úmyslných přečinů (například za znásilnění podle § 185 odst. 1 TZ). V takových případech musí soud extrémně důsledně posuzovat, zda je vzhledem k povaze a závažnosti přečinu, jakož i vzhledem k osobě a poměrům pachatele, uložení trestu obecně prospěšných prací akceptovatelné.²⁵³

Vykonání trestu obecně prospěšných prací (§ 65 odst. 4 TZ) je spojeno s fikcí neodsouzení, tj. na odsouzeného se hledí, jako by nebyl odsouzen.

Podle předchozí úpravy účinné do 31. 12. 2009 byl okruh trestných činů, za jejichž spáchání soud mohl uložit trest obecně prospěšných prací, určen pouze horní hranicí trestní sazby odnětí svobody, která nesměla převyšovat pět let. Současná právní úprava omezuje tuto možnost jen na delikty, u nichž pro jejich povahu, tzn. obecně menší škodlivost, se jeví tento druh trestu vhodnější a ve výsledku účinnější.²⁵⁴

Souhlasně s Kalvodovou uvádíme, že „okruh deliktů, za něž lze uložit trest obecně prospěšných prací, se tak jeví jako příliš široký, neboť zahrnuje celou řadu kvalifikovaných skutkových podstat a některé trestné činy násilné povahy, u nichž rozhodně nelze hovořit o nižší závažnosti“.²⁵⁵

²⁵² ŠČERBA, F. *Nová podoba trestu obecně prospěšných prací*. In: VYHNÁNEK, L. Acta Universitatis Palacianae Olomucensis. Univerzita Palackého v Olomouci. 2002, s. 281-284.

²⁵³ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016*. Praha: Legex, 2016, s.110—111.

²⁵⁴ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání*. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 582.

²⁵⁵ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno. Masarykova univerzita. 2002, s. 133-134.

Dle § 62 odst. 1 TZ: „Soud může uložit trest obecně prospěšných prací, odsuzuje-li pachatele za přečin; jako samostatný trest může být trest obecně prospěšných prací uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.“²⁵⁶

Trest obecně prospěšných prací může být uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a poměrům pachatele není uložení jiného trestu potřebné (§ 62 odst. 1 TZ). Před novelou č. 265/2001 Sb., bylo možné trest obecně prospěšných prací uložit tehdy, když vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele, by výkonem tohoto trestu bylo dosaženo účelu trestu stejně, jako kdyby byl na pachateli vykonán trest odnětí svobody. Zmíněná novela odstranila návaznost trestu obecně prospěšných prací výhradně na trest odnětí svobody a učinila z tohoto trestu i alternativu trestu jiných. Dle Ščerby však toto řešení není vhodné, neboť účelem trestu obecně prospěšných prací je nahrazování trestu odnětí svobody.²⁵⁷

Trest obecně prospěšných prací může být uložen vedle jiného trestu, avšak s výjimkou trestu odnětí svobody a trestu domácího vězení. Nový trestní zákoník přinesl do právní úpravy trestu obecně prospěšných prací výraznou změnu. Ta spočívá v možnosti opakovaní ukládat tento trest, po jeho předchozím neúspěšném výkonu. Podle § 62 odst. 2 TZ soud obecně prospěšné práce zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací v předcházejících třech letech přeměněn na trest odnětí svobody.

Ustanovení § 64 TZ zakotvuje stanovisko pachatele a jeho zdravotní způsobilost. Skutečnost, že zákon pro uložení trestu obecně prospěšných prací vyžaduje stanovisko pachatele, však neznámá, že tento trest nelze uložit proti jeho vůli, neboť jeho uložení není podmíněno souhlasem pachatele. Pachateli se tímto uděluje právo vyjádřit svůj postoj k eventuálnímu uložení trestu obecně prospěšných prací. Avšak v praxi není rozhodný souhlas pachatele s uložení tohoto trestu, ale spolehlivé zjištění jeho postojů a motivace k vykonání obecně prospěšných prací.²⁵⁸

²⁵⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

²⁵⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 298.

²⁵⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 298

Jak bylo zmíněno výše, kromě stanoviska pachatele musí soud při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlídnout také ke zdravotnímu stavu pachatele. Zdravotní stav tak může mít za následek neuložení zmíněného trestu či konkrétní výměry tohoto trestu. Zdravotní způsobilost pachatele soud zkoumá obligatorně, neboť obecně prospěšné práce musí pachatel vykonat osobně. Zkoumá se zdravotní způsobilost fyzická i psychická, neboť obecně prospěšné práce se neomezují pouze na činnost manuální.²⁵⁹ Obecně prospěšné práce jako trestní opatření lze uložit i mladistvému, avšak v omezené míře.²⁶⁰

Podle § 63 odst. 1 TZ ukládá soud trest obecně prospěšných prací ve výměře od 50 do 300 hodin. Omezení doby je odůvodněno snahou přiblížit délku ukládaných trestů obecně prospěšných prací výměře ve vyspělých evropských zemích.²⁶¹ Podstatou trestu obecně prospěšných prací je povinnost odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající k údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činností ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných institucí vyjmenovaných v § 62 odst. 3 TZ, a to osobně a bezplatně ve svém volném čase.²⁶²

Základní povinností pachatele, jemuž byl uložen trest obecně prospěšných prací, je vykonat tento trest – ve stanoveném rozsahu – ve lhůtě dvou let. Tato lhůta začíná běžet nařízením výkonu trestu, tedy nabytím právní moci usnesení soudu podle § 336 odst. 2 TR. Její běh je pozastaven v případě, že pachatel jej nemohl ze zdravotních důvodů či jiných zákonných překážek vykonávat. Lhůta dvou let byla zakotvena novelou č. 330/2011 Sb., původně musel odsouzený vykonat obecně prospěšné práce do jednoho roku. Dvouletá lhůta je dle názoru Ščerby velmi benevolentní a dle jeho slov by bylo užitečnější se vrátit k původní roční úpravě.²⁶³ S jeho názorem se však neztotožňujeme.

²⁵⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016.* Praha: Legex, 2016, s.110-111.

²⁶⁰ Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, § 24 odst. 1 písm.a) a § 26 odst. 1.

²⁶¹ ENGELMANN, J. *Trestní zákoník s komentářem.* Český Těšín. Poradce, 2014, č.5., s. 56.

²⁶² KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. 2.* vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 583.

²⁶³ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2.* vydání. Praha: Leges, 2014, s. 306.

Dvouletá lhůta však není lhůtou jedinou. S každým odsouzeným totiž probační úředník projedná podmínky výkonu trestu (§ 336 odst. 3 TŘ) a v rámci toho je stanoven harmonogram výkonu prací. Závaznost tohoto programu prací pro odsouzeného vyplývá z toho, že jeho nedodržování může mít za následek rozhodnutí soudu o přeměně trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody. Další povinností pachatele odsouzeného k trestu obecně prospěšných prací spočívá ve vedení řádného života. To primárně znamená, že se nesmí dopustit nového trestného činu. Tato povinnost je dána už od odsouzení, tj. od doby, kdy rozsudek či trestní příkaz, jimž byl tento trest uložen, nabude právní moci.

Další povinnost spočívá v dodržování uložených přiměřených omezení a povinností, resp. výchovných povinností. Zákon v ustanovení § 48 odst. 4 TZ dává soudu možnost uložit pachateli po dobu výkonu trestu některé z přiměřených omezení či opatření. Jedná se o povinnosti směřující k vedení řádného života pachatele, jak již bylo zmíněno, dále pak zavázat ho, aby nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou přečinem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané přečinem.

Odsouzený vykonává trest obecně prospěšných prací v obvodu soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být vykonáván i mimo tento obvod (§ 335 TŘ). Jakmile se rozhodnutí, podle něhož má být trest obecně prospěšných prací vykonatelný, zašle předseda senátu opis probačnímu úředníkovi (§ 336 odst. 1 TŘ). O druhu a místě výkonu trestu obecně prospěšných prací rozhoduje okresní soud, který jej uložil na návrh probačního úředníka. Probační úředník zpravidla vychází z potřeby obecně prospěšné práce v obvodu soudu, který jej uložil a zároveň se snaží, aby odsouzený pracoval co nejbližší svému bydlišti. V případě, že má být trest obecně prospěšných prací vykonán mimo obvod soudu, v němž odsouzený bydlí, musí být součástí návrhu i písemný souhlas odsouzeného s tímto výkonem (§ 336 odst. 2).

6.2.2 Přeměna trestu obecně prospěšných prací

Porušení podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací má za následek, že soud rozhodne o přeměně trestu obecně prospěšných prací (resp. jeho zbytku), buď v trest odnětí svobody, nebo v trest domácího vězení, a to vždy v poměru jedna (byť započatá) nevykonaná hodina trestu obecně prospěšných prací – jeden den odnětí svobody, resp. domácího vězení. Dospělému pachateli je tak možno vyměřit

na maximálně 300 dnů odnětí svobody, mladistvému pachateli 150 dnů odnětí svobody či domácího vězení.²⁶⁴

Ustanovení § 65 odst. 2 TZ uvádí i třetí alternativu pro případ porušení podmínek trestu obecně prospěšných prací, a to přeměnou tohoto trestu v peněžitý trest. Uvedené můžeme považovat za projev snahy zákonodárce snižovat počty vězňených osob. Zákon však nestanoví žádné pravidlo pro přeměnu obecně prospěšných prací v peněžitý trest.²⁶⁵

Předseda senátu okresního soudu tak bez zbytečného dokladu rozhodne ve veřejném zasedání o přeměně trestu obecně prospěšných prací nebo jeho zbytku, popř. rozhodne dle § 65 odst. 3 TZ. Přeměna trestu obecně prospěšných prací na trest domácího vězení nebo trest odnětí svobody může nastat v době od pravomocného odsouzení do skončení výkonu tohoto trestu v případech, kdy odsouzený: nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu obecně prospěšných prací, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu tohoto trestu, jinak maří výkon trestu obecně prospěšných prací, zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest.

Trestní zákoník ani trestní řád nemají žádná zvláštní omezení, kdy nejpozději lze zjišťovat některý ze shora uvedených důvodů, ani do jaké doby od jeho zjištění může soud rozhodnout o přeměně. Proto zde platí obecná lhůta k promlčení výkonu trestu (§ 94 odst. 1 písm. d).²⁶⁶

Jestliže soud rozhodne, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, pro přeměnu trestu obecně prospěšných prací nebo o jeho zbytku za podmínek § 60 odst. 1 TZ na trest domácího vězení, musí pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, stanovit náhradní trest odnětí svobody, který nesmí být přísnější než-li trest, který pachateli hrozil v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody; přitom každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den domácího vězení.²⁶⁷ Jestliže soud rozhodne o přeměně nevykonaného trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí

²⁶⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016.* Praha: Legex, 2016, s.111.

²⁶⁵ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění.

²⁶⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1- 139. Komentář.* I. vydání. Praha: C.H.Beck. 2009, s. 752.

²⁶⁷ § 65 odst. 2. písm.a) TZ

svobody, pak musí rozhodnout o způsobu výkonu a o jeho délce, která se vypočítá z přepočtu zbytku nevykonaného trestu.²⁶⁸

6.3 Peněžitý trest

Úprava peněžitého trestu se objevuje již v zákonu č. 117/1852 ř. z. a můžeme jej tedy považovat za jeden z nejstarších alternativ. Od té doby prodělal kontinuální vývoj.²⁶⁹

Peněžitý trest představuje hlavní typ sankce postihující majetek, který je určen zejména pro postih úmyslných trestných činů, jimiž pachatel získal či se snažil získat majetkový prospěch.²⁷⁰ Můžeme jej považovat za jeden z nejstarších a nejdůležitějších alternativ ke krátkodobým trestům odnětí svobody. I přes svou majetkovou povahu je tento trest uplatňován v poněkud širších oblastech než jen u majetkových trestných činů.²⁷¹ Hlavní význam je „*přikládán v naplňování materiálních tužeb a přání, jako újma je pocíťováno vynucené zřeknutí se potřeby a s tím spojení omezení životního standardu.*“²⁷² Peněžitá opatření je významnou alternativou ke krátkodobým trestním opatřením odnětí svobody.²⁷³ Přestože je zde zřejmá majetková povaha, není určeno výhradně pro postih majetkových provinění.

Stejně jako při ukládání ostatních alternativních trestů i u peněžitého trestu dochází k omezení obvyklé kvality života odsouzeného. Výhodou peněžitého trestu je jednoznačně to, že výkon není spojen s dezintegračními účinky typickými pro výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody.

6.3.1 Hmotně právní úprava

Dle ustanovení § 67 odst. 1 TZ může soud peněžitý trest uložit „*pachateli, který se úmyslným trestným činem snažil získat majetkový prospěch pro sebe nebo*

²⁶⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 307-310.

²⁶⁹ SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*. 1. vydání. Praha: Novatrix, 2009. Část III, s. 140.

²⁷⁰ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Leges, 2016, s.114.

²⁷¹ § 67 odst. 2 TrZ.

²⁷² MEIER, D. B. *Strafrechtliche Sanktionen*. 3. Auflage. Berlin. Springer Verlag, 2009, s. 245.

²⁷³ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 721.

*pro někoho jiného.*²⁷⁴ Bez těchto podmínek ho lze uložit pouze v případě, kdy tento trest je ve zvláštní části trestního zákoníku výslovně uveden v příslušné skutkové podstatě, nebo pokud odsuzuje pachatele za přečin a nepodmíněný trest svobody se současně neukládá.²⁷⁵

Peněžitý trest lze uložit jako trest samostatný, tak i vedle jiného trestu. Neslučitelný je však s trestem propadnutí majetku a rovněž s nepodmíněným trestem odnětí svobody dle § 67 odst. 2 písm. b) TZ. Jako trest samostatný však může být uložen jen v případě, kdy vzhledem k povaze a závažnosti činu a k osobním poměrům pachatele není jiné uložení trestu potřebné. Mezi obecné podmínky pro ukládání peněžitého trestu lze také zařadit ustanovení § 68 odst. 6 TZ, které soudu zakazuje uložit peněžitý trest, je-li zřejmé, že by byl nedobytný.

Ukládání peněžitého trestu podle § 67 odst. 1 TZ není omezeno typovou závažností spáchaného trestného činu, lze jej tedy uložit za jakýkoli trestný čin, a to včetně zvlášť závažných zločinů, mezi které řadíme loupež, podvod či jiné majetkové delikty. Principiálně přitom i u těchto závažných trestných činů může být peněžitý trest uložen samostatně, avšak v praxi je tento postup spíše výjimečný.²⁷⁶

Uložení peněžitého trestu podle § 67 odst. 2 písm. a) TZ „*bez podmínek odstavce 1 může soud uložit pouze v případě, že a) trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin dovoluje.*“²⁷⁷ Možnost uložení peněžitého trestu zákon ve zvláštní části výslovně spojuje s celou řadou trestných činů. Uložení tohoto trestu má význam v případech, kdy pachatel trestným činem nezískal a ani se nesnažil získat majetkový prospěch a zároveň kdy soud vedle peněžitého trestu ukládá i nepodmíněný trest odnětí svobody. Ščerba konstatuje, že „*v případě, kdy pachatel získal či snažil se získat svým činem majetkový prospěch, lze peněžitý trest uložit podle § 67 odst. 1 TZ, a že při spáchání přečinu, za který soud neukládá nepodmíněný trest odnětí svobody, lze peněžitý trest uložit podle § 67*

²⁷⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., TZ

²⁷⁵ § 67 odst. 2 písm. a, b) TZ

²⁷⁶ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 260.

²⁷⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., TZ

odst. 2 písm. b) TZ. Přitom naprostá většina trestných činů, u kterých zákon ve zvláštní části dovoluje uložení peněžitého trestu, spadá do kategorie přečinu... “²⁷⁸

Jen zcela výjimečně bude soud nucen ukládat peněžítý trest jako trest samostatný. V praxi půjde o případy, kdy pachatel spáchá zločin, za který zákon dovoluje uložení peněžitého trestu, pachatel tímto zločinem neusiloval o majetkový prospěch a zároveň bude nutné ukládat nepodmíněný trest odnětí svobody. Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že ukládání trestu dle § 67 odst. 2 písm. a) v podstatě nepředstavuje alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, ale naopak doplnění tohoto trestu.

Ustanovení § 67 odst.2 písm. b) TZ vytváří velmi široký prostor pro aplikaci peněžitého trestu, neboť dovoluje jeho uložení za jakýkoliv přečin. Ukládání peněžitého trestu dle tohoto ustanovení lze použít „...*za přečin a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele nepodmíněný trest odnětí svobody současně neukládá... “²⁷⁹ Jeho ukládání je omezeno na stejnou skupinu deliktů jako třeba ukládání trestu obecně prospěšných prací či domácího vězení. Oproti předchozí úpravě účinné do 31. prosince 2009 došlo k rozšíření této kategorie.*

Novelou došlo k určitému setření rozdílů mezi peněžitým trestem a jinými druhy alternativních trestů, což můžeme hodnotit zcela pozitivně. Nejvýraznější novinkou je výměra peněžitého trestu. Dle předchozí úpravy se peněžítý trest ukládal stanovením finální částky, kterou byl odsouzený povinen zaplatit. Nově se peněžítý trest vyměřuje formou tzv. denních sazeb a činí nejméně 20 a nejvíce 730 celých denních sazeb. Denní sazba pak činí nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 korun. Stanovením denních sazeb došlo k výraznému zvýšení horní hranice peněžitého trestu, neboť celková výše může činit až 36 500 000 korun. Počet denních sazeb určuje soud s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu. Denní sazba je určena soudem, který přihlíží k majetkovým poměrům pachatele. Zaplacené částky případnou státu.²⁸⁰

²⁷⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 262.

²⁷⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., TZ

²⁸⁰ KOTULAN, P. *Nové alternativní trestní sankce*. In. VÁLKOVÁ, H., SCHEINOST, M. a kol.. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha. IKSP, 2015, s. 64.

Nezbytnou součástí rozhodnutí, jímž je ukládán peněžitý trest, je stanovení náhradního trestu odnětí svobody pro případ, že peněžitý trest nebude ve stanovené lhůtě vykonán. Maximální výše náhradního trestu odnětí svobody může činit až čtyři roky, avšak nesmí přesahovat horní hranici trestní sazby stanovené u daného trestného činu, a to včetně případů, kdy je peněžitý trest ukládán vedle trestu odnětí svobody. Původní úprava stanovovala maximální výši náhradního trestu dvou let. Nová právní úprava oslabila funkci náhradního trestu odnětí svobody, jakožto sankce za nevykonání peněžitého trestu. Na tomto místě si dovoluujeme vyslovit totožný názor s Novotným, který zmiňuje, že „*system denních sazeb umožňuje, aby při rozdílných majetkových poměrech byli pachatelé v případě činu stejné závažnosti i přes rozdílně vyměřenou částku postižení stejně citelně*“.²⁸¹

Při stanovení denní sazby se vychází zpravidla z čistého příjmu, který pachatel má, nebo mohl mít průměrně za jeden den (§ 68 odst. 3 TZ). Tento příjem musí být stanoven s ohledem na daně, poplatky a jiné povinné platby. Výměra peněžitého trestu přitom nevychází pouze z příjmu, který pachatel získal trestnou činností, ale také z hodnoty majetku nabytého poctivou prací.²⁸² Proto se při stanovení výše denní sazby vychází z celkových finančních prostředků, kterými pachatel disponuje (patří sem mzda, movitý i nemovitý majetek, výnosy z fondů či cenných papírů apod.).

Z důvodu větší dobytosti uloženého trestu, může soud povolit placení formou měsíčních splátek. Dle Šámala tak „*přiměřenost splátek bude vycházet z požadavku, aby peněžitý trest placený v měsíčních splátkách zajistil dostatečnou nápravu a ochranu společnosti*“.²⁸³ Souhrn uložených splátek musí odpovídat výši peněžitého trestu stanoveného násobkem denních sazeb. Nezaplacení peněžitého trestu má primárně za následek vymáhání zaplacení peněžitého trestu a nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody.²⁸⁴

Součástí rozhodnutí, jímž je ukládán peněžitý trest, je i stanovení náhradního trestu odnětí svobody. Novou alternativou, kterou přinesla novela

²⁸¹ NOVOTNÝ, O. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání. Praha. Wolters Kluwer, 2010, s. 370.

²⁸² Srov. Č. 51/1988-I. Sb. rozh. tr.

²⁸³ ŠÁMAL, P. a kolektiv. *Trestní zákoník. I. § 1-139. Komentář*. 1. vydání. Praha. C.H.Beck, 2009. s. 786.

²⁸⁴ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 276.

provedená zákonem č. 390/2012 Sb., podle které soud může namísto nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody přeměnit peněžitý trest buď v trest domácího vězení, anebo trest obecně prospěšných prací. Zákon nestanoví žádné přepočtové pravidlo pro tuto změnu, soud však musí respektovat maximální výměry těchto trestů, tj. peněžitý trest lze proměnit na nejvíce dva roky domácího vězení, anebo na 300 hodin obecně prospěšných prací. Pokud odsouzený poruší i podmínky domácího vězení či obecně prospěšných prací, soud jej přemění na náhradní trest odnětí svobody (§ 69 odst. 3 TZ).²⁸⁵

Výkon peněžitého trestu je upraven trestním řádem v ustanoveních § 341 až § 345. Výkon peněžitého trestu se provádí z moci úřední a trestní řád je svěřuje soudu, kterým byl tento trest uložen. Podstatnou změnou oproti předešlé úpravě je možnost vymáhání uloženého trestu.

Jakmile se stane rozsudek vykonatelný, vyzve předseda senátu odsouzeného, aby částku peněžitého trestu zaplatil do 15 dnů s tím, že v opačném případě bude jeho zaplacení vymáháno. Tuto lhůtu je možno prodloužit prostřednictvím institutu odkladu výkonu peněžitého trestu, avšak nejvýše do tří měsíců ode dne, kdy trestní příkaz nabyl právní moci. Předseda senátu může rovněž rozhodnout o splacení peněžitého trestu po částech.²⁸⁶

V případě, že odsouzený nezaplatí peněžitý trest řádně, včas a v souladu s důvody uvedenými v § 343 TR, nařídí předseda senátu, aby byl peněžitý trest vymáhán. Vymáhání peněžitého trestu se děje prostřednictvím výkonu rozhodnutí v civilním řízení, anebo v exekučním řízení dle exekučního řádu.²⁸⁷ Peněžitý trest se vymáhá v případě, že nedojde ke zmaření priznaného nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Toto omezení odpadá, jestliže poškozený nepřikročí k vymáhání svého nároku do tří měsíců od právní moci rozsudku, jímž byl peněžitý trest uložen. Uvedené řešení je dle mého názoru velmi efektivní a domnívám se, že může napomoci odbřemenění věznic od náhradních trestů odnětí svobody, které byly dříve automaticky

²⁸⁵ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016.* Praha: Legex, 2016, s.116.

²⁸⁶ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání.* Praha: Leges, 2014, s.281.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 259.

nařizovány, jestliže odsouzený peněžitý trest nezaplátil. Úspěšnost a efektivnost zmíněného institutu však půjde sledovat až s delším časovým odstupem.

Z praxe je patrné, že soudy však ve své praxi ukládají peněžitý trest minimálně, ačkoliv jej lze zejména v případech přečinů považovat za vhodnou alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Také Nejvyšší soud v závěrech materiálu R 9/2014 – Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2014²⁸⁸ poukázal na některé nedostatky v oblasti ukládání peněžitého trestu. Dle provedeného průzkumu jsou vyšší peněžitě tresty ukládány spíše výjimečně, což se projevuje i v nevyužívání trestním zákoníkem zvýšené výměry náhradního trestu až na čtyři léta. Trestní kolegium upozornilo na skutečnost, že vyšší peněžitě tresty přicházejí v úvahu zejména v rozsáhlé hospodářské a majetkové trestné činnosti, kde lze využívat i ustanovení § 68 odst. 4 TZ o možnosti stanovení příjmu pachatele, jeho majetku, výnosů z něj, jakož i jiných podkladů pro určení výše denní sazby, odhadem soudu.²⁸⁹

Nejčastěji postihovanou oblastí trestné činnosti, za kterou se udělují peněžitě tresty jsou zejména trestné činy v oblasti dopravy a v nepoměrně nižším zastoupení trestné činy spojené s finanční kriminalitou a korupcí.

6.3.2 Zahlazení odsouzení

Podobně jako u některých jiných alternativních trestů, tak i u trestu peněžitého, zákon spojuje jeho řádné vykonání se zahlazením odsouzení, tj. s tím, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen. Avšak na rozdíl od trestu obecně prospěšných prací tato fikce nenastává při vykonání peněžitého trestu vždy, nýbrž jen v případech, kdy byl peněžitý trest uložen za přečin spáchaný z nedbalosti.²⁹⁰ V ostatních případech se odsouzení k peněžitému trestu zahlazuje výrokem soudu za podmínek § 105 odst. 1 písm. e) TZ.

²⁸⁸ Sp. zn. Ts 43/2014.

²⁸⁹ VLACH, J., ROZUM, J., TOMÁŠEK, J. *Problémy a analýzy k problematice peněžitého trestu*. Praha: IKSP, 2015, č. 4, s. 21.

²⁹⁰ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.276-277.

6.3.3 Peněžitý trest v zahraničních úpravách

Peněžitý trest patří mezi nejčastěji využívané alternativní tresty v Evropě. Nejčastěji je tento druh trestu preferován v sousedním Německu a Rakousku. Většina států využívá peněžitý trest zejména u drogových deliktů a méně závažných trestných činů proti majetku. Peněžitý trest není využíván u násilné trestné činnosti.²⁹¹

Jako inspiraci pro českou úpravu de lege lata by mohlo jednoznačně sloužit Německo. Obecné německé trestní právo je založeno na dvou druzích trestních sankcích (podmíněný a nepodmíněný) a peněžitý trest. Německé právo je tedy založeno na dvojkolejnosti trestních sankcí.²⁹²

Německé vězeňství zaznamenalo již v roce 1969 významnou reformu trestního práva, kdy byl peněžitý trest zaveden jako prioritní trestní sankce. Upřednostnění peněžitého trestu před krátkodobými tresty v praxi vyvolalo významný pokles počtu trestu odnětí svobody.

V Německu je výše denní sazby u peněžitého trestu závislá na osobní a finanční situaci pachatele. Konkrétní výše se pohybuje od 1 až 30 000 EUR, přičemž denních sazeb lze uložit nejméně pět, a jestliže zákon nestanoví něco jiného, nejvýše 360 000 EUR. Peněžitý trest lze hradit v peněžitých splátkách. V případě, že se nepodaří vymoci peněžitý trest, dochází k přeměně na trest odnětí svobody, přičemž jedné denní sazby odpovídá jeden den odnětí svobody.²⁹³ V některých spolkových zemích je umožněno orgánům činným v trestním řízení uložit odsouzenému namísto náhradního odnětí svobody náhradní trest ve formě obecně prospěšných prací, což je obdoba ustanovení § 69 odst. 2 českého trestního zákoníku, podle kterého jestliže pachatel ve stanovené lhůtě nevykoná peněžitý trest, může jej soud přeměřit:

- za podmínek § 60 odst. 1 TZ v trest domácího vězení,

²⁹¹ ALBRECHT, H.J. *Sanction policis and alternative measures to incarceration*. European experiences with intermediate and alternative criminal penalties. 2009. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://unafei.or.jp>, s. 33-34.

²⁹² SUBRAMANIAN, R., SHAMES: *Sentencing and Prison Praxtices in Germany and the Netherlands. Implications for the United States*. 2013. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://aarchive.vera.org/sites>, s. 8.

²⁹³ ALBRECHT, H.J. *Sanction policis and alternative measures to incarceration*. European experiences with intermediate and alternative criminal penalties. 2009. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://unafei.or.jp>, s. 33-34.

- v trest obecně prospěšných prací.²⁹⁴

Rakouská úprava rozlišuje základní tresty (trest odnětí svobody) a peněžitý trest. Mezi vedlejší tresty pak řadíme propadnutí majetku a ztrátu úřadu.²⁹⁵

Ustanovením § 19 odst. 1 rakouského trestního zákona se vyměřuje peněžitý trest v denních sazbách, přičemž výše je stanovena dle individuálních poměrů pachatele. Rozdílem oproti naší úpravě je jednoznačně zakotvení peněžitého trestu u každé skutkové podstaty, která peněžitý trest připouští, stejně tak je stanoven maximální počet denních sazeb. Zákonodárce zohledňuje i typovou závažnost konkrétního trestného činu. Výše denní sazby se pohybuje v rozmezí od 4 až 5 000 EUR.²⁹⁶ Oproti české právní úpravě tak rakouský trestní zákon propojuje výši peněžitého trestu s výší náhradního trestu odnětí svobody.

Rakouské ustanovení § 37 zakotvuje povinnou přednost peněžitého trestu před krátkodobým trestem odnětí svobody, konkrétně pak u trestných činů, za které je možno uložit trest odnětí svobody nejvýše na pět let. Za splnění podmínek odstavce dva uvedeného paragrafu je povinně nahrazován trest odnětí svobody i u závažnějších trestných činů.²⁹⁷

Nizozemsko ukládá peněžitý trest (stejně jako u nás) samostatně, tak i spolu s trestem odnětí svobody či s obecně prospěšnými pracemi. V trestním zákonu Nizozemska je peněžitý trest ukládán celkovou částkou, nikoliv denními sazbami jako například v Německu a Rakousku. Ustanovení § 23 trestního zákoníku spojuje maximální výši peněžitého trestu s rozdělením do šesti kategorií. Minimální výše je obecně stanovena na 3 eura.²⁹⁸

Délka náhradního odnětí svobody je stanovena v celých dnech, týdnech nebo měsících. Trvá nejméně jeden den a nejvýše jeden rok.²⁹⁹

²⁹⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění.

²⁹⁵ Rakouský trestní zákon. Přístupno [online 05-09-2018] z: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-at-en.do

²⁹⁶ § 39 rakouského trestního zákoníku, (online) https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-at-en.do

²⁹⁷ Rakouský trestní zákon. Přístupno [online 05-09-2018] z: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-at-en.do

²⁹⁸ Nizozemský trestní zákoník. Přístupno [online 05-09-2018] z: http://www.ok.cz/iksp/docs/328_1.pdf

²⁹⁹ § 24c odst. 3 tamtéž

Po prostudování zahraničních úprav se domníváme, že způsob ukládání peněžitého trestu pomocí systému denních sazeb je v naší právní úpravě zvolen velmi vhodně. Rovněž jsme přesvědčeni, že úprava představuje transparentní a spravedlivé vyměření. V budoucnu bychom doporučili zaměřit se na využití vhodných zajišťovacích institutů (zejména zajištění peněžitého trestu) ve smyslu § 344a a násled. trestního řádu a také na ukládání peněžitého trestu ve splátkách, a to již ve výroku odsuzujícího rozsudku ve smyslu § 68 odst. 5 TZ.

Uložení náhradního trestu odnětí svobody není v naší úpravě bezprostředně navázáno na počet ukládaných denních sazeb, jak je tomu například v Německu a v Rakousku. Toto je mezera, kterou by bylo vhodné doplnit do stávající úpravy. Další možnou inspirací by mohla být možnost zavést povinnou přednost peněžitého trestu před krátkodobým trestem odnětí svobody. Je třeba stanovit povinnou přednost vůči podmíněnému trestu odnětí svobody, který je u nás nadužíván, neboť se ukládá v 60 až 70 % všech odsouzení.

K problematice si dovolíme citovat profesora práva Šámala, který uvádí, že *„důležitým faktorem je seznamování soudců s výhodami ukládání peněžitého trestu a dalších alternativních trestů i odklonů. (...) vhodným nástrojem pro dosažení cíle může být rovněž provádění komparací fungování trestní politiky v zahraničí a jejich následná implementace do našeho právního řádu.“*³⁰⁰

V srpnu 2018³⁰¹ poslal do vnějšího připomínkového řízení ministr spravedlnosti návrh zákona, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Hlavním cílem je podpora zvyšování počtu uložených peněžitých trestů. Jak uvádí předkládací zpráva k návrhu zákona: *„V oblasti trestního práva procesního je třeba se zmínit o prodloužení lhůt pro placení peněžitého trestu a pak zejména o změně orgánu příslušného k jeho vymáhání. Návrh přichází s tím, že peněžité tresty by byly vybírány soudy, vymáhány by pak ale byly v rámci kompetenční dělené správy celním úřadem. Tato změna se pak navrhuje u všech justičních pohledávek, jejichž správa placení se řídí daňovým řádem. Zavedením kompetenční dělené správy tak*

³⁰⁰ ŠÁMAL, P.: Srovnání ukládání peněžitých trestů v České republice a ve vybraných evropských státech. *Státní zastupitelství 2/2017*. Praha: Wolters Kluwer. s. 11.

³⁰¹ Konkrétně 28. 8. 2018.

dojde k tomu, že vymáhání justičních pohledávek přejde do gesce orgánu, který je pro výkon této činnosti úzce specializovaný, a je proto dán větší předpoklad úspěšnosti celého procesu.“³⁰² Legislativní proces návrhu zákona do doby dokončení této práce nebyl ukončen.³⁰³ Další vývoj návrhu zákona bude autorkou práce nadále sledován.

6.4 Podmíněné odsouzení

Podmíněné odsouzení představuje významný prostředek převýchovy, která působí především na pachatele méně závažných trestných činů a je zároveň tradiční alternativou k uvěznění. Na našem území byla do právního řádu zavedena zákonem č. 562/1919 Sb. z. a. n., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění.³⁰⁴ V posledních dvaceti letech se právní úprava podmíněného odsouzení upravila celkem čtyřikrát. Poprvé v roce 1997 novelou č. 253/1997 Sb., kdy byla zavedena varianta podmíněného odsouzení s dohledem, podruhé v roce 2001, kdy novelou č. 265/2001 Sb., došlo ke změnám v aplikaci tohoto opatření a jeho výkonu, potřetí v roce 2009, kdy v rámci rekodifikace došlo k právní úpravě podmíněného odsouzení, a po čtvrté v roce 2011, kdy novelou č. 181/2011 Sb., byly doplněny další formy reparační povinnosti podmíněně odsouzeného.³⁰⁵ Dle Kratochvíla zaujímá podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody významné postavení v sankčním systému českého trestního práva, z pohledu aplikační praxe dokonce dominantní.³⁰⁶

Šámal uvádí, že „právní povaha podmíněného odsouzení byla vždy v trestněprávní nauce poněkud sporná, neboť podmíněné odsouzení není a ani v minulosti nebylo v trestních zákonech zařazeno přímo do výčtu trestů.“³⁰⁷ Šámal jej tedy nepovažuje za samotný druh trestu, spíše za formu odnětí svobody.³⁰⁸ Na tuto problematiku se však pohledy různí.

³⁰² Přípomínkové řízení k návrhu zákona 165/2017-LO-SP. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNB43BTD2Q>

³⁰³ Pozn. Přípomínkové řízení probíhá do 25. září 2018.

³⁰⁴ SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření.* Praha: Novatrix, 2009, s. 101-102.

³⁰⁵ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě.* 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.224.

³⁰⁶ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část.* 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s.570.

³⁰⁷ ŠÁMAL, P. A kol. *Trestní zákoník I. Obecná část. Komentář.* 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 779-790.

³⁰⁸ Tamtéž.

Solnař argumentuje, že „*podmínečné odsouzení je zvláštní formou zproštění výkonu trestu, který byl uložen, či zvláštní způsob vyměření trestu, odklad trestu nebo zvláštní způsob trestu.*“³⁰⁹ Přikláníme se tedy k názoru, že se jedná o odklad trestu nebo zvláštní způsob výkonu trestu. De lege lata jsou pro posouzení právní povahy podmíněného odsouzení významná ustanovení trestních zákonů.

Prvním z nich je § 24 odst. 1 ZSM a druhým je ustanovení § 52 odst. 2 TZ, v němž jsou podmíněná odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem uvedeny jako samostatný druh trestních opatření. Trestní zákoník tedy pojímá podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem jako dvě zvláštní varianty (formy či typy) trestu odnětí svobody, nikoli jako samostatný druh trestu.³¹⁰ Ščerba uvádí, že „*vzhledem k odlišnému přístupu trestního zákoníku a zákona o soudnictví ve věcech mládeže je právní úprava institutu podmíněného odsouzení v současném trestním právu pojímána schizofrenně.*“³¹¹

Podle § 52 odst. 2 TZ je podmíněné odsouzení jednou z forem trestu odnětí svobody. Jeho podstata nespočívá v tom, že by se podmíněně odkládalo vyslovení viny a uložení trestu. Naopak pachatel je pravomocně uznán vinným a za spáchaný trestný čin je mu uložen trest odnětí svobody v určité délce. Odkládá se a posléze se fakticky promíjí výkon tohoto trestu, vyhoví-li odsouzený stanoveným podmínkám.³¹²

Obdobně jako u ostatních alternativních trestů je i zde velkým přínosem zachování pracovních, rodinných a sociálních vazeb podmíněně odsouzeného. Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud sice uloží trest odnětí svobody, avšak nepřistoupí k jeho výkonu, resp. výkon odkládá na zkušební dobu. Výchovné působení na pachatele je založeno na pohružce výkonem trestu odnětí svobody. Dle Sotoláře má „*uložený trest odnětí svobody funkci určité výstrahy pro odsouzeného, jaké následky by mělo porušení jeho povinností v průběhu zkušební doby. Jestliže podmíněně odsouzený tuto výstrahu respektuje a všem stanoveným podmínkám vyhoví, trest odnětí svobody není vykonán, takže spíše než*

³⁰⁹ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření.* Praha: Novatrix, 2009, s. 104.

³¹⁰ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě.* 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 225.

³¹¹ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě.* 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 226.

³¹² KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část.* 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 570.

*o podmíněném odsouzení, resp. podmíněném odložení výkonu trestu odnětí svobody, by bylo na místě hovořit o jeho podmíněném prominutí*³¹³ S tímto názorem se ztotožňujeme. Rovněž souhlasíme s tvrzením Solnaře, který zastává názor, že „*povaze podmíněného odsouzení ve formě obvyklé u nás nejlépe odpovídá pokládat je za samostatnou instituci – zvláštní druh trestu.*“³¹⁴ Uvedené tvrzení je logickým vyústěním institutu jako plnohodnotného alternativního trestu v užším slova smyslu.

Podmíněné odsouzení se dle českého trestního zákoníku může týkat výhradně trestu odnětí svobody, nelze tedy podmíněčně odložit výkon jiného trestu.

Na tomto místě si dovoluujeme vyslovit otázku jaké jsou právní důsledky – přesněji jakým způsobem, v porovnání s trestem odnětí svobody, působí tento trest na hodnoty podmíněně odsouzeného a jaké povinnosti a omezení tím vznikají. Na naši otázku odpovídá Ščerba následujícím způsobem: „*Zatímco nepodmíněný trest odnětí svobody přímo postihuje a omezuje osobní svobodu odsouzeného a odsouzenému vzniká povinnost strpět vymezenou dobu pobyt ve věznici, podmíněné odsouzení pouze v určité míře omezuje svobodné rozhodování odsouzený o vedení jeho života,, když odsouzenému vzniká povinnost vést řádný život a popř. též dodržovat určitá specifická omezení a povinnosti či respektovat povinnosti a omezení vyplývající z dohledu probačního úředníka*“.³¹⁵ S tímto názorem nezbývá než souhlasit.

Právní povaha podmíněného odsouzení není zcela jednoznačná, neboť tento institut lze považovat buď za „*samotný druh trestu, anebo za zvláštní způsob výměry trestu, za zvláštní formu zproštění uloženého trestu, za odklad uloženého trestu, za zvláštní formu výkonu trestu nebo za zcela zvláštní institut existující vedle trestů a ochranných opatření.*“³¹⁶

³¹³ SOTOLÁŘ, A. A KOLEKTIV. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha. C.H.Beck. 2000, s. 276-277.

³¹⁴ SOLNAŘ, V. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix. 2009, s. 104.

³¹⁵ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 212.

³¹⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha: Linde. 2012, s. 1011.

6.4.1 Hmotněprávní úprava

Právní úprava tzv. prostého podmíněného odsouzení, tj. podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody (bez uložení dohledu) je obsažena v § 81 až § 83 TZ.

Podle § 81 odst. 1 TZ „*může soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má se důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu, tj. výkonu trestu odnětí svobody.*“³¹⁷ Z uvedené citace je patrné, že oproti předchozí úpravě TZ z roku 1961 došlo k rozšíření možnosti aplikovat podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody. Předchozí úprava umožňovala odložení u trestu odnětí svobody nepřevyšující dva roky, zatímco nyní je zakotvena možnost tří let. Zkušební doba slouží k tomu, aby se ověřilo, zda je opodstatněna prognóza budoucího řádného chování obviněného, tj. zda k dosažení účelu trestu skutečně postačila pouze hrozba výkonu trestu.³¹⁸ Pohrůžka výkonem trestu je jednoznačně výrazem výchovného působení trestního práva.

Na rozdíl od ostatních alternativních opatření není podmíněčné odsouzení vázáno na určitou kategorii trestných činů vymezenou typovou závažností, tj. horní hranicí trestní sazby. Rozhodující je konkrétní závažnost spáchaného činu a z něj odvozená konkrétní výměra ukládaného trestu odnětí svobody.

O uložení tohoto trestu může soud teoreticky uvažovat u všech trestných činů, jejichž dolní hranice trestní sazby nedosahuje 12 let, neboť za pomoci mimořádného snížení trestu odnětí svobody (§ 58 TZ) lze dosáhnout konkrétní výměry nepřevyšující 3 roky. I mimo postup dle § 58 TZ lze podmíněně odložit výkon trestu u zvláště závažných zločinů např. zabití (§ 141 odst. 1), znásilnění (§ 185 odst. 2) nebo loupeže (§ 173 odst. 1). Výše uvedené skutečnosti svědčí o velké aplikační univerzálnosti, kterou tento trest disponuje, což se promítá i do

³¹⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon, v platném znění.

³¹⁸ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Legex, 2016, s.130.

častého využívání ze strany soudů jako určité výstrahy před závažnými důsledky, které by pro podmíněně odsouzené mělo další pokračování v trestné činnosti.³¹⁹

Druhá podmínka pro postup, kterým soud podmíněně odloží výkon trestu odnětí svobody, zároveň vyjadřuje materiální podstatu podmíněného odsouzení, důvod jeho existence v systému trestního práva. Soud musí dospět k závěru, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není zapotřebí trest odnětí svobody vykonávat, a to vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje a vzhledem k okolnosti případu (§ 81 odst. 1 TZ). Soud tedy musí zhodnotit všechny podstatné aspekty daného činu. Při podmíněném odsouzení soud stanovuje zkušební dobu, a to v délce jednoho do pěti let, u mladistvých pachatelů od jednoho do tří let. Tato doba začíná běžet právní mocí odsuzujícího rozsudku. Délka zkušební doby je stanovena v závislosti na povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a délce uloženého trestu odnětí svobody.

Jak už bylo zmíněno výše, základní povinností podmíněně odsouzeného pachatele je vedení řádného života v průběhu zkušební doby. Povinnost vést řádný život je v českém právu spojena hned s několika alternativami, např. s odklonem v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání, s alternativou k potrestání v podobě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem či s trestem obecně prospěšných prací. Povinnost vést řádný život ve zkušební době tak primárně předpokládá, že pachatel nespáchá další trestný čin. I když z judikatury je zřejmé, že spáchání nového trestného činu nemusí vést nutně k závěru, že podmíněně odsouzený nevedl řádný život.³²⁰

Součástí vedení řádného života by mělo rovněž být odstranění všech negativních příčin, které vedly ke spáchání trestného činu, za nějž byl pachatel odsouzen. Jedná se o např. léčení ze závislosti, léčení syndromu patologického hráčství, rozvázání styku s osobami, které měly na pachatelovo chování jednoznačně negativní vliv apod. Je třeba zdůraznit, že porušení některého z uvedených kritérií musí vést nutně k závěru, že pachatel se neosvědčil.

³¹⁹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Legex, 2016, s.228.

³²⁰ Srov. č. 87/1953 a č. 19/1976 Sb. roz. tr.

Dle § 82 odst. 2 TZ je umožněno soudu, aby podmíněně odsouzenému zkušební dobu zostřil uložením přiměřených omezení a přiměřených povinností dle § 48 odst. 4 TZ. Jedná se například o uložení povinnosti nahradit dle svých sil škodu nebo odčinit nemajetkovou újmu, kterou způsobil trestným činem. Kromě přiměřených omezení a povinností může soud podmíněně odsouzenému v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit také některé z výchovných opatření.³²¹

Kontrolu nad chováním podmíněně odsouzeného mohou vykonávat dva subjekty. Tím prvním je probační úředník, kterého tímto úkolem může pověřit předseda senátu, jestliže dospěje názoru, že s ohledem na povahu uložených omezení a způsob chování podmíněně odsouzeného je tento způsob kontroly nutný. Jestliže předseda soudu nevyužije tuto možnost probačního úředníka, vykonává kontrolu sám.

Jestliže po uplynutí zkušební doby soud dospěje k názoru, že odsouzený v celém jejím průběhu vedl řádný život, dodržoval případně uložené přiměřené omezení a povinnosti a splnil uloženou povinnost, vysloví usnesení, že odsouzený se ve zkušební době osvědčil (§ 83 odst. 1 TZ). Takové rozhodnutí může se souhlasem státního zástupce učinit také předseda senátu (§ 330 odst. 4 TŘ), lze ho vydat až po skončení celé zkušební doby, tedy nelze zkrátit zkušební dobu předčasným vyslovením toho, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Právní mocí rozhodnutí o tom, že se podmíněně odsouzený osvědčil, zaniká právo státu nařídít výkon podmíněně odloženého trestu odnětí svobody. Zároveň vzniká fikce neodsouzení, tj. na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen.³²²

V opačném případě, tj. je-li prokázáno, že byla porušena některá z povinností, má soud rozhodnout o tom, že se podmíněně odložený trest vykoná, tj. nařídí se výkon trestu. V takovém případě musí soud rozhodnout o způsobu výkonu trestu, tj. rozhodne o zařazení odsouzeného do některého ze čtyř typů věznic podle § 56 TZ.

V praxi může nastat situace, kdy soud zůstane po období jednoho roku od skončení zkušební doby nečinný a nerozhodne způsobu shora označenými. Jestliže

³²¹ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Legex, 2016, s. 228.

³²² § 83 odst. 4 TZ.

vina nelpí na podmíněně odsouzeném, nastáván tzv. fikce osvědčení se dle § 83 odst. 3 TZ, která plnohodnotně nahrazuje obdobný výrok soudní moci s důsledky uvedenými v ustanovení § 83 odst. 4 TZ.³²³

6.5 Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem

Institut podmíněného odsouzení s dohledem byl do českého trestního práva zaveden novelou č. 253/1997 Sb., s účinností od 1. 1. 1998, a to společně s institutem podmíněného upuštění od potrestání s dohledem. Od tohoto okamžiku se zároveň datuje zavedení prvků probace do českého trestního práva, neboť jak podmíněné odsouzení s dohledem, tak i podmíněné upuštění od potrestání s dohledem či podmíněné upuštění od potrestání s dohledem beze zbytku vykazují podstatné znaky probace v tzv. užším smyslu.

Podstatou podmíněného odsouzení s dohledem je to, že výkon uloženého trestu odnětí svobody je podmíněně odložen na zkušební dobu, v jejímž průběhu je pachatel vystaven dohledu probačního úředníka. Oproti prostému podmínečnému odsouzení dle § 81 odst. 1 TZ jde tedy o přísnější institut, který je navíc spojen s intenzivnějším výchovným působením na pachatele směřujícím k jeho resocializaci. Podmíněné odsouzení s dohledem je pro ty pachatele, jejichž osobnost je narušena výraznějším způsobem a jehož chování je nutno v průběhu zkušební doby intenzivně kontrolovat.³²⁴

6.5.1 Hmotně právní úprava

Současná právní úprava podmíněného odkladu výkonu trestu s dohledem je zakotvena v ustanoveních § 84 a násled. TZ. Základní podmínky jsou stejné jako u prostého podmíněného odsouzení, tj. soud uloží pachateli trest odnětí svobody, jehož konkrétní výměra nepřesáhla tři roky, a dospěl k závěru, že k působení pachatele, aby vedl řádný život, není potřeba výkonu trestu, a to vzhledem k osobě pachatele a jeho poměrům. Na rozdíl od prostého podmínečnému odsouzení má však soud za to, že je třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči. Za předpokladů stanovených v § 81 odst. 1 s tím,

³²³ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 240.

³²⁴ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 241.

že navíc (a v tom je podstata tohoto trestu) je třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době. Proto současně s podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, soud vysloví pachateli dohled. Na výkon dohledu se použije ustanovení § 49 až § 51 TZ. Zkušební doba je stanovena na jeden rok až pět let. Její běh začíná právní mocí rozsudku.³²⁵

Základem účelu dohledu je snaha o kontrolu chování pachatele, pokusit se o zamezení recidivy a zároveň tak chránit společnost. Dále pak individuálně pomáhat, motivovat a odborně vést pachatele k řádnému životu. Podmíněně odsouzený je povinen dodržovat zákonné povinnosti vyplývající z dohledu dle § 50 TZ, a naopak probační úředník musí plnit a respektovat povinnosti a oprávnění, jímž je zákon obdařil (§ 51 TZ). Hlavním nástrojem při formování podmíněně odsouzeného by měly být profesionální rozhovory a vymezení podmínek plánu tzv. probačního dohledu a jeho realizace.³²⁶ Účelem dohledu je sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a dále pak odborné vedení a pomoc s cílem zajistit, aby pachatel vedl v budoucnu řádný život.

V ostatním lze o podrobnostech odkázat na pojednání o podmíněném odsouzení.

6.6 Peněžité opatření jako sankce ukládaná mladistvým pachatelům

Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu představuje specifické trestní opatření, které rovněž splňuje požadavky kladené na alternativní tresty, v tzv. užším pojetí. Z tohoto důvodu bude zmíněný alternativní trest ve stručnosti zmíněn. Jedná se o samostatný druh trestní sankce, která se uplatňuje pouze v oblasti mladistvých delikventů v rámci ZSVM³²⁷ (§ 28 - § 30), neboť dle TZ lze podmíněně odložit pouze výkon trestu odnětí svobody.

³²⁵ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2012, s.574.

³²⁶ JELÍNEK, J. A KOLEKTIV. *Trestní právo hmotné. I*. Praha. Leges. 2009. s. 372.

³²⁷ Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.

Ustanovení § 28 přímo vymezuje: „*Soud pro mládež může podmíněně odložit výkon peněžitého opatření,*

- a) *jestliže vzhledem k osobě mladistvého, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu, nebo*
- b) *jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.*³²⁸

Principiálně představuje opatření stejný model jako podmíněčné odsouzení, a proto, i když se jedná o samostatný institut, existuje úzké sepjetí s ustanoveními týkajícími se peněžitých opatření, neboť soud pro mládež primárně rozhodne o uložení peněžitého opatření, jehož výkon za podmínek § 30 odst. 1 ZSVM odloží.

Peněžité opatření se ukládá v zásadě za stejných podmínek, jako trestní zákoník stanoví pro ukládání peněžitého trestu dospělým pachatelům. Jedinou, avšak podstatnou podmínkou je to, že mladistvý musí být v době rozhodnutí soudu výdělečně činný, anebo uložení tohoto trestního opatření umožňují majetkové poměry mladistvého.³²⁹

Dospělým pachatelům je snížena výměra peněžitého opatření, neboť soud pro mládež může mladistvému uložit peněžité opatření v rozsahu 10 do 365denních sazeb, přičemž výše jedné dávky může být stanovena od 100 Kč do 5 000 Kč.³³⁰ Celková suma se tak může pohybovat od 1 000 Kč do 1 825 000 Kč.

Ustanovení § 27 odst. 4 ZSVM uvozuje: „*Náhradní trestní opatření stanoví soud pro mládež až na jeden rok. Náhradní trestní opatření nesmí však ani spolu s uloženým odnětím svobody přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle § 31 odst. 1.*“³³¹ Citované ustanovení tak předpokládá zvláštní možnost přeměny peněžitého opatření. Soud pro mládež tak může po právní moci rozhodnutí o uložení peněžitého opatření a po vyjádření mladistvého rozhodnout o tom, že jeho zaplacení nebo nevykonaný zbytek bude nahrazen tím, že mladistvý odsouzený

³²⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., ZSVM.

³²⁹ § 27 odst. 1 ZSVM.

³³⁰ § 27 odst. 2, 3 ZSVM.

³³¹ § 27 odst. 4 ZSVM.

vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu dle § 17 odst. 1 a 2 ZSVM.

6.6.1 Peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže jako samostatný druh trestního opatření upravuje institut peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu.³³² Na rozdíl od dospělých pachatelů lze mladistvým pachatelům podmíněně odložit nejen odnětí svobody, ale rovněž peněžitě opatření. Podmínky jsou zakotveny v ustanovení § 28 odst. 1 ZSVM tak, že „(...)“:

- a) *jestliže vzhledem k osobě mladistvého, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu, nebo*
- b) *jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.*³³³

Součástí výroku o podmíněném odložení peněžitě opatření musí být stanovení zkušební doby, a to až na tři léta, která počíná běžet právní mocí rozsudku. Dolní hranice zkušební doby není stanovena, avšak jen zcela výjimečně by měla trvat méně než šest měsíců, neboť během kratší doby by bylo obtížné učinit objektivní názor na to, zda se mladistvý osvědčil. I zde platí podmínka vedení řádného života, vyhovění stanoveným podmínkám. Pokud tak mladistvý učiní, soud pro mládež vysloví, že se mladistvý osvědčil, v opačném případě soud rozhodne, že se peněžitě opatření vykoná (§ 30 odst. 1 ZSVM). Specifickým důvodem pro rozhodnutí o tom, že se peněžitě opatření vykoná, může být také odvolání záruky za nápravu mladistvého ze strany subjektu, který tuto záruku poskytl. Rozhodne-li soud o tom, že se peněžitě opatření vykoná, musí zároveň rozhodnout o náhradním trestním opatření odnětí svobody pro případ, že peněžitě opatření nebude vykonáno.³³⁴ Přitom i zde připadá v úvahu nahrazení peněžitě opatření

³³² § 28 a násled. ZSVM.

³³³ § 28 odst. 1 písm.a,b) ZSVM.

³³⁴ § 30 ods.t 5 ZSVM.

vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu nebo vykonáním společensky prospěšné činnosti v rámci výchovné povinnosti.

Uvedená forma alternativy může být vhodnou sankcí zejména v případech méně závažné majetkové trestné činnosti.

6.7 Hodnocení empirickými výzkumy

S ohledem na výše uvedené se na tomto místě budeme zabývat otázkami praktické realizace využívání alternativních trestů. V rámci výzkumného projektu IKSP nazvaného „Teoretické a trestně politické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí,“³³⁵ kde byla mimo jiné analyzována právní úprava vybraných alternativních trestů v užším pojetí. Jednou z klíčových otázek výzkumu bylo zjištění názorů a praktických zkušeností soudců, státních zástupců a probačních úředníků. Technika sběru dat byla založena na dotazování, konkrétně ve formě dotazníků.³³⁶

Překvapivým zjištěním byl fakt, že zmínění respondenti z hlediska celkové úrovně hodnotili lépe starý trestní zákoník než nový, nicméně škálu trestů alternativních považovali za dostačující. Nešlo přehlédnout ani zjištění, že část soudců i státních zástupců považuje spolupráci s Probační a mediační službou za faktor prodlužující trestní řízení. I když trestní řád obsahuje požadavek na co nejrychlejší projednání trestních věcí, tak byl vysloven odborný názor, že hledisko individualizace je důležitější než hledisko rychlosti.

6.7.1 Domácí vězení

Velmi pozitivně bylo hodnoceno zavedení trestu domácího vězení. Je považován za přísnou sankci, který ale na rozdíl od trestu odnětí svobody nepřetrhává sociální vazby mezi odsouzeným a jeho blízkými a umožňuje mu udržet si zaměstnání. Za důležitý předpoklad řádného výkonu tohoto trestu je však zavedení systému elektronického monitoringu, který stát nebyl schopen v té době, tedy po pěti letech účinnosti zavést. Tento názor vyslovil i Nejvyšší soud:

³³⁵ Tento projekt byl realizován ve spolupráci výzkumných pracovníků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci s odborníky v oblasti trestního práva a trestní politiky působícími na Filozofické fakultě UK v justici. Byl schválen Grantovou agenturou ČR na období let 2012 až 2015 pod č. P408/12/2209.

³³⁶ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 9.

„K účinnému ukládání a zejména výkonu trestu domácího vězení je třeba urychleně zavést elektronickou kontrolu odsouzených, jejíž neexistence je hlavním limitujícím důvodem pro častější ukládání trestu domácího vězení, přičemž u některých soudů jde o tak zásadní nedostatek, že se pro něj tyto soudy obávají tento trest uložit, v důsledku něhož není tento trest některými soudy vůbec ukládán.“³³⁷ Respondenti (45 % soudců a 34,1 % státních zástupců) rovněž poukazovali na komplikace v oblasti přeměny trestu domácího vězení v trest odnětí svobod dle § 61 TZ či nevhodnost pachatelů, kterým by bylo možno tento trest umožnit. Ze stran probačních úředníků zněly kritické hlasy o nevhodném ukládání tohoto trestu bez předchozího šetření Probační a mediační službou, která může předběžným šetřením vést k lepší vykonatelnosti tohoto trestu a k menšímu počtu přeměn na trest náhradní.³³⁸

Domácí vězení bylo v roce 2017 uloženo v 0,2 % případů (tedy u 94 osob) z celkového počtu 55 705 odsouzených osob.³³⁹ Tyto mizivé počty hovoří za vše.

6.7.2 Obecně prospěšné práce

Respondenti se zcela rozcházel při hodnocení právní úpravy trestu obecně prospěšných prací a napadali novelu provedenou zákonem č. 330/2011 Sb. a zákonem č. 390/2012 Sb. Velmi kritizována byla právní úprava přeměny tohoto trestu v trest odnětí svobody, která byla navíc doplněna i o možnost přeměny na trest domácího vězení či trest peněžitý.³⁴⁰ „Tvůrcům zákona bylo vyčítáno, že tímto způsobem „nevýchovně“ nahrazují jednu alternativu alternativou druhou.“³⁴¹ S tímto názorem se shodují i odborníci z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, kteří vyslovili názor, že takový postup může vyvolat pocit beztrestnosti. Jako praktický problém vidí soudci a státní zástupci k obligatornímu vyžádání zprávy probačního úředníka k uložení trestu dle § 314e odst. 3 trestního řádu

³³⁷ Trestní kolegium Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014, sp. zn. Ts 43/2012.

³³⁸ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 123 – 124, 130.

³³⁹ Důvodová zpráva k návrhu zákona Zákon, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

³⁴⁰ § 65 odst. 2 písm. a), b) TZ.

³⁴¹ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 124.

v případech, kdy je trest obecně prospěšných prací ukládán trestním příkazem. Probační úředníci však změny přivítali.³⁴²

Oproti původnímu znění nového trestního zákoníku došlo k prodloužení doby na vykonání uloženého trestu obecně prospěšných prací z jednoho na dva roky, což se setkalo se značnou kritikou. Bylo zaznamenáno, že někteří klienti páchají majetkovou trestnou činnost přímo na pracovišti, tedy ke škodě poskytovatele či podvádějí prostřednictvím „náhradníků“. Bylo diskutováno o zvýšení výměru trestu obecně prospěšných prací na 400 hodin (dřívější úprava). Jedním z rozhodujících bodů je také zdravotní způsobilost obviněného.

Zásadní spokojenost dotazovaní vyjádřili s právní úpravou dohledu. Vymezením účelu dohledu, povinnosti pachatele, povinnosti i oprávnění probačních úředníků bylo hodnoceno jako přesnější. Problémem při praktické realizaci je spolupráce mezi soudy a Probační a mediační službou.³⁴³

Obecně prospěšné práce byly v roce 2017 uloženy v 10,7 % případů. Tedy u 5 982 osob z celkového počtu 55 705 odsouzených.³⁴⁴

6.7.3 Peněžitý trest

Největším problémem v rámci alternativních trestů je nevyužívání peněžitého trestu. Z výzkumu vyplývá, že na celkovém počtu ukládaných sankcí se jejich podíl ani po účinnosti trestního zákoníku nezměnil a je využíván omezeně. V letech 2010 až 2013 byl podíl mezi 3 až 5 % a četnost jejich ukládání se nadále snižuje. Na vině je nová právní úprava, kterou považuje za horší většina soudců (60 %) i státních zástupců (46,8 %).

Byla vyslovena nespokojenost s úpravou přeměny nevykonaného peněžitého trestu dle § 69 odst. 2 a 3 TZ. Významnou komplikací je vymáhání nezaplaceného peněžitého trestu před tím, než je možné přikročit k jeho přeměně v trest jiný (§ 343 trestního řádu). Stejně tak bylo namítáno ukládání peněžitého

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 125, 132 - 133.

³⁴⁴ Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

trestu v denních sazbách dle ustanovení § 68 TZ a bylo označeno na nepřehledné a nepraktické.³⁴⁵

Počet udělených peněžitých trestů naopak postupně stoupá, z 3798 v roce 2014 na 8128 v roce 2017. Tento druh trestu tak dostalo 14 procent odsouzených. Nejčastěji za řízení pod vlivem drog či alkoholu.

Jak uvádí důvodová zpráva k návrhu zákona ministerstva spravedlnosti „*důvody, pro které nejsou ukládány peněžitě tresty ve větší míře, bývají uváděny:*

- a) náročná porozsudková agenda spojená s vymáháním peněžitého trestu, která je vnímána jako časově zatěžující, vyčerpávající personální kapacity soudu a spojená s administrativními a finančními náklady;*
- b) komplikované přeměny peněžitého trestu na alternativní tresty před přeměnou na nepodmíněný trest odnětí svobody;*
- c) nutnost počítat výměru peněžitého trestu prostřednictvím denních sazeb;*
- d) nedostatečně zjištěné majetkové poměry pachatele, nízká míra navrhování tohoto druhu trestu ze strany státních zástupců;*
- e) peněžitý trest se neukládá z důvodu upřednostnění majetkového nároku poškozeného;*
- f) u řady pachatelů uložení peněžitého trestu neumožňují jejich aktuální majetkové poměry.*³⁴⁶

Peněžitý trest v aplikační praxi byl v roce 2017 na 14,59 % (podíl na počtu odsouzených v procentech), tedy uložen v 8 128 případech z celkového počtu odsouzených 55 705.³⁴⁷

6.7.4 Podmíněné odsouzení, problematika dohledu

Vzhledem k tomu, že v novém trestním zákoníku byla zpřesněna právní úprava dohledu, tak byla tato řešena a zároveň hodnocena obdobně jako předchozí. Soudci se vyjadřovali zejména k problematice jeho výkonu a vyjadřovali názor, že

³⁴⁵ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 125.

³⁴⁶ Zákon, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNB43BTD2Q>

³⁴⁷ Tamtéž

účinnost dohledu je zcela závislá na kvalitě práce probačních úředníků. Část státních zástupců požaduje současnou úpravu za ucelenější a propracovanější díky vymezení povinností a oprávnění probačního úředníka v ustanovení § 51 TZ. Lze konstatovat, že účel dohledu je v zákoníku vymezen vhodným způsobem.

Pravidla dohledu upravuje § 50 TZ a toto ustanovení považuje Probační a mediační služba za vyhovující, jasnou a usnadňující kontrolu klienta a jeho chování během zkušební doby. Jako největším problémem byla otázka spolupráce Probační a mediační služby se soudy. Kriticky se k ní vyjádřilo tři čtvrtiny všech respondentů. Velkým rozčarováním probačních úředníků je malá nebo žádná odezva na zprávy probačního úředníka ke klientům porušujících podmínky dohledu. „*Objevily se zkušenosti respondentů, že důvodem pro nařízení trestu odnětí svobody nemusí pro soud být velmi často ani další trestná činnost odsouzeného v průběhu dohledu. I takový jedinec se někdy překvapivě dočká osvědčení.*“³⁴⁸ Tyto tresty jsou někdy ukládány nevhodně a chyby jsou v typu pachatele, v podmínkách dohledu a délky stanovené zkušební doby. Chybějící motivace, neochota dostavovat se na konzultace, nezájem o spolupráci, změny trvalého bydliště odsouzených a další jsou prubířským kamenem celého systému.³⁴⁹

³⁴⁸ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 134.

³⁴⁹ SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014, s. 135.

7 Porovnání se slovenskou úpravou

Hned na úvod této kapitoly chceme upozornit na skutečnost, že se v následujícím textu nejedná o přesnou a úplnou komparaci slovenské právní úpravy v pravém slova smyslu,³⁵⁰ nýbrž se pokusíme najít odlišnosti a shody obou právních úprav alternativních sankcí v užším pojetí na základě porovnání platného znění vybraných ustanovení. Slovenská úprava bude vybrána z důvodu velké podobnosti obou zemí, neboť obě právní úpravy jsou si v mnoha oblastech velmi podobné, což lze logicky přičíst dlouhodobé historické a právní kontinuitě.

Ve Slovenské republice, stejně jako v ostatních zemích, je uplatnění alternativního řešení trestních věcí limitováno platnou právní úpravou. V podmínkách Slovenské republiky je systematika členění alternativních trestů téměř totožná s českou systematikou. Alternativní řešení trestních věcí se děje ve dvou rovinách jako:

1. *alternativní řešení trestních věcí v systému trestního práva:*
 - a) alternativní řešení trestních věcí v oblasti trestního práva hmotného (Trestného zákona – dále STZ),³⁵¹
 - b) alternativní řešení trestních věcí v oblasti trestního práva procesního (Trestného poriadku – dále STP).³⁵²
2. *alternativní řešení trestních věcí mimo systém trestního práva:*³⁵³
 - a) alternativní řešení trestních věcí prostřednictvím mediace,
 - b) alternativní řešení trestních věcí prostřednictvím probace.³⁵⁴

Pokud chceme pojednávat o alternativních trestech v užším smyslu (tak jak bylo zmiňováno v předchozím textu), tak můžeme do této skupiny zařadit stejné tresty, o nichž hovoříme v souvislosti s českou úpravou. Jedná se tedy o trest domácího vězení (§ 53 STZ), trest nucené práce (§§ 54–55 STZ), peněžitý trest (§§ 56–57 STZ), podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody (§§ 49–50 STZ)

³⁵⁰ Pozn. komparace by vyžadovala nejen excerpci klíčové literatury, ale také by ji musel být věnován větší rozsah v předkládané práci.

³⁵¹ Trestný zákon č. 300/2005 Z.z., účinný od 1. ledna 2016 na základě 397/2015, 78/2015, 87/2015, 440/2015, 398/2015 a 444/2015.

³⁵² Trestný poriadok č. 301/2005 Z.z., účinný od 1. ledna 2016 na základě 397/2015, 78/2015, 87/2015, 440/2015, 398/2015, 401/2015 a 444/2015.

³⁵³ Zákon č. 550/2003 Z.z., Zákon o probačných a mediačních úřednících a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³⁵⁴ KLÁTIK, J. Konceptia restoratívneho trestania a systém alternatívneho riešenia trestných vecí v Slovenskej republike. *Justičná revue*, 2008, č. 1, s. 79 – 80.

a podmíněčného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s probačním dohledem (§§ 51–52 STZ). Nicméně v následujících subkapitolách obrátíme pozornost na základní odlišnosti v oblasti alternativních trestů v právní úpravě slovenské oproti právní úpravě české.

Ve Slovenské republice se uplatňují alternativní řešení trestních věcí limitované v rámci jejich platné právní úpravy. Mezi alternativy v trestním právu hmotném patří tresty a tzv. hmotněprávní alternativy k potrestání, které představují reakci státu na trestný čin sankčními prvky, bez toho, aby byl pachateli uložen jakýkoli trest. Alternativy v oblasti trestního práva procesního jsou odklony v trestním konání.³⁵⁵

Dne 1. ledna 2006 nabyly ve Slovenské republice účinnosti nový trestný zákon č. 300/2005 Z.z. (dále jen „STZ“) a nový trestný poriadok, z. č. 301/2005 Z.Z (dále jen „STP“), jež nahradily do této doby platící předpisy trestního práva, a sice zákon č. 140/1961 Z.z (trestný zákon) a z. č. 141/1961 Z.z.(trestný poriadok), čímž byla završena snaha o komplexní rekodifikaci v oblasti slovenského trestního práva.

V novém slovenském trestním zákoně došlo k zakotvení několika nových institutů, ke kterým patří i bipartice trestných činů, kdy nově hovoříme o kategorii přečinů a kategorii zločinů. Oblast sankcionování pachatelů doznala systémových změn směřujících ve prospěch ukládání alternativních trestů, což se projevilo i rozšířením sankcí o dva nové druhy, a to o trest domácího vězení a trest povinné práce.

Slovenské soudy tak začaly disponovat větší rozmanitostí trestů, které mohou využívat jako náhradu za trest odnětí svobody. V užším slova smyslu lze za alternativní tresty považovat stejné tresty, o nichž hovoříme v souvislosti s úpravou českou.³⁵⁶

³⁵⁵ KLÁTIK, J. Koncepcia restoratívneho trestania a systém alternatívneho riešenia trestných vecí v Slovenskej republike. *Justičná revue*, 2008, č. 1, s. 79 – 80.

³⁵⁶ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 356.

7.1 Domácí vězení

Jak uvádí Ščerba, *jestliže při zavádění obecně prospěšných prací česká úprava předstihla tu slovenskou, o trestu domácího vězení je třeba konstatovat pravý opak.*³⁵⁷ Jeho úpravu nalezneme v ustanovení § 53 STZ. Trest domácího vězení lze uložit v maximální dvouroční výměře. Okruh trestů, za něž lze domácí vězení uložit, je zdánlivě stejný jako v úpravě české, protože kategorie přečinu je zakotvena v obou úpravách shodně. Dle slovenského práva lze uložit trest domácího vězení pouze za ty přečiny, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje pět let.³⁵⁸ Slovenská úprava zakotvuje uložení trestu domácího vězení za splnění kumulativních podmínek:

- a) trest je uložen pachateli přečinu,
- b) vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu, osobě a poměrech pachatele postačuje uložení tohoto trestu,
- c) pachatel dal písemný slib, že se bude v určitém čase zdržovat v obydlí na určité adrese a při výkonu kontroly poskytne součinnost.
- d) jsou splněny podmínky výkonu kontroly technickými prostředky.³⁵⁹

V porovnání s úpravou českou zde chybí podmínka pro aplikaci tohoto trestu vzhledem k povaze a závažnosti činu a osobě a poměrům pachatele. Jednou z podmínek je však podle § 53 STZ dostupnost kontroly výkonu technologickými prostředky. Bez splnění této podmínky nelze trest domácího vězení uložit.³⁶⁰

Na rozdíl od české úpravy nelze trest domácího vězení uložit mladistvému pachateli.

Stejně jako v české úpravě se obsah trestu domácího vězení nezabývá vymezením doby, v níž musí odsouzený setrvávat v určitém obydlí. Tato doba je ponechána na úvaze soudu, který ji vždy musí v rozsudku vymežit. Slovenský trestní zákon je přísnější ve vymezení prostor, v nichž je odsouzený povinen se

³⁵⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.360.

³⁵⁸ § 34 odst. 6 a 7 STZ.

³⁵⁹ MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná část*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 160.

³⁶⁰ ZÁHORA, J. *Kontrola výkonu niektorých alternatívnych trestov technickými prostriedkami v Slovenskej republike*. In JELÍNEK, J. *Alternativní řešení trestních věcí (trestně právní, trestně procesní a kriminologické aspekty)*. Praha: Leges. 2015, s. 65.

zdržovat ve svém obydlí. To je upraveno § 53 odst. 2 STZ „*Odsúdený po dobu výkonu trestu domáceho väzenia je povinný v čase, ktorý určí súd, zdržiavať sa vo svojom obydlí vrátane k nemu prináležiacich vonkajších priestorov, viesť riadny život a podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami.*“³⁶¹ Na rozdíl od české úpravy je zde jednoznačně vymezen možnost pohybu na zahradě či jiných prostorách. To česká úprava explicitně neřeší.

Některé drobné odlišnosti jsou v rámci povinnosti odsouzeného zdržovat se ve svém obydlí. Slovenská i česká úprava se shoduje v tom, že tuto povinnost odsouzený nemusí držet pouze v naléhavých důvodech, avšak slovenská úprava k tomu vyžaduje předchozí souhlas mediačního a probačního úředníka.

V již zmíněném § 53 odst. 2 STZ je vyžadováno, aby odsouzený po dobu výkonu trestu vedl řádný život, aby se podrobil kontrole technickými prostředky, je-li taková kontrola nařízena. V české právní úpravě není spojen trest domácího vězení s povinností vedení řádného života. Mezi technické prostředky pro výkon kontroly řadíme – osobní identifikační zařízení, zařízení na kontrolu přítomnosti výkonu rozhodnutí, zařízení na určení polohy kontrolované osoby, zařízení na varování blízkosti, zařízení kontroly požití alkoholu, zařízení hlasového ověření přítomnosti kontrolované osoby a v neposlední řadě zařízení probačního a mediačního úředníka.³⁶² Toto je upraveno účinným zákonem č. 78/2015 Z.z o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami.³⁶³ Schválená právní úprava stanovuje, že kontrolu technickými prostředky bude možné nařídit soudem nebo státním zástupcem. Výkon zabezpečuje probační a mediační úředník ve spolupráci s operačním střediskem. Kontrola technickými prostředky je sankčním mechanismem a je nástrojem kontroly výkonu zákonem ustanovených rozhodnutí. Právě tyto prostředky se vztahují i na trest domácího vězení.³⁶⁴

Samotný výkon trestu domácího vězení je nutno rozdělit na dvě části:

³⁶¹ § 53 odst. 2 STZ.

³⁶² ZÁHORA, J. Kontrola výkonu niektorých alternatívnych trestov technickými prostriedkami v Slovenskej republike. In JELÍNEK, J. a kol. *Alternativní řešení trestních věcí (trestně právní, trestně procesní a kriminologické aspekty)*. Praha. Leges. 2015, s. 65.

³⁶³ Účinný od 1. července 2015 a část od 1. ledna 2016

³⁶⁴ MICHALOV, L., ŠTRKOLEC, M. Hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty kontroly niektorých trestných rozhodnutí prostredníctvom technických prostriedkov. In JELÍNEK, J. *Alternativní řešení trestních věcí (trestně právní, trestně procesní a kriminologické aspekty)*. Praha. Leges. 2015, s. 72.

- a) obligatorní část – obsahem trestu domácího vězení je vždy povinnost odsouzeného zdržovat se ve svém obydlí, vést řádný život a podrobit se kontrole technickými prostředky,
- b) fakultativní část – obsahem trestu domácího vězení mohou být omezení nebo povinnosti uvedené v § 51 odst. 3 a 4 STZ, které může soud uložit pachateli po dobu trestu domácího vězení a které směřují k tomu, aby pachatel vedl řádný život.³⁶⁵

Na Slovensku byl Elektronický systém monitorování osob uveden do praxe od počátku roku 2016. Trest domácího vězení byl v roce 2016 uložen 23 osobám. Za rok provozu byl Elektronický systém monitorování osob (ESMO) použitý na výkon trestu domácího vězení u 15 odsouzených osob.³⁶⁶ V České republice byl spuštěn teprve v září 2018.

7.1.1 Přeměna domácího vězení na trest odnětí svobody

Pokud jde o následek porušení podmínek trestu domácího vězení používá Slovensko model, ke kterému český zákonodárce přistoupil novelou č. 330/2011 Sb., tedy přeměnu domácího vězení na trest odnětí svobody. Konkrétně se jedná o ustanovení § 53 odst. 5 STZ: „*Ak odsúdený neplní obmedzenia alebo povinnosti vyplývajúce z trestu domáceho väznenia, súd trest premení na nepodmienečný trest odňatia slobody tak, že nevykonaný deň trestu domáceho väznenia sa rovná jednému dňu nepodmienečného trestu odňatia slobody, a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohoto trestu.*“³⁶⁷

Podstatným rozdílem jsou důvody, na základě, kterých může soud k přeměně přistoupit. Ve slovenské úpravě je například vyžadováno vedení řádného života, jehož porušení může vést k přeměně domácího vězení na trest odnětí svobody. Druhý rozdíl se týká přepočtového pravidla pro přeměnu domácího vězení na trest odnětí svobody. Slovenská úprava je v tomto směru mírnější než úprava česká. Zde je stanoveno pravidlo, že za každé dva dny nevykonaného trestu domácího vězení počítají za jeden den odnětí svobody. Při maximální jednoroční délce domácího vězení tak může být tento trest přeměněn nejvýše na půlroční trest

³⁶⁵ MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná část*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 161.

³⁶⁶ Justice: Přístupno [online 07-09-2018] z: <http://novyportal.justice.cz/web/msp/zahranicni-zkusenosti-s-elektronickym-monitoringem>

³⁶⁷ § 54 odst. 5 STZ

odnětí svobody. Dle slov Ščerby můžeme považovat tuto úpravu za „*velmi benevolentní a nedostatečně motivující k respektování a dodržování trestu domácího vězení.*“³⁶⁸ Tento názor nespĺňuje podmínky restorativního pohledu na justici a slovenskou úpravu považujeme za vhodnější.

Dle § 435 odst. 3 STP platí: „*Ak odsúdený neplní obmedzenia alebo povinnosti vyplývajúce z trestu domáceho väzenia, alebo uložené obmedzenia alebo povinnosti, súd na verejnom zasadnutí uznesením premení tento trest alebo jeho zvyšok na nepodmienečný trest odňatia slobody; pred týmto rozhodnutím musí, byť odsúdený vypočutý.*“³⁶⁹ Z výše uvedeného je patrné, že odsouzený může požádat o trest domácího vězení po výkonu trestu (jeho poloviny) a o upuštění od výkonu jeho zbytku. Dle odstavce 4 uvedeného ustanovení musí soud rozhodnout nejpozději do 30 dnů.

Věcně je možnost upuštění od výkonu zbytku trestu domácího vězení velmi smysluplná a může být pro českou úpravu inspirativní, zejména vzhledem ke dvojnásobné maximální výměře tohoto trestu.³⁷⁰

7.2 Trest povinné práce

Trest povinné práce byl zařazen do slovenského právního řádu až v rámci rekodifikace. Uvedený trest je obdobou českého trestu obecně prospěšných prací. Dle § 54 STZ může „*trest povinnej práce môže súd uložiť so súhlasom páchatel'a vo výmere od 40 do 300 hodín, ak ho odsudzuje za prečin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov.*“³⁷¹

Trestní zákon váže možnost uložení trestu povinné práce na splnění následujících podmínek:

- jde o přečin, za který je umožněno uložit trest odnětí svobody, u kterého horní hranice sazby trestu odnětí svobody nepřevyšuje pět let,

³⁶⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.364.

³⁶⁹ § 435 odst. 3 STZ.

³⁷⁰ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.365.

³⁷¹ § 54 STZ.

- pachatel vyslovil souhlas s uložením trestu povinné práce.

Soud může na základě výše uvedených podmínek fakultativně rozhodnout o uložení trestu povinné práce, a to ve výměře od 40 do 300 hodin.³⁷²

Okruh trestných činů, za které je možné uložit trest povinné práce je omezen na kategorii přečinů, u nichž horní hranice trestu odnětí svobody nepřevyšuje pět let.

Co se týká zdravotního stavu pachatele přečinu, nelze tento trest uložit v případě jeho špatného zdravotního stavu či invalidity. Dle § 55 odst. 2 STZ: *„Trest povinnej práce súd neuloží, ak je páchatel' dlhodobo práceneschopný alebo invalidný.“* Dle § 55 odst. 5 STZ *„Súd môže upustiť od výkonu trestu povinnej práce, ak sa odsúdený v čase výkonu tohto trestu nie z vlastnej viny stal trvalo práceneschopným alebo invalidným alebo z iných závažných dôvodov.“* Slovenský trestní zákon tedy umožňuje upustit od tohoto trestu, jestliže pachatel se v době výkonu tohoto trestu stal nikoli z vlastní viny práceneschopným či invalidním. Tato úprava je obdobná jako česká právní úprava. Zajímavým rozdílem je v tomto směru to, že v případech, kdy si odsouzený trvalou pracovní neschopnost způsobil zaviněně (třeba i z vlastní nedbalosti), nelze dle slovenského trestního zákona přistoupit k upuštění od výkonu povinné práce, neboť jak bylo zmíněno, upuštění přichází v úvahu jen tehdy, pokud k této souvislosti došlo bez viny odsouzeného.³⁷³ Slovenskou úpravu by šlo považovat za nepřiměřeně tvrdou, nicméně ve slovenském právním řádu nalezeneme § 7 zákona č. 528/2005 Z.z, o výkone trestu povinnej práce. Ustanovení § 7 uvedeného zákona hovoří *„predseda senátu môže upustiť od výkonu trestu povinnej práce alebo jeho zvyšku, ak je odsúdený podľa zaslanej lekárskej správy o jeho zdravotnom stave nie staršej ako 30 dní v dôsledku zmeny zdravotného stavu, ktorý si úmyselne neprivodil, trvalo práceneschopným alebo invalidným alebo bez zavinenia odsúdeného nebol výkon tohto trestu nariadený do piatich rokov od právoplatnosti rozhodnutia, ktorým bol trest povinnej práce uložený, alebo z iného závažného dôvodu.“*³⁷⁴

³⁷² § 54 STZ.

³⁷³ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 326.

³⁷⁴ Zákon č. 528/2005 Z.z. o výkone trestu povinnej práce.

Tato určitá dvojkolejnost institutu upuštění od výkonu trestu povinné práce, tj. rozpracování hmotněprávní i procesněprávní úpravou, se jeví dle Ščerby zcela zbytečná. Jako hlavní argument uvádí, že si obě úpravy v jistém směru odporují, jak jsme naznačili výše.³⁷⁵

V ustanovení § 111 STZ nalezneme specifickou podmínku, která se vztahuje k mladistvým, když je stanoveno: „*Pri uložení trestu povinnej práce nesmie horná hranica tohto trestu prevyšovať polovicu hornej hranice trestnej sadzby ustanovenej zákonom. Trest povinnej práce nesmie vzhľadom na svoju povahu alebo okolnosti, za ktorých sa vykonáva, ohrozovať zdravie, bezpečnosť alebo mravný vývoj mladistvých.*“³⁷⁶

Trest povinné práce je neslučitelný s trestem odnětí svobody, jak to vyplývá z ustanovení § 34 odst. 7 písm. b) STZ. Tento trest nelze kombinovat ani s podmíněně uloženým trestem odnětí svobody.³⁷⁷ Oproti českému trestnímu zákoníku je však připuštěn trest povinné práce s trestem domácího vězení.

Dle § 54 STZ může soud uložit trest povinné práce ve výměře 40 do 300 hodin; u mladistvých pachatelů nesmí horní hranice převyšovat polovinu této sazby, tedy v rozmezí 40 do 150 hodin. Rozpětí sazby je tedy téměř shodné s úpravou českou, vyjma nižší hranice spodního trestu. Toto ustanovení týkající se zvýšení mimořádného snížení trestu se totiž na rozdíl od české úpravy nevztahuje na sazbu trestu odnětí svobody, ale na všechny druhy trestů. Co se týká vymezení subjektů, u nichž lze uvedený trest vykonávat, v rámci české úpravy je okruh subjektů vymezen přímo v zákoně (§ 62 odst. 3 TZ). Slovenské trestní právo toto vymezení využívá v zákoně č. 528/2005 Z.z, o výkone trestu povinnej práce. § 2 odst. 1 uvedeného zákona hovoří, že „*v rámci trestu povinnej práce je odsúdený povinný v rozsahu určenom súdom vykonať práce v prospech štátu, vyššieho územného celku, obce alebo inej právnickej osoby, ktorá sa zaoberá vzdelávaním, kultúrou, školstvom, ochranou ľudských práv, rozvojom vedy, rozvojom telesnej kultúry, ochranou pred požiarmi, ochranou zvierat, sociálnou pomocou, sociálnymi službami, zdravotnou starostlivosťou, ekologickou činnosťou, náboženskou*

³⁷⁵ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.327.

³⁷⁶ § 111 STZ.

³⁷⁷ TOBIAŠOVÁ, L.: *Trest povinej práce*. Justičná revue. 2008. č. 8-9. s. 1168.

činnosťou, humanitárnou činnosťou, charitatívnou činnosťou alebo inou verejnoprospešnou činnosťou, ktorá sa nevykonáva na účely dosiahnutia zisku.“

Podstatným rozdílem obou úprav je i § 2 odst. 3 zákona č. 528/2005 Z.z, o výkonu trestu povinnej práce, kdy *„trest povinnej práce je odsúdený povinný vykonať osobne a vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu tak, aby odpracoval najmenej dvadsať hodín za kalendárny mesiac.“* Tomuto pravidlu tak soud přizpůsobuje i stanovení lhůty pro vykonání povinné práce, tedy například při uložení rozsahu 100 hodin by mě určitou dobu výkon tohoto trestu v délce pěti měsíců. Pokud však soud lhůtu pro výkon trestu nespecifikuje, tak musí odsouzený respektovat povinnost vyplývající z výše uvedeného paragrafového znění, a musí odpracovat nejméně 20 hodin měsíčně.³⁷⁸

Pokud jde o přeměnu trestu povinné práce na trest odnětí svobody je dle § 55 odst. 4 STZ stanoveno, že *„ak odsúdený v čase výkonu trestu povinnej práce nevedol riadny život alebo zavinene nevykonal práce v určenom rozsahu, alebo nesplnil uložené obmedzenia alebo povinnosti, súd premení trest povinnej práce alebo jeho zvyšok na trest odňatia slobody tak, že za každé dve hodiny nevykonanej práce nariadi jeden deň nepodmienečného trestu odňatia slobody a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu.“*³⁷⁹ K přeměně tedy může dojít pokud odsouzený nevedl řádný život, zaviněně nevykonával práci v určeném rozsahu, nesplnil uložené omezení a povinnosti.

Dle Ščerby lze závěrem konstatovat, že *„na podobě české právní úpravy se v porovnání se slovenskou úpravou projevilo větší množství zkušeností s trestem obecně prospěšných prací vyplývajících z jeho delší existence v rámci trestního práva. Jinak řečeno, přepočít 2 hodiny – 1 den odnětí svobody se ukázal jako příliš mírný a nedostačující k odrazení odsouzených od nesplnění povinností. Praxe ukázala na potřebu blíže specifikovat důvody pro přeměnu trestu a také zavést možnost za výjimečných okolností ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti a nepřeměňovat jej na trest odnětí svobody. Tyto zkušenosti se pak projeví v podobě české úpravy obsažené v novém trestním zákoníku a některé*

³⁷⁸ Zákon č. 528/2005 Z.z. o výkonu trestu povinnej práce

³⁷⁹ § 55 odst. 4 STZ

*dosavadní zkušenosti slovenské naznačují, že by například skutečně bylo vhodné doplnit důvody pro přeměnu trestu povinné práce na trest odnětí svobody.*³⁸⁰

7.3 Peněžitý trest

Peněžitý trest může být dle slovenské úpravy uložen ve dvou případech, a to buď tehdy, když se pachatel dopustil úmyslného trestného činu, jímž získal anebo se snažil získat majetkový prospěch.³⁸¹ Stejně tak v případě, kdy se pachatel dopustil přečinu a vzhledem k povaze tohoto přečinu a možnosti nápravy pachatele soud neukládá trest odnětí svobody.³⁸² Jak je patrné, oproti českému zákoníku tak chybí možnost uložit peněžitý trest za takový trestný čin, u kterého je tento druh trestu uveden ve zvláštní části. Uvedené je jistým specifikem slovenské úpravy, neboť u jednotlivých skutkových podstat je uveden pouze jediný typ sankce, a to trest odnětí svobody v určitém rozmezí, tedy nikoliv i další druhy trestů než trestu odnětí svobody, tak jak jsou upraveny v obecné části slovenského trestního zákona. Uvedený rozdíl má za výsledek omezení funkce peněžitého trestu.³⁸³

Dle § 56 odst. 5 STZ: *„Peňažný trest súd neuloží, ak by sa tým zmarila možnosť náhrady škody spôsobenej trestným činom.“* Toto ustanovení zakazuje uložit peněžitý trest tehdy, pokud by se tím zmařila možnost náhrady škody způsobené trestným činem. Slovenská úprava tak poškozenému tento druh ochrany jeho nároku poskytuje již na úrovni trestního práva hmotného, přímo v rámci podmínek pro ukládání peněžitého trestu, a nikoliv až v rámci trestního práva procesního.

Výměra trestu se dle § 56 odst. 1 STZ pohybuje od 160 do 331 930 EUR. Slovenská úprava je tedy slabší, protože nedosahuje ani jedné čtvrtiny maximální výměry peněžitého trestu podle práva našeho. Podstatnějším rozdílem je však rozdíl ve vyměřování peněžitého trestu systémem denních sazeb. Slovenský soudce tedy musí zohledňovat jak závažnost trestného činu, tak i osobní a majetkové poměry pachatele. Při rozhodování o uložení peněžitého trestu v konkrétní výměře je soud

³⁸⁰ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 330.

³⁸¹ § 56 odst. 1 STZ.

³⁸² § 56 odst. 2 STZ.

³⁸³ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s.284.

současně oprávněný rozhodnout o zaplacení peněžitého trestu odsouzenému ve formě měsíčních splátek.³⁸⁴

Pokud jde o pojetí náhradního trestu odnětí svobody je zakotveno v 57 odst. 3 STZ: „*Ak súd ukladá peňažný trest, ustanoví pre prípad, že by výkon peňažného trestu mohol byť úmyselne zmarený, náhradný trest odňatia slobody až na päť rokov. Náhradný trest nesmie spolu s uloženým trestom odňatia slobody presahovať zákonom dovolenú hranicu trestnej sadzby.*“³⁸⁵

Dle slov Ščerby „*zaznamenala slovenská úprava zajímavý vývoj, který byl přesně opačný než u úpravy české. Důvodová zpráva k tomu uvádí, že k peněžitému trestu nelze přistupovat jako k výkonu pohledávky, např. z občanskoprávního vztahu a že v případě, kdy se odsouzený peněžitému trestu nepodrobí, není důvod neuplatnit vůči němu náhradní formu postihu. Je tedy zřejmé, že v podmínkách Slovenské republiky se konstrukce založená na vymáhání peněžitého trestu ukázala jako problematická, a byla proto vypuštěna.*“³⁸⁶

7.4 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

V ustanovení § 49 a násled. STZ je zakotven institut podmíněného odsouzení. Svým obsahem je úprava česká značně podobná, což je pochopitelné k podobným právním „kořenům“. Slovenský trestní zákon stejně jako český neuvádí podmíněné odsouzení ve výčtu trestů jako samostatný druh trestu.³⁸⁷ I zde jsou rozlišeny dvě varianty tohoto institutu – podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody³⁸⁸ a podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem.³⁸⁹

³⁸⁴ MAŠLANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 165.

³⁸⁵ § 57 odst. 3 STZ.

³⁸⁶ ŠČERBA, F. *Alternatívni tresty a opatrení v novej právni úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 286.

³⁸⁷ § 32 STZ.

³⁸⁸ § 49 a § 50 STZ.

³⁸⁹ § 51 a § 52 STZ.

Z pohledu možnosti uplatnění podmíněčného odsouzení nalezneme ve slovenské úpravě oproti české tři základní rozdíly. Ten první spočívá v rozsahu výměry trestu odnětí svobody, který lze podmíněčně odložit. Dle § 49 odst. 1 STZ „*Súd môže podmiennečne odložiť výkon trestu odňatia slobody neprevyšujúceho dva roky*“, při stanovení probačního dohledu lze podmíněně odložit trest odnětí svobody. „*Súd môže za podmienok uvedených v § 49 ods. 1 podmiennečne odložiť výkon trestu odňatia slobody neprevyšujúceho tri roky, ak páchatel'ovi zároveň uloží probačný dohľad nad jeho správaním v skúšobnej dobe. Ustanovenie § 49 ods. 2 platí rovnako.*“³⁹⁰ Slovenská úprava je tedy shodná s předešlou úpravou českou, která byla účinná do 31. 12. 2009.

Druhý rozdíl spočívá v tom, že slovenská úprava počítá s možností, že určitá osoba poskytne záruku na nápravu pachatele dle § 49 odst. 1 písm. b) STZ „*prijme záruku za nápravu páchatel'a a ak vzhľadom na výchovný vplyv toho, kto záruku ponúkol, má za to, že výkon trestu odňatia slobody nie je nevyhnutný.*“ V české úpravě tato možnost chybí.

Třetím rozdílem je odklad výkonu trestu odnětí svobody, který se v českém trestním právu neobjevil. Jde o ustanovení § 49 odst.2 STZ „*stanovenie odseku 1 sa nepoužije, ak súd odsudzuje páchatel'a za úmyselný trestný čin spáchaný v skúšobnej dobe podmiennečného odsúdenia alebo v skúšobnej dobe podmiennečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody.*“³⁹¹ Slovenský soud tak nemůže podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody v situaci, kdy odsuzuje pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Stejně omezení se týká i podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody. Znemožnění podmíněčného odsouzení lze považovat za racionální opatření.

Uvedené omezení tak svým způsobem koresponduje s ustanovením § 62 odst. 2 TZ, které výrazně omezuje možnost uložení trestu obecně prospěšných prací v případech, kdy pachatel v posledních třech letech tento trest přeměněn na trest odnětí svobody.

Ustanovení § 49 odst. 2 STZ nevylučuje, aby soud uložil pachateli za nový úmyslný trestný čin jiný alternativní trest, např. trest povinné práce, peněžitý trest

³⁹⁰ § 51 odst. 1 STZ.

³⁹¹ § 49 odst. 1 STZ.

apod. To se však netýká těch úmyslných trestných činů, za které slovenský trestní zákon stanoví takovou sazbu trestu odnětí svobody, jejíž horní hranice převyšuje pět let.

Stejně tak jako u české úpravy je dle slovenského trestního zákona soud při podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody, jakož i při podmíněném odkladu výkonu trestu s probačním dohledem, stanovena zkušební doba v rozsahu od jednoho roku do pěti let.³⁹²

Hlavní podmínkou je zde opět povinnost vést řádný život, odsouzený musí rovněž vykonat uložené sankce (například zaplatit peněžitý trest). Tato povinnost však absentuje u podmíněného odsouzení s probačním dohledem. Uvedené můžeme považovat za silné opomenutí slovenského zákonodárce.

Stejně jako u českého práva, tak i podle slovenského je možno pachateli uložit přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, nahradil škodu způsobenou trestným činem. První rozdíl však spočívá v omezení povinností, který je taxativně vymezen v § 51 odst. 3 a 4 STZ. Dle § 51 odst. 3 STZ: *„Doba, po ktorú viedol odsúdený v skúšobnej dobe riadny život, sa započítava do skúšobnej doby novourčenej pri povolení odkladu výkonu trestu odňatia slobody alebo probácie uložených za ten istý skutok, alebo do skúšobnej doby alebo probácie určených pri uložení úhrnného trestu alebo súhrnného trestu.“*³⁹³ A v ustanovení § 51 odst. 4 STZ *„k odsúdený viedol v skúšobnej dobe riadny život a riadne vykonal iné uložené sankcie a plnil uložené obmedzenia a povinnosti, súd vysloví, že sa osvedčil; inak nariadi nepodmienečný trest odňatia slobody, a to prípadne už v priebehu skúšobnej doby. Výnimočne môže súd vzhľadom na okolnosti prípadu ponechať podmienečné odsúdenie v platnosti, hoci odsúdený konaním spáchaným v skúšobnej dobe dal príčinu na nariadenie výkonu trestu, ...“*³⁹⁴

Výčet přiměřených povinností český trestní zákoník ve svém § 48 odst. 4 nezahrnuje. Výčet omezení je v českém právu pouze demonstrativní a tyto povinnosti do výčtu nelze zahrnout.

³⁹² § 50 odst. 1, resp. § 51 odst. 2 STZ.

³⁹³ § 51 odst. 3 STZ.

³⁹⁴ § 51 odst. 4 STZ.

Dle § 51 odst. 2 poslední věta STZ: *„Ak sú splnené podmienky podľa osobitného predpisu, môže súd nariadiť kontrolu uložených primeraných obmedzení alebo povinností technickými prostriedkami, ak takáto kontrola nebola doposiaľ nariadená.“*³⁹⁵ Z uvedeného je patrné, že má soudce povinnost uložit některá omezení či povinnosti a to proto, že slovenský trestní řád to chápe jako součást probačního dohledu.

Totožné je rozhodování soudu o tom, jestli se podmíněně odsouzený osvědčil či naopak neosvědčil a uložený trest odnětí svobody se vykoná. Poněkud odlišně je ve slovenském právu upravena fikce, že se odsouzený osvědčil. Podle ustanovení § 52 odst. 2 STZ: *„Ak súd do roka od uplynutia skúšobnej doby neurobil rozhodnutie podľa odseku 1 bez toho, že by na tom mal odsúdený vinu, má sa za to, že sa odsúdený osvedčil.“*³⁹⁶

Slovenská úprava nepojímá (oproti českému) podezření podmíněně odsouzeného za spáchání dalšího trestného činu, deklarované jako trestní stíhání, jako automatickou překážku pro vznik fikce osvědčení se, ale tuto skutečnost pouze zohledňuje tím, že o jeden rok prodlužuje dobu k rozhodnutí o osvědčení se ve zkušební době podmíněného odsouzení.³⁹⁷

Právní úprava výkonu podmíněného odkladu trestu odnětí svobody a podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s probačním dohledem je upravena v § 418 a násled. zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok. Na rozdíl od české úpravy slovenská úprava počítá s tím, že kontrolu chování podmíněně odsouzeného v průběhu zkušební doby bude vždy obligatorně provádět probační a mediační služba, a to nejen u podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody, tj. prostého podmíněného odsouzení.

Dle ustanovení § 418 odst. 1 STZ pak *„súd sleduje správanie osoby odsúdenej na trest odňatia slobody, ktorého výkon bol podmiennečne odložený s probačným dohľadom počas skúšobnej doby. Zisťuje najmä, ako odsúdený plní povinnosti a obmedzenia vyplývajúce z uloženého probačného dohľadu; na ten účel robí najmä písomné dožiadania na orgány štátnej správy alebo obec a záujmové*

³⁹⁵ § 51 odst. 2 STZ.

³⁹⁶ § 52 odst. 2 STZ.

³⁹⁷ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 247.

*združenie občanov v mieste bydliska odsúdeného a zamestnávateľa odsúdeného. Pred vydaním rozhodnutia si súd vždy vyžiada z registra trestov odpis registra trestov odsúdeného od útvaru Policajného zboru, v ktorého obvode má odsúdený pobyt, správu o tom, či sa nevedie proti nemu trestné stíhanie, a od orgánu, ktorý prejednáva priestupky, či nebol v skúšobnej dobe postihnutý za obdobný priestupok.*³⁹⁸

Ve vztahu k prostému podmíněnému odsouzení pak § 420 STR stanovuje, že soud má postupovat obdobně jako u podmíněného odkladu výkonu trestu s probačním dohledem.³⁹⁹ „*Pri výkone trestu odňatia slobody, ktorého výkon bol podmiennečne odložený, postupuje súd primerane ako pri výkone trestu odňatia slobody, ktorého výkon bol podmiennečne odložený s probačným dohľadom.*“⁴⁰⁰

³⁹⁸ Zákon č. 301/2005 Sb., tretný poriadok.

³⁹⁹ Tamtéž.

⁴⁰⁰ § 420 STR.

8 Aplikační problémy a úvahy de lege ferenda

V předcházející části práce jsme představili vybrané typy alternativ k trestu odnětí svobody. Je zřejmé, že v případě vážného porušení zákona, následuje trest v podobě uvěznění. Právě při samotném systému trestání a udělování trestů dochází v praxi k mnohým problémům. Právě této oblasti bude v analytické práci věnována pozornost.

Nejdříve se v této kapitole zaměříme na kvalitativní strukturovaný rozhovor s pracovníkem odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství VSČR – plk. PhDr. Pavlem Horákem, ředitelem odboru výkonu vazby a trestu. Tento rozhovor byl zařazen z důvodu praktického pohledu na námi zkoumanou problematiku. Stejně tak bude následně čtenáři nastíněn pohled některých odsouzených na alternativní tresty. Nakonec v úvahách *de lege ferenda* budou shrnuty praktické problémy z pohledu autorky rigorózní práce.

8.1 Pohled na současnou trestní politiku – rozhovor

Uvedený rozhovor se uskutečnil v září 2018 a zahrnuje celkem pět základních otázek souvisejících s tématem práce:

- *Jaká konkrétní opatření či kroky v oblasti resocializace pachatelů by dle Vašeho názoru přispěly k snížení recidivy, respektive na co by se v tomto směru měla trestní politika zaměřit?*

Největším problémem resocializace pachatelů v praxi je to, že odsouzení nechtějí být zařazeni do běžné společnosti. Nejsou totiž motivováni. Odsouzení například z oblastí severu Moravy či severu Čech jsou naopak motivováni k tomu jít do vězení. V daných oblastech je podezřelý každý, kdo naopak nemá zkušenost s vězeňským prostředím. Ten jako by ani neexistoval. Řečeno jinak, kdo nebyl ve vězení, jako by nebyl. Jsou zde pochopitelně i sociální problémy – propuštění mají dluhy, často nemají kde bydlet, nemají práci.

Dále by se trestní politika měla zaměřit na investici do vězeňského personálu – jednoznačně by bylo nutno navýšit platy. Pokud má mít například právník menší mzdu než pokladník v marketu, je někde problém. Výkon trestu představuje nejdražší způsob nápravy pachatele. Výrazně je podfinancována údržba

(cca 20 miliard korun českých). Jedno nové místo pro vězně stojí při rekonstrukci 400 až 800 tisíc korun, při zřízení místa nového je cena vyšší a představuje zhruba půl milionu korun.

Stejně tak je problémem praktickým i teoretickým délka trestního řízení. Zákonodárci na Ministerstvu spravedlnosti ČR by neměli pouze novelizovat jednotlivá procesní ustanovení, měl by se konečně napsat nový kodex trestního řízení. Je slibován několik let. Zároveň by byla vhodná jiná trestní politika ministerstva. Současná je velmi rigidní, setrvačná a málo pružná.

S odsouzenými je třeba pracovat. Zjistit jejich kriminogenní potřeby. Pracovat s trestným činem. Zjistit co předcházelo trestné činnosti. Vězeň by měl být motivován – ke studiu, rekvalifikaci, práci, omluvě oběti apod. Navíc považují přímo za nutné vystavovat vězně co nejvíce každodenní situaci.

- *Jste spokojen se škálou alternativních trestů v našem právním řádu? Jsou podle Vás dostatečně využívány alternativní tresty v praxi?*

Alternativních trestů je v našem právním řádu dostatek. Bohužel v praxi nejsou dostatečně soudci ukládány. Zaznamenali jsme nárůst ukládání alternativních trestů, když byly do našeho právního řádu zaváděny. Posléze však jejich velký pokles, protože soudci zjistili, že vykonatelnost v praxi je složitější. Podle všeho si soudci myslí, že alternativní tresty nemají smysl. Nyní byly do praxe zavedeny „náramky“ a jsem sám zvědav na jejich dopady. Paradoxně očekáváme nárůst vězňů ve výkonu trestu, nikoliv jejich snížení (do 2 až 3 let). Vždyť pokud odsouzený k alternativnímu trestu poruší podmínku (bude lépe prokazatelná), poté bude muset vykonat svůj trest ve věznici.

Ministerstvo spravedlnosti navrhlo pilotní projekt ve výkonu trestu. Odsouzený, který na víkend opustí věznici, má dostat monitorovací náramek k lepšímu sledování. V praxi se toho však obáváme. Není vymezeno, co se bude dít, když vězeň poruší podmínky opuštění. Uvedené totiž nemá žádnou legislativní úpravu.

- *Bylo by podle Vás vhodné některé ze stávajících trestných činů dekriminlizovat?*

Rozhodně ano. Netrestat „alimentáře“ či dopravní nehody. Tito lidé obecně ze sebou něco chtějí dělat, jsou motivováni (práce, zázemí, aj.). Motivovaný vězeň má nižší míru rizikovosti, a přitom na něj velmi dopadá vězeňské prostředí. Poté častěji dochází k recidivě. Dále pak u majetkových trestných činů bych jako alternativu jednoznačně ukládal peněžité tresty dle výše příjmu a majetku těchto osob. Tak jak to mají nastaveno ve Spolkové republice Německo.

- *Zpřísnil byste naopak nějaký trest odnětí svobody?*

Jako rodič bych byl pro zpřísnění trestu za násilí na dětech.

- *Pro koho je podle Vás vhodný alternativní trest?*

Jednoznačně pro motivovaného odsouzeného. Toho, který má práci, sociální a rodinné zázemí. Pro některé kategorie odsouzených alternativní trest není vhodný – pro někoho není svoboda přidanou hodnotou.⁴⁰¹

8.2 Pohled odsouzených na alternativní tresty – věznice Pankrác

Tak jak jsme předeslali v úvodu, autorka prezentovaného textu pracuje jako právnická ředitelka VSČR. Toto pracovní zařazení jí umožnilo stýkat se s odsouzenými osobami a výzkumem zjistit, zda-li odsouzené osoby znají alternativní tresty a jak by jejich uložení ocenili ve svém případě. Volné rozpravy – nestrukturované rozhovory se uskutečnily od jara do podzimu 2018 u osob 85 prvotrestaných, ale také u 94 recidivistů od 33 do 60 let. Jednotlivá zjištění budou dělena dle těchto skupin.

K přepsání rozhovorů byla použita doslovná transkripce. V daném případě byl využit převod informací do textového dokumentu. Informace z jednotlivých rozhovorů byly vzájemně porovnány.

8.2.1 Prvotrestanci

Obecně lze konstatovat, že odsouzení jsou si vědomi počtu alternativních trestů v našem právním řádu. Nejčastěji vyjmenovali obecně prospěšné práce,

⁴⁰¹ MKLACNOVA: Re: Odpovědi na otevřené otázky ve věci pohledu na současnou trestní politiku [elektronická pošta. mklacnova@grvs.justice.cz] z 04-09-2018. [cit. 17-09-2018] Osobní komunikace.

peněžitý trest a trest domácího vězení. Za nejméně „ostrý“ alternativní trest převážně považují obecně prospěšné práce, za nejvíce „citlivý“ pak trest domácího vězení.

V případě, že by si mohli vybrat alternativní trest dle svého uvážení, volili by trest peněžitý za předpokladu dostatku finančních prostředků, dále pak obecně prospěšné práce. Jako důvod uváděli možnost dokázat, že si alternativní trest zaslouží a rovněž zachování domácího prostředí, kontaktů apod.

Zajímavé bylo zjištění, že téměř nikdo z této škály odsouzených, ze svého okolí nezná nikoho (stejně tak ani z doslechu), komu by byl uložen alternativní trest.

Když byli odsouzení postaveni do role soudce a měli se přiklonit k uložení trestu nepodmíněného či alternativního, volili by trest alternativní z převážné většiny. Dokonce se domnívají, že uložení alternativního trestu nenapraví recidivu. Avšak paradoxně shodně tvrdí, že v globálním měřítku by to recidivu dokázalo snížit. Dle odsouzených je nejčastěji ukládán trest odnětí svobody – avšak nepřipouští si důvody, které vzhledem k předchozí kriminální kariéře jsou jeho velmi logickým vyústěním.

Souhrnně uvádějí, že trestní politika naší země je velmi přísná. Alternativní tresty by osobně využívali v případě neplacení výživného na dítě, prodeje měkkých drog a krádeží. Nejprísnejší postoj je ze stran odsouzených zaujat u násilné kriminality, a to zvláště na dětech a mladistvých.

V řadách odsouzených není výjimečný ani názor 48letého muže ve výkonu trestu, který byl třikrát podmíněčně odsouzen a poprvé je ve výkonu trestu. Konkrétně uvádí: *„V České republice bych se bál dostat do jakéhokoli konfliktu (byť by se mělo jednat jen o přestupek) se zákonem. Českou republiku nepovažuji za právní stát, a to nepíši z pohledu odsouzeného, ale i z pohledu dalších jednotlivců, nad nimiž soudce de facto vynesl doživotní ortel za „skutky“, které se trestnými staly bez přímých důkazů, bez svědků (...) díky čarovné formulaci “soud nabyl dojmu, že...“. Proč doživotní? Lhostejno, odsedí-li si nešťastník rok, tři, pět. Pro českou společnost je to kriminálník. A stane-li se, že dotyčný uspěje při odvolání, dovolání, či před Ústavním soudem (přičemž pravděpodobnost úspěchu je minimální a závisí na mnoha faktorech), nic se tím nezmění.*

*Z tohoto pohledu jsou, resp. byly by, kdyby fungovaly, alternativní tresty dobrou substitucí VTOS. Alternativní tresty pomáhají nestát se kriminálníkem. Z alternativních trestů nefunguje v praxi nic. Dále se domnívám, že alternativní tresty nedokáží odstranit recidivu v naší zemi (...)*⁴⁰²

8.2.2 Recidivisté

Lze shrnout, že odsouzení z řad recidivistů si uvědomují, co jsou to alternativní tresty a jaké druhy v našem právním řádu máme. Povědomí je tedy perfektní. Jako za nejméně dopadající alternativu k trestu považují obecně prospěšné práce a za nejvíce dopadající pak domácí vězení. Zde se recidivisté s prvotrestanci zcela shodují. Tito uvádějí, že domácí vězení má výhody toho, že odsouzení neztrácejí kontakt s rodinou, mohou chodit do práce, na nákup, nejsou traumatizováni lidmi, které nechtějí mít ve svém okolí.

V případě, že by si mohli zvolit alternativní trest, jednoznačně by volili domácí vězení z důvodu kontaktů se svou rodinou a také pracovních. Uvědomují si, že nejvíce trpí a je potrestána právě rodina, nikoliv oni ve výkonu trestu.

Stejně tak jako prvotrestanci, ani recidivisté neznají nikoho z okolí, komu by byl uložen alternativní trest. V případě, že se o něm doslechli ze svého okolí, alternativní trest byl pro nedodržení podmínek změněn na výkon trestu.

Shodně s prvotrestanci jsou přesvědčeni, že recidivu alternativní tresty neodstraní. Domnívají se, že trest by měl působit výchovně. Z toho důvodu by se jim pracovníci ve věznicích měli více věnovat, což se v praxi rozhodně neděje.

Dle názorů těchto odsouzených by se alternativními tresty dala recidiva korigovat – motivací života na svobodě, spoluprací s psychologem, terapií a pomocí při hledání práce.

8.2.3 Shrnutí

Za klíčovou považujeme urgentní potřebu zkvalitnění přípravy na práci s odsouzenými a následné postpenitenciární péče. Zejména jde o vzdělání vězňů, zajištění zaměstnání, u některých vězňů pomoc sehnat bydlení. Udržení sociálních vazeb a rodinného zázemí po dobu výkonu trestu. Postpenitenciární péče by se na

⁴⁰² Vlastní výzkum, volné rozhovory s odsouzenými věznicí Pankrác.

tyto problémy měla zaměřit. Odsouzení převážně tohle považují za hlavní příčinu recidivy a návratů do výkonu trestu – tedy bezvýchodnou situaci po návratu z výkonu trestu.

Významná část vězňů při výkonu trestu postrádá zejména kontakty s rodinou. Zhruba 30 % dotázaných vězňů připouští, že se bez pomoci po propuštění neobejde.

Domníváme se, že je třeba každému pachateli vytvořit pro resocializaci a reintegraci příznivé podmínky do společnosti. Uvedené je třeba mít na paměti při ukládání trestu, při jeho výkonu, ale zejména při ukončení sankčního působení. Je třeba zaměřit se na návrat odsouzených osob do života (prostřednictvím jejich rodiny nebo subjektů poskytujících postpenitenciární péči. Shodně s autory výzkumu IKSP⁴⁰³ se domnívám, že *„důležitá je v tomto směru spolupráce s Probační a mediační službou, sociálními kurátory, orgány sociálně-právní ochrany dětí, úřady práce, státními a nestátními organizacemi včetně církví, poskytujícími péči o odsouzené a postpenitenciární péči.“*⁴⁰⁴

Trest nesmí omezovat, neboť efekt uložených sankcí je zpravidla výrazně menší než vliv různých faktorů v přirozeném sociálním prostředí. Zásah státu může být účinný pouze v případě, že fungují výše uvedené procesy. Nelze skutečně spoléhat jen na trestní represi, která je sice mnohdy nezbytná, ale řeší jen následky, nikoli příčiny určitých negativních společenských jevů. Co se týká alternativních trestů, musí být vytvořeny podmínky zejména legislativně právní v oblasti trestní justice a širší sociální politiky.

8.3 Úvahy de lege ferenda

Podle právních norem je trest projevem určitého chování, ale *de facto* se tento svými důsledky projevuje jako zavržení člověka, který se takto choval, a jeho vyloučení ze společnosti. Ať chceme či nechceme, potrestaný jedinec získává roli kriminálního, která představuje závažné sociální stigma. Nemusíme vypočítávat veškeré důsledky, které trestaný v souvislosti s pobytem ve vězení ztrácí. Nicméně

⁴⁰³ ROZUM, J. - TOMÁŠEK, J. - VLACH, J. - HÁKOVÁ, L. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: IKSP. 2016, s. 35.

⁴⁰⁴ ROZUM, J. - TOMÁŠEK, J. - VLACH, J. - HÁKOVÁ, L. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: IKSP. 2016, s. 35.

především jde o zaměstnání a profesní roli, trestaný ztrácí vědomosti, dovednosti a návyky a v neposlední řadě se mu často rozpadá manželství, resp. ho odmítne rodina, případně ztratí i další sociální vazby.⁴⁰⁵

Položme si otázku, zda-li má vězení budoucnost? Nad tímto diskursem se zamýšlí i docentka Kalvodová. Odpovídá jednoznačně, že „ano“. Uvádí, že „*představa společnosti bez vězení je mnohem větší utopií než ideou opírající se o reálný základ.*⁴⁰⁶ Trest odnětí svobody ve své nepodmíněné formě má řadu negativních vedlejších účinků, které téměř zpochybňují jeho užití a které se, přes nesporné úsilí zákonodárce i aplikační praxe, dlouhodobě nedaří eliminovat, resp. minimalizovat.⁴⁰⁷ Společně s Kalvodovou se domníváme, že idea trestu odnětí svobody jako ultima ratio by měla být promítnuta i do samotného systému trestů. Zcela jednoznačně se přikláníme k návrhu uspořádat jednotlivé druhy trestů vymezené v ustanovení § 52 odst. 1 TZ tak, aby bylo na první pohled zřejmé, jaká je pozice nepodmíněného trestu odnětí svobody.

V předcházejících kapitolách jsme se zamysleli nad otázkou alternativ k trestu odnětí svobody v naší právní úpravě de lege lata. Rovněž jsme se snažili nalézt inspiraci u jiných evropských zemí.

Je třeba konstatovat, že naše právní úprava je koncipována obstojně a že teoretickým cílem je to, aby nepodmíněný trest odnětí svobody byl ukládán opravdu jen v těch případech, kdy z hlediska ochrany společnosti nepostačuje jiný způsob řešení. Praxe je bohužel jiná.

V současné době eviduje Generální ředitelství vězeňské služby v 35 věznicích 21 808 osob. Přitom míst pro ně je téměř o 900 méně. Od začátku roku 2018 nastoupilo do vězení 260 lidí, což je zhruba 5 až 6 lidí denně.⁴⁰⁸ Například Vazební věznice Pankrác má nekompromisní pravidla, neboť tam jsou lidé, kteří na svůj rozsudek čekají. Věznice má přísná pravidla, kteří obvinění spolu mohou sdílet celu. Například obviněný, v jehož soudním procesu soud nevyslechl všechny

⁴⁰⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999, s. 421.

⁴⁰⁶ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova universita, 2002. s. 253.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 88.

⁴⁰⁸ Pozn.: stav k únoru 2018.

svědky, se může stýkat jen s obviněnými, jejichž případ je ve stejném stádiu, ale jsou souzeni pro jiný trestný čin.

Důvodem nedostačujících kapacit je vysoká recidiva vězňů. Největším problémem, který zde spatřujeme je skutečnost, že náš systém neumí lidi napravit a začlenit do společnosti. Osoby pak vycházejí z výkonu trestu s dluhem a bez práce. Takže sedm z deseti se záhy do vězení vrací zase. Problémy jako přeplněnost věznic, nedostatek práce pro odsouzené či nedostatek kvalifikovaného personálu, tíží současnou trestní politiku.

Vězeňská služba reaguje na vyšší počty zločinců jednak rozšířením kapacity stávajících areálů, ale také stavbou věznic nových. Je však toto správným řešením? Domníváme se, že nikoliv. Klíčovou otázkou vězeňského systému by mělo být hledání tzv. progresivního systému výkonu trestu odnětí svobody, jež by kladl důraz na převýchovu vězně a jeho návrat do společnosti. Rovněž i výzkumy IKSP potvrzují, že mezi největší překážky resocializace odsouzených patří – nemožnost nalézt zaměstnání, nezaměstnanost odsouzených, finanční problémy, zadluženost odsouzených, návrat do závadného prostředí, ztráta bydliště či rodinného a sociálního zázemí.⁴⁰⁹

Jak již bylo zmíněno výše, do výkonu trestu odnětí svobody se opakovaně vrací osoby se zkušeností z výkonu dřívějšího trestu. Osoby s kriminální minulostí a zejména vězeňští recidivisté tvoří rozhodující část vězeňské populace. Počet odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, u kterých jde zároveň o jejich první odsouzení v kriminální kariéře, se v posledních letech pohybuje okolo 10 až 12 %.

Ředitel výkonu vazby a trestu Pavel Horák uvádí, že vězeňství se však jako celá státní správa potýká s tím, že nedokáže dobře zaplatit odborný personál. *„Potřebujeme, aby k nám šli psychologové, pedagogové, vychovatelé a byli motivováni, aby s vězni někdo odborně pracoval.“*⁴¹⁰ Horák dále uvádí, že *„dnes je 30 až 35 odsouzených na jednoho vychovatele, přitom vyhláška stanoví dvacet. Máme nižší nástupní platy pro odborný personál, než pro prodavače*

⁴⁰⁹ TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., SCHEINOST, M. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: IKSP, 2016, s. 35.

⁴¹⁰ VLKOVÁ, J. Do vězení na zimu? Mýtus. *Mladá fronta dnes*. 6. srpna 2018, s. 9.

v supermarketu, o společenské prestiži ani nemluvě.“⁴¹¹ S uvedeným tvrzením nezbývá než souhlasit.

Jak už bylo zmíněno v jiné kapitole, stát platí za vězně v průměru 1 200 korun denně – je v tom stravování, teplo, světlo, platba za službu, výstroj, výzbroj, eskortování, práce služebních i civilních zaměstnanců. Faktem je, že vězení představuje nejdražší způsob trestání.

Co se týká zmíněné recidivy je třeba odstranit kriminogenní rizika, tedy to, co vede ke spáchání trestného činu. Řada odsouzených však na uvedené nereaguje, jsou apatičtí, neaktivní, vnitřně odmítají nové podmínky ke změně. Odborná péče je nezasáhne.⁴¹²

Cílem do budoucna by tak mělo být nejen zajištění efektivní kontroly výkonu alternativních sankcí, ale především jejich větší ukládání. Inspiraci by si náš zákonodárce mohl vzít v západních zemích, které byli v této práci zmíněny.

Po zhodnocení naší právní úpravy jsme dospěli k názoru, že by více než potřebné provést drobné změny v legislativě alternativních trestů.

U trestu domácího vězení by bylo vhodné stanovit zákonný rámec trestu domácího vězení v ustanovení § 60 odst. 3 TZ, s ponecháním možnosti soudu vymezit rozsah trestu i jiným způsobem. Jako nejdůležitější je zavedení právě elektronické kontroly. Co přinese v praxi, ukáže teprve čas.

Úprava peněžitého trestu je nyní v rámci vnějšího připomínkového řízení měněna. Kvitujeme tento návrh zákona, avšak musíme upozornit na skutečnost, že zákonodárce se nevypořádal s přijetím nového trestního řádu. Uvedené je velkou chybou vnitřní legislativy na Ministerstvu spravedlnosti ČR. Přijetí nového zákona by přineslo vyšší míru právní jistoty.

Co se týká peněžitého trestu v návrhu zákona vyslovujeme souhlas se změnami z něj vyplývajícími. Česká republika by se mohla přiblížit běžné praxi západních zemí v ukládání peněžitého trestu ve větší míře.

⁴¹¹ VLKOVÁ, J. Do vězení na zimu? Mýtus. *Mladá fronta dnes*. 6. srpna 2018, s. 9.

⁴¹² VLKOVÁ, J. Do vězení na zimu? Mýtus. *Mladá fronta dnes*. 6. srpna 2018, s. 9.

Škálu alternativních trestů v našem právním řádu považujeme za dostačující. Problémem je však malá četnost jejich ukládání v praxi, popř. i jejich aplikace u nevhodných pachatelů.

V celém kontextu je nepochybně třeba podpořit snahy o modernizaci vězeňských zařízení (nesouhlasíme však s navyšováním počtu míst) a především personálního posílení tak, aby poskytovaly prostor pro naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody a jeho hlavních zásad.

Domníváme se, že soudci by měli více využívat možnosti alternativních trestů. Vzhledem k faktu, že nepodmíněné tresty odnětí svobody mají spíše desocializační než resocializační účinky, je žádoucí, aby byli uplatňováni pouze „ultima ratio“, jako poslední možné řešení.

Po prostudování literatury a následně pak vlastního zkoumání dospěla autorka práce, že je třeba navrhnout i drobné legislativní úpravy v rámci sankční politiky.

V první řadě, by bylo žádoucí dekriminalizovat zcela trestný čin zanedbání povinné výživy. Uvedené vyplívá nejen z rozhovoru s ředitelem výkonu vazby a trestu, z rozhovoru s odsouzenými, ale i ze zkušeností z okolí.

Dále by bylo vhodné zrušit dolní hranici u trestného činu krádeže dle § 205 odst. 2 TZ a prominout náklady spojené s výkonem trestu domácího vězení v případě sociálně slabých pachatelů, kde by nedostatek finančních prostředků k jejich úhradě mohl být diskriminujícím faktorem pro uložení této sankce. Praktické dopady však budeme moci sledovat až později. Dále pak zavést možnost ukládat domácí vězení v kombinaci s dohledem, případně jinými výchovnými opatřeními. Rozvíjet pomoc rodině či dalším osobám žijícím s takto odsouzeným ve společné domácnosti.

Dle názoru pracovníků výkonu vazby trestu GŘ VSČR následně pak *„vyžadovat stanovisko Probační a mediační služby v případě, že soud, který rozhoduje trestním příkazem, zvažuje uložení podmíněného odsouzení pachateli, který byl v předchozích třech letech odsouzen pro trestný čin, případně, byl v této době propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, ke vhodnosti uložení této sankce,*

*případně, zda by neměla být kombinována s dohledem či uložením dalších přiměřených povinností a opatření.*⁴¹³

Při nejbližší novelizaci trestního zákoníku přistoupit ke změně stávajícího znění § 61 TZ „Přeměna trestu a domácího vězení“ a opětovnému zavedení náhradního trestu odnětí svobody, který je podstatně vhodnější než poměrná přeměna podle platné a účinné úpravy. V novele trestního řádu doporučuji v ustanovení § 333b přeměnu trestu odnětí svobody v trest domácího vězení následujícím způsobem: Za slova "rozhoduje soud" doplnit text – „v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává.“

Odůvodnění: Vzhledem k různorodé praxi v rozhodování soudu v této věci doporučujeme, aby vždy rozhodoval soud v místě výkonu trestu tak, jak je to i v případě podmíněného propuštění.

V neposlední řadě je zcela nutné novelizovat trestní řád a s ním změnit právní úpravu zkráceného přípravného řízení tak, aby se skutečně jednalo o řízení zkrácené. Na průtahy řízení upozornil i ředitel výkonu vazby a trestu. V praxi by měl být obviněný postaven před soud ve velmi krátké době po spáchání trestného činu.

Z předložených rozhovorů mimo jiné vyplývá, že u alternativních trestů není ani tak problém v jejich teoretickém vymezení či celospolečenském náhledu na ně, ale spíše v jejich praktické realizaci. Spornou otázkou totiž zůstává samotný postoj zainteresovaných – účastníků trestného činu.

⁴¹³ MKLACNOVA: Re: Odpovědi na otevřené otázky ve věci pohledu na současnou trestní politiku [elektronická pošta. mklacnova@grvs.justice.cz] z 04-09-2018.[cit. 17-09-2018]. Osobní komunikace.

Závěr

Je zcela přirozené, že trestné činy představují ohrožení systému hodnot, norem společenského soužití, norem právních a narušují fungování společnosti. Oblast trestního práva tak reprezentuje nejvýznamnější vyústění trestní politiky.⁴¹⁴ Sankční systém trestního práva představuje rozsáhlou oblast, která tvoří trestní politiku.

Moderní trestní právo v naší zemi prošlo svým vývojem, což bylo nakonec vzpomenuť v jedné z kapitol práce. V historických souvislostech je patrné, že trestní politika, která byla zaměřena na principu trestní represe, byla podrobena velké kritice. Přestože komunistické Československo bylo totalitním režimem s represivní trestním systémem, různé skupiny odborníků na poli trestního práva, kriminologie, penologie a další, usilovaly o prosazování změn v tehdejší trestní politice. Bylo jen otázkou času, kdy se pohled na trestní politiku změní, začnou se uplatňovat prvky tzv. justice restorativní, jejímž základem je obnova trestným činem narušených vztahů a náhrada škody poškozenému.

Devadesátá léta minulého století přinesla změnu v podobě experimentu mimosoudních alternativ pro delikventní mládež. Postupně si alternativy k trestu odnětí svobody prosadily své stěžejní místo v našem právním řádu.

Jak jsem již zmínila na začátku práce, téma jsem volila nejen pro jeho aktuálnost, ale i proto, že jako pracovník Vězeňské služby ČR se s dopady trestu odnětí svobody či alternativ setkávám v praxi.

Vzhledem k širokému záběru a rozsáhlé oblasti jsem se zaměřila na vybrané alternativní tresty v tzv. užším pojetí. Z důvodu rozsahu práce byly pouze namátkově vzpomenuť alternativy ukládané mladistvým pachatelům.

Ve své rigorózní práci jsem se v rámci osmi kapitol pokusila přiblížit historické souvislosti, strukturu alternativních trestů, jež obsahuje naše trestní právo. Vysvětlen byl pojem trest, jeho účel a nastíněna byla koncepce restorativní justice jako jádro tohoto sankčního systému. Obecná charakteristika smyslu

⁴¹⁴ STRÉMY, T. *Restorativná justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník s príspevkov z medzinarodnej konferencie. September. 2015. Leges.Přístupno [online 19-09-2018] z: file:///C:/Users/Admin/Documents/2018/Rigo%20-%20komplet/strémy.

trestání, pojmu a účelu trestu nebyla samoúčelná. Jen tak bylo možno uchopit trestní spravedlnost a následně pojem restorativní justice. Je zřejmé, že náhled na alternativní tresty vždy podléhá vlivům jak mezinárodním, tak i politickým, hospodářským či společenským. V souvislosti s představenou materií jsem zmínila rovněž slovenskou úpravu alternativ. Nečinila jsem si nárok, aby byl tento nástin v maximální míře podrobný, proto zde kapitolu nenazývám komparací.

Analytická část byla zaměřena na návrhy de lege ferenda v praxi. Tyto byly načerpány ze studia odborných pramenů. Významná část je věnována návrhům legislativních změn u daných alternativ. Jsou zakomponovány nejen v návrhu de lege ferenda, ale rovněž se promítají jádrem kapitoly o alternativních trestech. Za významný považuji rozhovor s pracovníkem Vězeňské služby ČR, jakož i s odsouzenými věznicí Pankrác. Tyto dvě skupiny, která stojí každá na jiné straně, mají své vlastní „problémy“, svůj vlastní pohled na danou problematiku. Patrné však je, že alternativní tresty by měly být v praxi využívány více.

Trestně právní pohled na alternativní tresty můžeme chápat s proměnlivou akcentací různých stránek a souvislostí týkajících se problematiky trestání. Proto je možné se zaměřovat na různé problémy, které s nimi souvisejí, klást si mnoho otázek a otevírat různá témata, i když někdy pouze v úrovni určité teoretické abstrakce. Přes některé nedostatky směrem k alternativním trestům lze z pohledu pracovníka Vězeňské služby ČR konstatovat, že alternativní řešení trestních věcí je minimálně smysluplné. Vždyť díky tomuto způsobu trestání dochází nejen k pozitivnímu motivování pachatele, ale také k přístupnějšímu způsobu vypořádání vzájemných vztahů pachatel – oběť, čímž dochází k žádoucí satisfakci poškozených. Na druhé straně je třeba mít na paměti, že nevhodný přístup k odsouzeným a podceňování alternativ může naopak přispět k nárůstu počtu odsouzených. Vzhledem k tomu, že v současné době představuje recidiva v ČR neuvěřitelných 70 %, je to důvod k zamyšlení. Osobně bych v roli soudce primárně ukládala alternativní tresty u pachatelů méně závažné trestné činnosti, u nedbalostních trestných činů či u provotrestaných. Pouze výjimky z právě jmenovaných skupin by měli jít do výkonu trestu odnětí svobody.

Domýšlení různých odpovědí a přístupů k nastíněné problematice, která ale zcela nevyčerpává problematiku vhodnosti způsobů trestání, pak může mít důsledky nejen pokud se jedná o trestně právní uvažování, ale zejména rovněž

pokud jde o podněty k praktickému vyústění včetně jeho souvislostí s kriminální politikou.

Cílem společnosti je snížit recidivu, zasáhnout do sociálního vlivu prostředí pachatele (nefunkční rodina, pobyt ve výchovném ústavu či věznici pro mladistvé), které je dominantním prvkem u případné kriminální dráhy. Pokud se jedná o přístup k pachateli, musíme tento zaměřit na práci s ním než na jeho trestání. Smyslem trestní politiky by mělo být poskytnout odsouzenému novou motivaci, dát mu směr (práci) a v neposlední řadě rovněž bydlení. V rámci tohoto cíle se může dobře uplatnit restituční funkce trestu.

Domnívám se, že bychom měli více odsouzené v průběhu trestu ve vězení záměrně vystavovat realitě života mimo věznici. Cílem je, aby postupná příprava umožnila přechod ze života ve vězení na svobodu. Restorativní justice v praxi by měla být spojena s klíčovými principy a hodnotami. Ty jsou jakýmsi vodítkem – jakou cestou se vydat v konkrétním případě. Jednoznačně lze říci, že každý konflikt, každá událost, každý trestný čin je specifický, proto nelze stanovit žádný universální restorativní program či techniku. Jsem přesvědčena, že pachatel trestného činu by měl být především motivován k obnově narušených vztahů. Mělo by docházet k participaci a zapojení všech účastníků trestného činu, jejich blízkých a zástupců. Řešení celé situace je v rukou těch, kterých se to týká, nikoliv v rukou represivních složek. Participace by měla být dobrovolná. Společně se Zehrem si dovoluji uvést, že *„restorativní justice není pro pachatele snadnější cestou v porovnání s tradiční justicí. Je tomu právě naopak, pachatel je vždy přímo konfrontován s následky svého činu, v mnoha případech se setkáním s obětí, je odpovědný a má závazek za odstranění způsobené újmy na morální i materiální úrovni“*.⁴¹⁵

Zcela na závěr mohu laskavého čtenáře ubezpečit, že předložený text není obhajobou alternativních trestů bez výhrad, třebaže mohly některé pasáže tento dojem vyvolat. Trestný čin totiž vždy představuje narušení rovnováhy. Retributivní justice nabízí jako východisko nepodmíněný trest, který ve společnosti plní svůj význam a pochopitelně se jeho zrušení nepřipravuje. Nutná je však jeho reforma, neboť tento trest nemá žádoucí účinek na změnu jednání a chování odsouzených

⁴¹⁵ ZEHR, H., TOEWS, B. *Critical Issues in restorative Justice*. New York. Criminal Justice Press, 2004, s. 201.

v průběhu výkonu trestu a ani v době po propuštění tak, jak bychom si představovali. Na druhé straně restorativní justice se více než na sankci zaměřuje na odstranění způsobené újmy a přijetí vhodných opatření, která mohou snížit recidivu. Mohu však říci, že budoucnost je v kombinaci obou modelů. Jsem přesvědčena, že právě restorativní přístupy pomáhají nalézt nejspravedlivější reakci na spáchaný trestný čin. Oba přístupy se mohou v praxi vhodně doplňovat, aby byly nalezeny nejvhodnější cesty nápravy pachatele.

Resumé

The fall of the Iron Curtain in 1989, Velvet Revolution and the end of the Cold War, as in many other countries of the Eastern Bloc, were the turning point for our country as well. It was a moment of new beginning, start to establishment and creation of new legislation. That also included the reform of the criminal justice system in Czechoslovakia, and after separation of Czechoslovakia in 1992, reform in the Czech Republic itself. With slight exaggeration, it can be said, that alternative punishments came into "life" in the early 1990s. In 1993, the first alternative institute, diversion, was introduced into our criminal law. It's nothing new to claim that punishment is as old as humanity itself. Not only for this reason the first chapter of the thesis is concerning view on penalty, sentencing, including the main principles of the imposition of penalties and introduction of criminal sanctions "de lege lata".

Following chapter mentions the principles of alternative measures and the system of restorative justice. After the adoption of new Penal Code, significant changes on philosophy of depenalization were introduced into the legislation on criminal sanctions. Effect of this philosophy was reflected in the concept of new, more effective alternative sanctions, which were supposed to ensure positive motivation for perpetrator. The main objective of the lawmaker was to achieve that these changes reflect in the positive direction within enforced policy on sanctions. System of sanctions within the criminal justice presents very large area which plays one of the most important tasks in the criminal policy. Because of extensive scope of this area, I decided to deal in my thesis with the issue of one of section of this system, namely alternative punishments, which, due to global influences, underwent dynamic changes enshrined in the Criminal Code in past two decades.

The third chapter focuses on system of alternative measures. Alternatives to punishment include those measures that can be used after conviction instead of imposition of any other punishment, not only imprisonment. The idea of new Criminal Code was to reduce the number of imposition of short-term unconditional imprisonment and thus reduce the number of prisoners as well. However, after its adoption, overexertion of the criminal repression and the increase of number of prisoners took place instead. The use of alternative punishments has not been "domesticated" in Czech legal environment so far. This situation is reflected in

ongoing fact, that, for example, the alternative punishment in form of home detention is used very sporadic, mainly due to the lack of electronic control inevitable for its performance.

As the history taught us, we know that legal rules tend to be in accordance with prevailing morals. This statement is fully elaborated in the fourth chapter, in which the author of thesis pays attention to the development of penalties within Czech territory, focusing mainly on alternative punishments. It is clear from the following chapter that the development of policy on sanctions and development of alternative punishments in our country were under the strong international influence.

The sixth chapter deals with the central topic – alternative punishments in more detailed context. Selected alternative punishments as home detention, community service, fine penalty, conditional sentence, suspended sentences and fine penalties imposed on minors are presented in this chapter. The following chapter continues with the comparison of alternative sanctions to ones used in Slovak legislation.

The conclusion of thesis deals with “*de lege ferenda*” concept reflecting benefits of alternative punishments in practice. The author focused on opinions of convicts on alternative punishments, on the other hand, we get the opinions of the Prison Service members on this agenda as well.

In general, it can be concluded that unconditional imprisonment has more likely de-socializing rather than re-socializing effect. For this reason it's desirable to apply it only "ultima ratio", what means, when it's the last possible solution. Negative influence of the prison environment is significant factor that affect mental stage of that ones in prison, speaking not only about prisoners, but Prison Service staff as well. It's necessary to find new and more effective ways of dealing with perpetrators and try to replace punishments of imprisonment with preferred ones without restriction on freedom. One of the main goals that alternative punishment was supposed to achieve was the elimination of restriction on personal freedom. Imposition of imprisonment in case where alternative punishment shall be more appropriate just helps the perpetrator to adapt more likely in criminal environment. Consequently, these people very often became recidivists committing more and more serious crimes in time.

The legislation on alternative punishments “de lege lata” can be regarded as successful. Unfortunately the practice rather shows that alternative punishments are imposed by courts with discretion. As it was mentioned in thesis, five years after the amnesty are prisons full once again. Instead of the dealing with treatment of prisoners, our state rather focuses on the construction of new prisons. I believe that the money invested this way would rather help Prison Service staff.

Alternative punishments present benefit to our society, and in my opinion, it would be negative not to continue to develop them and not to take inspiration in foreign legislations.

Seznam použité literatury

A. Prameny

1. české

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění

Zákon č. 218/2003, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 3113/13-1

Nález Ústavního soudu ze dne 23. 4. 1998, sp. zn. III. ÚS 47/1998

Nález Ústavního soudu ze dne 12. května 2011, sp. zn. III. ÚS 1735/10

Usnesení Nejvyššího soudu ČR čj. 7 Tdo 894/2013 ze dne 16. 10. 2013

Usnesení Nejvyššího soudu ČR Tdo 172/2011 ze dne 15. 6. 2011

Usnesení Nejvyššího soudu 8 Tdo 550/2014 ze dne 28. 5. 2014

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 9. 2008, sp. zn. 11 Tdo

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 1. 2006, sp. zn. 5 Tdo.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 11. 2007, sp. zn. 8 Tdo 1282/2007

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 1. dubna 2015, sp. zn. 7 Tdo 387/2015

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR čj. 8 Tdo 394/2015

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2013, sp. zn. 11 Tz 17/2013

Trestní kolegium Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014, sp. zn. Ts 43/2012

Vyhláška č. 143/1988 Sb. o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

Dodatkový protokol č. 13 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který pro ČR vstoupil v platnost v roce 2004 (publ. pod č. 114/2004 Sb. m. s.)

Vyhláška MZV č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním pakt o občanských a politických právech

Dokument OSN č. A/RES/40/33

Dokument OSN č. A/RES/S-20/3

Dokument OSN č. A/RES/46/119

2. cizojazyčné

Zákon č. 528/2005 Z.z. o výkone trestu povinnej práce

Trestný zákon č. 300/2005 Z.z., trestný zákon

Trestný poriadok č. 301/2005 Z.z.

Zákon č. 550/2003 Z.z., Zákon o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

B. Literatura

1. Knižní

a) česká

ADAMOVI, K., BĚLOVSKÝ, P., CÍSAŘ, J. a kol. Dějiny evropského kontinentálního práva. 2. vydání. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-7201-490-0

ADAMOVI, K., SOUKUP, L. Prameny k dějinám práva v českých zemích. II. Plzeň: Fakulta právnická ZČU, 1997. ISBN 80-7082-380-1

BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7

ČADOVI, J. Nové alternativní tresty a trendy. In: ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVI, D. Probace a mediace. Možnost řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.

ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-138-0

DIBLÍKOVÁ, S. Restorativní justice a vězeňství. In: KARABEC, Z. Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8

ENGELMANN, J. Trestní zákoník s komentářem. Český Těšín: Poradce, 2012. ISSN 1211-2437

GERLOCH, A., MARŠÁLEK, P. a kol. Zákon v kontinentálním právu. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-06-600

GRIVNA, T. Trestní právo hmotné. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7

HÁLA, J., KRELL, W., MOLLER, E. Que vadis poena. Praha: TRITON, 2014. ISBN 978-80-7387-779-8

HÁLA, J. Bolest a naděje vězení – penologické eseje. Praha/Kroměříž: TRITON, 2007. ISBN 978-80-7387-013-3

HENDRYCH, D., BĚLINA, M., FIALA, J. a kol. Právnický slovník. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1

JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 6. aktualizované vydání podle stavu k 1. 2. 2016. Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-106-9

- JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. vydání, Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-8721-249-3
- JELÍNEK, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J (ed.). O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny. Praha: Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-21-9
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-675-4
- JÍLOVEC, M. Alternativní opatření v trestním řízení a jejich budoucnost. In JELÍNEK, J. a kol. Alternativní řešení trestních věcí (trestněprávní, trestně procesní a kriminologické aspekty). Praha: Leges, 2005. ISBN 978-80-7502-109-0.
- KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno. Masarykova univerzita. 2002. ISBN 978-80-210-4430-2
- KARABEC, Z., VLACH, J., DIBLÍKOVÁ, S., ZEMAN, P. Systémy trestní justice v Evropě a Severní Americe: Česká republika. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-111-0
- KARABEC, Z. Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8
- KARABEC, Z. a kol. Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. ISBN 80-8608-76-2
- KNAPP, V. Velké právní systémy. Úvod do srovnávací vědy. Praha: C. Beck, 1996. ISBN 80-7179-089-3
- KOTULAN, P. Nové alternativní trestní sankce. In. VÁLKOVÁ, H., SCHEINOST, M. a kol. Sankční politika a její uplatňování. Praha. IKSP. 2015. ISBN 975-80-7338-154-7
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C. H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-813-4
- KRATOCHVÍL, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C.H.Beck. 2012. ISBN 978-8071-790-82-2
- KRATOCHVÍL, V. KUCHTA, J., MATES, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 3. vydání. Brno: Masarykova universita, 2002. ISBN 80-210-2985-4
- KUKLÍK, J. a kol. Dějiny československého práva 1945–1989. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9
- LATA, J. Účel a smysl trestu. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007. ISBN 978-80-86920-24-5
- LYONS, L. Historie trestu. Praha: Nakladatelství Svojtka, 2004. ISBN 80-7352-021-4
- MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-X
- MARŠÁLEK, P. Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-20-9.
- MEZNÍK, J., KUCHTA, J., KALVODOVÁ, V. Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní

- právo procesní. Praha: C.H.Beck, 1999. ISBN 80–7179-216-0
- NEČADA, V. Přehled novel trestních kodexů od listopadu 1989 do konce roku 1999. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. ISBN 80-8608-79-7
- NOVOTNÝ, F. SOUČEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 3. vydání. Plzeň. A. Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-291-2
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2008. ISBN 978-80-7353-376-8
- NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 5. vydání. Praha: Aspi, 2007. ISBN 978-80-7357-258-7
- NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné – 1. Obecná část. Praha: ASPI Publishing, 2003. ISBN 80-86395-73-1
- PIKNA, B. Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem lisabonské smlouvy. Linde: Praha 2010. ISBN 978-80-7201-813-0
- PEKAŘ, J. Postavy a problémy českých dějin. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-057-5.
- PETRÁŠ, R. a kol. Menšiny a právo v České republice. Praha: Auditorium, 2009. ISBN 978-80-87284-00-1
- PETRUV, H. Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3
- PETRUV, H. Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1941). Praha: Sefer, 2000. ISBN 80-85924-25-0
- POHL, W., VOCELKA, K. Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu. Praha: Grafoprint-Neubert, 1996. ISBN 80-85785-44-7
- ROZUM, J. - TOMÁŠEK, J. - VLACH, J. - HÁKOVÁ, L. Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy. Praha: IKSP. 2016. ISBN 978-80-7338-164-6
- ROZUM, J. a kol. Vybrané problémy sankční politiky. Ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody a jeho alternativy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2005. ISBN 80-7338-042-0
- SCHEINOST, M., VÁLKOVÁ, H. a kol. Sankční politika a její uplatňování. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-154-7
- SCHEINOST, M. a kol. Sankční politika pohledem praxe. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2014. ISBN 978-80-7338-144-8
- SCHEINOST, M. a kol. Trestní sankce a jejich obraz v praxi, tisku, názorech a veřejnosti. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2013. ISBN 978-80-7338-135-6
- SCHEINOST, M. a kol. Kriminalita očima kriminologů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. ISBN 978-80-7338-096-0
- SUCHÝ, O. Příčiny a prevence recidivy. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při generální prokuratuře ČSSR, 1983
- SOLNAŘ, V. a kol. Systém českého trestního práva. Praha. Novatrix. 2009. Část III. ISBN 978-80-254-4033-9
- SOLNAŘ, V. Systém československého trestního práva – tresty a ochranná

opatření. Praha: Academia, 1979

SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 3. vydání. Praha: Linde. 2012. ISBN 978-80-87212-49-3

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-116-1

ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-87576-93-9

ŠČERBA, F. a kol. Dohoda o vině a trestu. Praha: Leges, 2012. ISBN 978-80-87576-30-4

ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. Probace a mediace. Možnost řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2

URBANOVÁ, M. Sociální kontrola a právo. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1947-6

VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9

VÁVRA, M. Kdo je vinen? Sociologie trestního práva a trestání. Plzeň: A. Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-390-2

VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. Sociologie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-72-5

VLACH, J., ROZUM, J., TOMÁŠEK, J. Problémy a analýzy k problematice peněžitého trestu. Praha: IKSP, 2015. ISBN 978-80-7338-165-3

VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4056-4

ZEMAN, P. a kol. Veřejnost a trestní politika. Praha: IKSP, 2011. ISBN 978-80-7338-113-4

ZEHR, H. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003. ISBN 80-902998-1-4

c) cizojazyčná

ALBRECHT, H. J. Sanctions and their Implementation. Twenty –first Criminological Research Conference, Dokument PC-CRC (96) 5. Strasbourg. Concil of Europe.

F. VON LISZT. Kriminalpolitische Aufgaben. In Strafrechtliche Ausfsatze unt Vortrage, 1875 – 1871, vol 1 Berlin, 1905.

IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná část. 1. vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006. ISBN 80-8078-101-X

HUCKLESBY, A. New Developments Media, Myths and Managing Expactions. Report of the 6th Electronic Monitoring Conference Egmond aan Zee, Centre for Criminal Justice Studies, Universtiy of Leeds. 2009

MARSHALL, T. Restorative justice: an overview. In JOHNSTONE, G. A restorative justice reader. Portland: Willan Publishing, 2003. ISBN 978-1-903240-81

- MAŠLANYOVÁ, D. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-618-7
- MEIER, D. B. Strafrechtliche Sanktionen. 3. Auflage. Berlin. Springer Verlag. 2009.
- MICHANČOVÁ, S. Restoratívna spravdnost jako výzva. Prešov: Prešovská uversita v Prešově, 2011. ISBN 978-80-555-0389-9
- MICHALOV, L., ŠTRKOLEC, M. Hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty kontroly niektorých trestných rozhodnutí prostredníctvom technických prostriedkov. In JELÍNEK, J. Alternativní řešení trestních věcí (trestně právní, trestně procesní a kriminologické aspekty). Praha. Leges. 2015. ISBN 978-80-7502-109-0
- MURTAGH, K.J. Corporal Punishment: A Humane Alternative to Incarceration. Hardcover, 2012, 198 s. ISBN 978-1-59332-518-3
- RYFFEL, H. Rechtssoziologie. Eine systematische Orientierung. Neuwied: Luchterhand, 1974.
- SULLIVAN, D., TIFFT, L. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008, ISBN 978-0-415-35356-4.
- WEENERBERG, I. 6TH Electronic Monitoring Conference Egmnf aan Zee, Centre for Criminal Justice Studies, Universtiy of Leeds. 2009
- ZÁHORA, J. Kontrola výkonu niektorých alternatívnych trestov technickými prostriedkami v Slovenskej republike. In JELÍNEK, J. a kol. Alternativní řešení trestních věcí (trestně právní, trestně procesní a kriminologické aspekty). Praha. Leges. 2015. ISBN 978-80-7502-109-0
- ZEHR, H., TOEWS, B. Critical Issues in restorative Justice. New York. Criminal Justice PRes.

2. Časopisecká

a) česká

- ČTK: Češi jsou rekordmany v pobytu ve vězení. Hospodářské noviny, 9. března 2016
- FILIP, J. Nález č. 403/2002 Sb. Jako rukavice hozená ústavodárci Ústavním soudem. Právní zpravodaj, 2002, č. 11. ISSN 1212-8694
- KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. České vězeňství, 2000, č. 2. ISSN 1213-9297
- KUNZ, K. L. Souvislosti mezi kriminologií a kriminální politikou a jejich odlišnosti. Právník, 1997, č. 8. ISSN 0324-7007
- LICHNOVSKÝ, F. Účel využívání odklonů v trestním řízení při postihu trestné činnosti. Trestní právo, 2015, č. 3. ISSN 1211-2860
- MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. Státní zastupitelství, 2014, č. 6. ISSN 214-3758,
- MUSIL, J. Ochrana práv obviněného v trestním řízení – tendence. Trestní právo, 2006, č. 11. ISSN1211-2860

- MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? Kriminallistika, 2007, č. 3. ISSN 1210-9150
- MUSIL, J. Respektuje český zákonodárce princip subsidiarity trestní represe? Kriminallistika, 2007, č. 3. ISSN 1210-9150
- NEUBACHER, J. Násilí mezi odsouzenými Trestněprávní revue. Praha: C. H. Beck, 2008, č. 8. ISSN1213-5313
- NEZKUSIL, J. K otázce formálního pojetí trestného činu v chystané rekonstrukci. Právník, 2008, č.2. ISSN 0324-7007
- KARABEC, Z. Problematika krátkodobých trestů odnětí svobody. České vězeňství, 2000, č. 2. ISSN 1213-9297
- PRCHAL, L., ZELENKA, J. Náramky pro vězně budou ještě letos, říká ministr. Hospodářské noviny. 13. 8. 2018. Příloha 7. ISSN 0322-7774
- PŮRY, F. Některé změny v ukládání trestů podle nového trestního zákoníku. Trestně právní revue, 2010. č.1. ISSN 1213-5313
- SVRČEK, L. Dohoda o vině a trestu po roce v českém trestním procesu aneb jak je tento institut v praxi (ne)využíván. Státní zastupitelství, 2014, č. 6. ISSN 214-3758
- ŠÁMAL, P.: Srovnání ukládání peněžitých trestů v České republice a ve vybraných evropských státech. Státní zastupitelství 2/2017. Praha: Wolters Kluwer ISSN 214-3758.
- ŠÁMAL, P. K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku. Trestně právní revue, 2009, č. 5. ISSN1213-5313
- ŠÁMAL, P. K úpravě trestních sankcí ve vládním návrhu rekonstrukce trestního zákoníku. Trestněprávní revue, 2005, č. 5. ISSN 1213-5313
- ŠACHOVÁ MASOPUST, P. Restorativní potenciál trestního práva hmotného. Trestní právo. 2014, č. 10. ISSN 1211-2860
- ŠÁMALÍK, F. Trestání a humanismus. Socialistická zákonnost, 1965, č. 2
- TOMÁŠEK, M. Srovnání teoretických problémů harmonizace trestního procesu v USA a v EU. Právník, 2008, č. 4. ISSN 0324-7007
- VLKOVÁ, J. Do vězení na zimu? Mýtus. Mladá fronta dnes. 6. srpna 2018. ISSN 1210-1168
- ŽILOVÁ, D. Nový trestní řád ano, ale jak? Právní rádce, 2014, č. 6. ISSN 1213-7693

b) cizojazyčná

- KLÁTIK, J. Koncepcia restoratívneho trestania a systém alternatívneho riešenia trestných vecí v Slovenskej republike. Justičná revue, 2008, č. 1. ISSN 1335-6461
- TOBIAŠOVÁ, L.: Trest povinej práce. Justičná revue. 2008. 1168. ISSN 1335-6461

C. Ostatní

- ALBRECHT, H.J.: Sanction policis and alternative measures to incarceration. European experiences with intermediate and alternative criminal penalties. 2009. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://unafei.or.jp>.

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku – příloha A/II. Přístupno [on-line 22-01-2018] www.juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc

Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku – příloha A/II. Přístupno [on-line 22-01-2018] www.juristic.zcu.cz/download/rekodifikace/trest/duvod.doc

Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění. Překlad agnetura Pvlon. Praha: IKSP, 2010, ISBN 978-92-1-148220-1

Justice: Přístupno [online 07-09-2018] z: <http://novyportal.justice.cz/web/msp/zahranicni-zkusenosti-s-elektronickym-monitoringem>

FRYŠTÁK, M., ŽATECKÁ, E. Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku. Přístupno: [on-line 24-02-2018] z http://www.law.muni.cz/sborniky/Days-of-public-law/files/pdf/trest/Frystak_Zatecka.pdf

KUCHTA, J. Alternativy v rámci trestní odpovědnosti a trestání právnických osob v ČR se zaměřením na trestné věci. Brno: Masarykova universita. Přístupno [on-line 25-01-2018] z: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/trestnepravniaalternativy/KuchtaJosef.pdf

MKLACNOVA: Re: Odpovědi na otevřené otázky ve věci pohledu na současnou trestní politiku [elektronická pošta. mklacnova@grvs.justice.cz] z 04-09-2018. [cit. 17-09-2018] Osobní komunikace.

Nejvyšší státní zastupitelství ČR: Odklony v trestním řízení. Přístupno [on-line 20-01-2016]

Novela zákona, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNB43BTD2Q>

Nizozemský trestní zákoník Přístupno [online 05-09-2018] z:http://www.ok.cz/iksp/docs/328_1.pdf

Vězeňská služba ČR: Stavby vězňených osob. Přístupno [on-line 05-09-2018] z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

Vlastní zdroje, rozhovor s odsouzenými, věznice Pankrác, jaro 2018 – podzim 2018

Připomínkové řízení k návrhu zákona 165/2017-LO-SP. Přístupno [online 05-09-2018] z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNB43BTD2Q>

Rakouský trestní zákon. Přístupno [online 05-09-2018] z: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-at-en.do

SUBRAMANIAN, R., SHAMES: Sentencing and Prison Praxtices in Germany and the Netherlands. Implications for the United States. 2013 (online) <https://aarchive.vera.org/sites>

STRÉMY, T.: Restorativná justícia a alternativné tresty v aplikačnej praxi. Zborník s príspevkov z medzinarodnej konferencie. September. 2015. Leges. /online/ file:///C:/Users/Admin/Documents/2018/Rigo%20-%20komplet/strémy.PDF /19.9. 2018/

ŠTABLOVÁ, R. Kriminologie – studijní texty. Praha: Policejní akademie ČR, 2008, s. 27 – 28. Přístupno [on-line 02-01-2018] www.html.vssr.cz/predmety/kestazeni/kriminologie.pdf

Zabezpečovací detence. Přístupno [on-line 20-01-2018] z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/zabezpecovaci-detence>